LUCRARE PREMIATĂ DE ASOCIAŢIA PROFESORILOR DELA ACADEMIA DE INALTE STUDII COMERCIALE ŞI INDUSTRIALE DIN CLUJ

PAVEL BERARIU

PARTENIE COSMA

IN SLUJBA ARDEALULUI

CU 18 ILUSTRAŢIUNI IN TEXT

TIPOGRAFIA COOPERATIVĂ „LITERA CREŞTINĂ"
Bucureşti — Strada Uranus Nr. 79 — Telefon 3.79.42

Lei 100

[illegible] dlui [illegible]
prof. [illegible]
cu deosebită stimă
[illegible]
Cluj, 25 VII 940

PARTENIE COSMA

IN SLUJBA ARDEALULUI

LUCRARE PREMIATĂ DE ASOCIAŢIA PROFESORILOR DELA ACADEMIA DE INALTE STUDII COMERCIALE ŞI INDUSTRIALE DIN CLUJ

PAVEL BERARIU

PARTENIE COSMA

IN SLUJBA ARDEALULUI

CU 18 ILUSTRAŢIUNI IN TEXT

TIPOGRAFIA COOPERATIVĂ „LITERA CREŞTINĂ"
Bucureşti — Strada Uranus Nr. 79 — Telefon 3.79.42

Introducere

In studiul de față am căutat să prind viața unui om cu toate isbânzile și suferințele ei. Pentrucă niciodată nu s'a simțit mai mult ca acum nevoia de a cunoaște viața oamenilor mari, pentrucă niciodată lumea n'a crezut mai mult în rolul oamenilor mari ca factori importanți în istorie. Biografiile romanțate sunt una dintre cele mai gustate genuri literare ale timpului. Niciodată plutarchismul istoric nu a fost mai înțeles ca azi. Dar noi nu intenționăm să facem o biografie romanțată. Nu bătătorim nici drumul lui Plutarch. Credem, însă, în oamenii mari, care imprimă pecetea lor puternică istoriei. Credem în destinul acestor oameni care leagă soarta atâtor indivizi de soarta lor, o înalță sau o prăbușesc. Se vorbește de o epocă a lui Alexandru cel Mare, a lui Cezar, a lui Napoleon. Vorbim de spiritul dominant al lui Eminescu. Oamenii mari sunt subiectele istoriei, oamenii mici obiectele ei; destinul lor este determinat de idealismul, voluntarismul sau ambițiile oamenilor mari.

Partenie Cosma *a fost un om mare. Pe coardele inimii lui a vibrat, ca pe strunele de vioară, durerea unui neam subjugat. Căci viața nu este decât o infinită gamă de dureri și suferinți. O simfonie de jertfă. Un imn de luptă.*

Dacă viața ar fi paradisiacă, omenirea n'ar fi zămislit splendorile civilizației și culturii de azi. Civilizația, cum spune Francezii, cultura cum se exprimă Germanii, nu e decât rezultatul minunat al suferințelor și luptelor însângerate. Deaceea civilizația e viață. Și viața e luptă — pentrucă și civilizația e luptă.

Pace nu e decât în fericire. Dar, fericirea unde există ea? Aici, pe pamânt, nicaeri. Și blândul Nazarinean a vorbit de fericire numai în cer și creștinismul ne dăruește această fericire,

dacă coborîm cerul în sufletul nostru. Dar noi suntem aici, pe pământ, şi cerul... vai! cerul, e departe. Pacea e linişte, renunţare, moarte. De aceea, viaţa nu e pace.

Viaţa n'a promovat niciodată pe primul plan al scenei universale popoarele pacifiste. Pacifismul e înfrângere, neputinţă, lipsită de virilitate. Popoarele pacifiste n'au istorie. Răsboiul e istorie şi popoarele istorice au fost totdeauna răsboinice. In răsboiul chino-japonez, China, pacifistă şi desorganizată plăteşte un tribut de sânge pentru pacifismul său. India, Gandhi, apostolul nonviolenţei, va să rămână jertfa imperialismului britanic. Nici un regat nu s'a întemeiat prin pace. Imperiile sunt fructul răsboaielor. Primul regat lumesc, al lui Cain, s'a întemeiat pe crimă. Şi crima este păcat. Imperiile lumeşti suferă în structura lor de păcatul generic al crimei lui Cain. De aici apoi nesfârşitele erori ce se produc în căutarea tiparelor sociale. (Vezi: Sever Stoica: *Stat creştin sau stat etic?, 1935).*

Pacea şi toţi predicatorii ei sunt cioclii inconştienţi ce cântă prohodul condamnatului mai înainte ca acesta să-şi fi dat duhul. Şi dacă nici o ţară nu s'a gestat în pace, ea nu se va păstra, decât prin luptă. Căci singurul argument şi principiu de viaţă este lupta. „Lupta este dinamica vieţii, pacifismul oboseală, renunţare, pasivitate, decadenţă, sfârşitul, moartea. Nicăeri nu există în viaţă pace. Pacea nu există decât în cimitir". (Sever Stoica: *Mileniul, pag. 16, Cluj, 1936).*

Noi credem ca şi Hobbes că starea în natură e starea de luptă.

Popoarele tropicale au pierit sub valul cotropitor al altor popoare, pentrucă au avut nenorocul să fie favorizate de un ţinut prea norocos. Căci cel mai mare duşman al norocului este norocul. Norocul lor a fost un ţinut prea îmbelşugat, care i-a legănat în pace, i-a ferit de sforţări şi riscuri. Viaţa în generalitatea ei este primejdie, risc, sforţare, luptă.

Viaţa se poate cuceri şi prin blândeţe, dar mijlocul cel mai eficace pentru a fi supusă este forţa; pentrucă oamenii au respectat întotdeauna forţa şi s'au închinat întotdeauna brutalităţii. Forţa a fost totdeauna mijlocul cel mai indicat pentru stăpânire, pentrucă omul fiind rău, nu respectă decât forţa.

Dar forţa poate degenera repede în teroare şi teroarea în tiranie. Şi atunci în fruntea masselor apare nu cel mai capabil, elita, ci cel mai brutal, cel mai sângeros, cel mai sadic, omul primitiv

al cavernelor, înseloşatul de sânge: tiranul, *mediocru şi ambiţios. Şi pentrucă sângele cere mereu sânge şi crima crimă, cadavrele nevinovate acopăr drumul cu oasele lor albe şi jertfe inutile strigă la cer răsbunare, până ce tiranul, mediocru şi ambiţios, cade şi el ucis de proprii lui oameni, blestemat şi urît.*

Robespierre *a căzut, pentrucă n'a ştiut unde să oprească teroarea.*

Din lupta gigantică ce se petrece sub ochii noştri nu vor eşi decât cei mai tari, cei mai pregătiţi. Şi dacă nimicnicia contimporanilor nu poate tolera, din invidie, ascensiunea geniului, căci plebea este ostilă prin instinct geniului, istoria nepărtinitoare îşi spune cuvântul la timpul potrivit.

Omul mare nu poate fi gestat decât în luptă. Noi ne naştem din pântecele mamei. Dar omul mare se naşte a doua oară din pântecele matern al luptelor. Omul mare ia parte el la luptă şi nu luptă prin delegaţie. El *dă proba vitejiei şi nu alţii pentru el.* Nu există vitejie prin procură ! *Dar există oameni cari trezesc iluzia de mare în contemporani. Ei sunt foarte bătăioşi, când alţii trebue sa lupte, să piară pentru ei. Dar când vine proba luptei şi pentru ei, când vine proba focului, ei dispar de pe arenă. Oamenii aceştia pot invoca atunci orice pretexte, pentru dispariţia lor. Lumea va simţi, totuşi, deziluzionată. durerea legendei care se prabuşeşte.* Când trebue să-ţi verşi sângele, nu poţi oferi o călimară cu cerneală roşie. *Aurul se purifică în foc. Dar sunt unii cari sunt foarte răsboinici în timp de pace şi pacifişti în timp de răsboiu. Eternii şarlatani !...*

Dar lupta în viaţă se dă totdeauna cu mijloace adecvate. Daca eşti în faţa unei instanţe judecătoreşti, lupta o dai cu argumente juridice, invocând şi interpretând texte de lege. E o luptă spirituală. Dacă eşti în faţa unei întruniri, printr'o cuvântare care culege argumentele din sufletul auditorului şi le îndrumă pe făgaşul cauzei tale. E o luptă psihologică. Dacă eşti într'un regim democratic, prin organizarea numărului, ca să asiguri supremaţia cantităţii. E o luptă şarlatanească, pentrucă asigură egemonia mediocrităţii. Dacă eşti negustor, speculând trebuinţele cumpărătorului, nepriceperea lui. E o luptă de viclenie. Şi aşa mai departe. Dacă lupta se dă pentru un popor, ea se dă organizând toate puterile naţionale şi armele cele mai adecvate pentru a chezăşui securitatea şi dominaţia neamului.

Partenie Cosma *a dus lupta pentru neamul său prin mijlocul democratic al parlamentarismului şi prin organizarea puterilor economice ale poporului român din Ardeal. Acolo unde* Partenie Cosma *s'a impus şi ceiace i-a creiat titlul de om mare, a fost opera lui pe tărâm economic-financiar. Intr'o vreme când pătura economică românească era stăpânită de un* romantism economic, Partenie Cosma *a instaurat lupta economică realistă prin organizarea puterilor economice ale poporului român în cadre moderne. Superioritatea lui s'a dovedit când a dus această luptă la isbândă, învingând inerţia poporului său, frângând pasivitatea renunciativă, sărăcia, imensa sărăcie a poporului şi înfruntând şi învingând rezistenţa puterii statului maghiar, care a împiedecat această luptă.* Partenie Cosma, *în ciuda tuturor obstacolelor şi dificultăţilor, a creiat o citadelă bancară pe seama poporului român din Transilvania. Era fiul unui modest proprietar de provincie. Dar înzestrat cu o inteligenţă superioară, de o virilitate impresionantă, cu o putere biologică făcută să sdrobească toate rezistenţele.*

* * *

Popoarele însetate de adevăr nu găsesc adevărul, pentrucă el este în mijlocul nostru ca o taină. E în noi înşine. Nu-l pot găsi, pentrucă adevărul este cel mai greu de găsit. Şi cu cât îl doreşti mai mult, cu atâta fuge de tine. El lunecă prin faţa noastră ca boabele de mercur, fărâmiţându-se în mii şi mii de bucăţi.

„In lume era şi lumea printr'însul s'a făcut şi lumea nu l-a cunoscut". (Ioan I, 9).

Popoarele, plebea, massele, n'au instinctul erarhiei valorilor. Când s'a născut Christos, apariţia lui a fost salutată cu zeci de mii de prunci ucişi. Mai apoi, în faţa judecătorilor, plebea, — mizerabila plebe — plebea iudaică, a cerut eliberarea lui Varava şi moartea Nazarineanului.

Problema cea mare care se pune în viaţa publică este selecţionarea valorilor. Dar pentrucă împotriva acestora există un complot tacit al mediocrităţilor care n'au alt piedestal decât ambiţia deşartă, se naşte regimul politic democratic, în care singura raţiune de a fi a conducătorilor este slugărnicia, servilismul, apanajul omului slab, al nonvalorilor.

Dar omul cu adevărat mare nu se dă înapoi. El luptă. Pentrucă simte în el chemarea vieţii care-l mână înainte, mereu înainte, împins de destin. Şi pentrucă ceeace rămâne după noi

este doar fapta, mărturie vie a trecerii noastre prin viață, eu îndemn generația mea pentru care am scris cartea aceasta, să se inspire din viața lui Partenie Cosma.

Intr'un mediu copleşit de sărăcie şi de asuprire, cu linia vieții frântă de oboseală, va vedea răsărind un om cu pumnul viguros, cu ochii ageri, cu instinctul vieții potențat, stăpânind evenimentele, organizând puterea economică a unei națiuni, dându-i încredere, înălțând-o, întărind-o şi trezind în ea nădejdea unei învieri pentru ca să se creadă vrednică de o viață mai bună şi mai românească: Partenie Cosma. *Pe acest om îl dau ca exemplu generației mele.* Vreau ca generația mea să înțeleagă misiunea ei de a cuceri economiceşte România.

Optimismul robust al lui Partenie Cosma *să ne călăuzească ca o stea şi bunul Dumnezeu să-şi reverse binecuvântarea asupra noastră, pentrucă noi vrem o Românie mai bună, o Românie mai românească, o Românie mai conştientă de rolul ei, de misiunea ei istorică, o Românie stăpână la ea acasă, o* Românie Nouă, Puternică şi Vitează.

Cluj, 10 Februarie 1938.

I. TINEREŢE

Viaţa plină de fapte şi luptă intransigentă a lui Partenie Cosma se încadrează armonioasă în marea şi eroica sforţare promovată de generaţia secolului trecut pe altarul emancipării naţionale. Timp de aproape 50 de ani, Partenie Cosma a fost diriguitorul, animatorul şi exponentul acestor frământări idealiste, proectându-şi dinamica şi binefăcătoarea energie înmagazinată timp de secole de un lung şir de ascendenţi obidiţi, peste întreg Ardealul oropsit de o stăpânire streină şi haină. Din focul puternicei sale credinţi în vitalitatea şi misiunea neamului, au plecat în cele patru colţuri ale vechei Dacii, razele de lumină şi adevăr, care au purtat cu ele siguranţa biruinţii finale. In marea luptă pentru desrobirea neamului din lanţul umilinţelor seculare s'au găsit mobilizate cele mai luminate minţi ale timpurilor. Complectând marea frescă a acestor personalităţi ce au împodobit fruntea vechiului Ardeal, Partenie Cosma a adus în apriga luptă de eliberare, suflul plaiurilor bihorene, împreunat cu o adâncă putere de muncă şi sacrificiu.

O vastă cultură şi o lungă experienţă câştigată în contact cu personalităţile marcante ale epocii sale, precum şi cu indivizii din toate straturile sociale, sprijinită pe o adâncă cunoaştere a realităţilor economice, îi permiteau intuiţia clară a momentului în orice împrejurare.

Jurist impecabil şi-a dovedit vederile lui largi în problema raporturilor urbariale din Transilvania, adică a raporturilor dintre foştii iobagi şi proprietarii de pământ, când a reprezentat vederile conferinţei avocaţilor români din Transilvania, în discuţiile susţinute cu această ocazie în dieta (parlamentul) din Pesta.

Vajnic luptător naţionalist, dublat de un organizator lumi-

nat în chestiuni bisericeşti şi financiare, întemeind mai multe instituţiuni de acest gen şi veghind în acelaşi timp la bunul mers al Asociaţiunii culturale „Astra", *Partenie Cosma* n'a lăsat nici un domeniu necercetat şi nerăscolit de activitatea lui prodigioasă.

Personalitatea bihoreanului acesta *„dintr'o bucată"* s'a contopit cu însăşi aspiraţiunile neamului, lăsând urme adânci pe toate tărâmurile vieţii naţionale, bisericeşti, economice şi culturale. Instituţiuni ca *„Astra"*, *„Albina"*, *„Solidaritatea"*, etc., poartă impregnate în ele pecetea sufletului lui *Partenie Cosma*, precum tot constructivismul lui a stat la baza naşterii *partidului naţional român*, la redactarea *Statului Organic Şagunian* şi la înfiinţarea *primei şcoli superioare de fete din Sibiu, etc. etc.*

Viaţa lui *Partenie Cosma* a avut nemărginita fericire să treacă dincolo de cumplitul războiu din 1914, supravieţuind cinci ani cataclismul uman, pentru ca, aceiaşi alegători din Beiuş cari l-au trimis în parlamentul din Pesta, să-l delege drept crainic al Ardealului eliberat în Senatul din Capitala României Mari, al cărui prim preşedinte de vârstă a şi fost. Din falanga vechilor luptători naţionalişti din Transilvania, lui *Partenie Cosma* i-a fost dat să vadă marele vis alintat în fiecare clipă a vieţii, înfăptuit aevea.

Personalitatea lui complexă ne apare tot mai clară şi mai radioasă pe măsură ce timpul ne permite a avea o suficientă perspectivă a distanţei, ca s'o putem cuprinde cu privirea în întregimea ei. *Partenie Cosma* şi-a făcut din modestie, simplitate şi discreţiune, norme de conduită în viaţă. Dar poate tocmai aceste atribute austere şi sobre l-au impus puternic în faţa contimporanilor, împingându-l pe primul plan al vieţii publice. Munca în tăcere a constituit pentru *Partenie Cosma* un imperativ categoric şi o necesitate spirituală. Omul, crescut în marea şcoală şaguniană a purtat cu el sbuciumul unei epoci idealiste, luminând cu adânca-i înţelepciune căile sigure care trebuiau să-i ducă neamul la limanul unor zile mai bune. In acele clipe de frământări grele şi nehotărîri, *Partenie Cosma* constitue zidul de care se izbeau neputincioase uneltirile oarbe ale duşmanilor noştri. In marea lui grije pentru viitorul neamului n'a fost domeniu nerăscolit de spi-

ritul lui constructiv, încât *d-l profesor Victor Slăvescu* putea zice pe bună dreptate:

„Cine cercetează trecutul economic şi financiar al Românilor de peste munţi din ultimele decenii, anterioare eliberării, atât de bogate în lupte, frământări, necazuri şi prigoane de tot felul, întâlneşte la tot pasul şi în toate împrejurările de grea cumpănă numele marelui Român şi conducător, *Partenie Cosma*. Iar mai departe :

Partenie Cosma în 1905

„Căci *Partenie Cosma* era deopotrivă un gânditor şi un om de acţiune, un om de concepţiuni largi şi clar văzătoare, dar şi un constructor de temelii solide şi totdeauna cu preocupări profund naţionale“ [1]).

Beiuşul, orăşelul acesta cu aerul curat de munte, cetăţuia nebiruită a luptelor naţionale, ortodoxe şi politice, important

1) **Prof. Victor Slăvescu:** Două centenare: Partenie Cosma şi Eugeniu Carada în Analele Statistice şi Economice, anul XX Nr. 3—5 din Martie—Maiu 1937, Bucureşti, pag. 4.

centru de cultură prin numeroasele-i şcoli, are dreptul să revendice onoarea de a fi dat viaţă copilului Partenie.

„S'a născut la Beiuş, la 31 Ianuarie st. v. 1837, din părinţii *George* şi *Ecaterina*. A fost botezat şi miruit la 7 Februarie st. v. 1837 de către preotul Pavel Pop. Naşă i-a fost Ecaterina Vaş din Beiuş"[2]).

In registrul botezaţilor bisericii ort. române din Beiuş, se găsesc însemnate următoarele :

„1837 în luna Februarie ziua 7 No. 190. S'au născut pruncuiu parte bărbătesc în luna Ianuarie ziua 31 din anulu susu pusu. Tatălu pruncului Cosma Georgie şi Muma Ecaterina locuitori în Beiuşiu, sau botezatu şi sau unsu cu sfântul miru prin mine preotulu *Pavel Pop* Parochialnicu al Bisericii sfânt Arh. Michail şi Gavrilu care se află în Beiuş luna şi ziua cea ce sau pusu suptu Anulu şi sau datu în sfântu Botesu Pruncului Numele Partenie. Naşu lui a fost Vas Ecaterina Lăcuit din Beiuş".

(Copiat de protopopul *Petru E. Papp* din Beiuş) [2]).

Om de statură mijlocie, robust, bine legat, fruntea înaltă, ochii ageri, întreaga lui persoană inspira respect şi încredere. Purta un păr tăiat scurt şi mai târziu o barbă bogată îi încadra faţa, dându-i aerul patriarhal şi majestos de „prinţ al bisericii", înobilându-i întreaga figură [3]).

Născut din părinţi cu buna stare materială, *Partenie Cosma* se căsătoreşte cu *Irina Stupa* cu care a avut doi copii: Eugenia, moartă la şase luni după naştere şi Gheorghe, mort la 4 ani. Având nenorocul să-i moară şi soţia Irina, se căsătoreşte pentru a doua oară în 1874 cu nepoata mitropolitului *Miron Romanul*, femeie de cultură şi educaţie aleasă. *Doamna Maria P. Cosma*, de o delicateţă rară, născută şi ea din părinţi bogaţi, fica unui frate agricultor al mitropolitului *Miron Romanul*, *Daniel Romanu* fost primar dela vârsta de 22 ani şi până la moarte, în com. *Mizieş*, la 3 km. de Beiuş, a ocupat un loc de frunte între femeile romănce din lumea mare a vechiului Ardeal. Originea familiei Roman pare a fi oraşul Roman din Moldova. Odată cu marea invazie tur-

2) **„Familia"** Rev. lunara de cultura — Oradea, 1936. Anul III, seria III No. 3 p. 20.

3) **Pavel Berariu:** „La 100 ani dela naşterea lui Partenie Cosma" în „Gazeta Ilustrata" pag. 43. Nr. 3—4 din Martie—Aprilie 1937, Cluj.

cească din prima jumătate a sec. XV- lea, un străbun al Romaneştilor se refugiază cu familia, slugile şi averea mobilă în Bihor, unde înfiinţează şi colonizează apoi satul Mizieş, al cărui conducător a rămas totdeauna familia Romanu. Doamna *Maria Romanu*, azi văd. lui *Partenie Cosma*, era prezidenta „Reuniunii Femeilor Române din Sibiu", pe care a şi înfiinţat-o. Balurile anuale ale acestei Reuniuni la care participa pe lângă autorităţi, lumea selecta chiar şi din societatea străină, erau cele mai elegante şi cele mai renumite din Transilvania. Pe lângă Reuniune, d-na. *Maria P. Cosma* mai înfiinţează o şcoală primară, şcoala civilă cu patru clase şi un curs complimentar, dimpreună cu internat, un spital cu 60 paturi, şcoala de menaj şi şcoala pentru industria casnică, ambele cu internat. Cu venitul concertelor, balurilor, loteriilor aranjate de dânsa, se ajutau apoi odraslele tinere şi se promova cultura românească. Tot d-na P. Cosma are cuvântul hotărîtor la înfiinţarea „mesei studenţilor" pe care a organizat-o şi condus-o cu dragoste de mamă mulţi ani în şir, existentă şi azi pe lânga liceul „Gheorghe Lazar" din Sibiu.

Din aceasta căsătorie au rezultat cinci copii: 2 băieţi gemeni, *Romulus* mort la câţiva ani dupa naştere şi *Remus*, apoi 3 fete: *Lucia*, maritata cu fostul minitsru *dr. Aurel Cosma* din Timişoara, *Minerva* actualmente doamna Colonel *Schaffer* şi *Hortensia*, fosta doamnă Octavian Goga.

Iata şi arborele genealogic [4]):

Gheorghe Cosma (1807—1849) şi Ecaterina Popa (1797-1875)

Ioan (1827-1859) Ecaterina (1829-1906) Partenie (1837-1923) Gheorghe (1846-1867)

	măr. cu Petru Foica	Lucia, Hortensia, Minerva, Remus, Romulus.	
Gheorghe advocat în Sibiu	Ecaterina mărit. cu Timotei Foltuţiu preot în Feneriş	Maria mărit. cu Iuliu Dan protopop în Fagaraş	Petru şi Ioan ambii în Sălişte

Incă de mic copil, *Partenie Cosma* a manifestat o deosebită simpatie pentru carte. De aceea, după terminarea şcoalei primare, este înscris la liceul din Beiuş.

4) Dupa **T. Neş: Oameni din Bihor** (1848—1919) pag. 113 Tipogr Diecezana, Oradea 1937, primite dela **P. E.** Papp şi complectate prin bunavoinţa d-ne' M. **P.** Cosma, de catre autor.

Desigur, atmosfera de profund românism ce domnea în toată valea Crişului Negru şi în cele peste o sută sate româneşti din jurul Beiuşului, până la Oradea, nu putea să nu influenţeze copilăria lui *Partenie Cosma.*

Născut al treilea la părinţi, după Ioan (1827—1859), Ecaterina (1829—?) şi urmat de Gheorghe (1846—1867), a fost singurul care a luat calea studiilor orăşeneşti. La vârsta de 11 ani, în revoluţia din 1848 e înscris de către tatăl său la liceul din Beiuş. Aici îşi trimit băieţii cele mai de frunte familii din Bucovina şi Moldova: Morariu-Andrievici, Simonovici, Hacman, Palievici, Irammatonici, Tarangul, Vorebchievici, Cantacuzineştii din Moldova, etc.[5]). Peste un an are nenorocul să-l piardă pe tatăl său (în 14 Ian. 1849, în etate de 42 ani). Lăsat numai în grija mamei, *Partenie Cosma* nu-şi întrerupe studiile şi în anul şcolar 1854 55 îşi ia bacalaureatul cu „eminent", (elogii), dimpreună cu alţi 10 colegi: Bogluţiu Alexandru, Kucsorsky Ludovic f. canonic, Moga Ilie, f. protopop, Palladi Anton, f. preot şi prof., Papp Alex., Papp Baziliu, Papp Emanoil, Stancoviciu Gheorghe, Traian Partenie[6]). Tot aici îşi mai fac studiile o seamă de fruntaşi ai vieţii publice româneşti de pe acele vremuri: dr. Brediceanu, folcloristul S. Fl. Marian, arhiereul Filaret Musta, scriitorul Ioniţă Bădescu, Nic. Oncu, Mihail Veliceanu, episc. Ioan I. Papp, Miron Pompiliu, Miron Romanul, etc. După examenul de maturitate se înscrie la Teologia din Arad. Fiind dornic de alte orizonturi, după trei semestre pleacă din Arad la Universitatea din Pesta, unde se înscrie la Facultatea de Drept (1857). In timpul cât era student a lucrat în cancelaria avocaţială a lui *Emanoil Gojdu*, îndeplinind totodată şi funcţia de cantor român la biserica greco-română de acolo. Gojdu l-a ţinut lângă sine şi ca secretar particular[7]).

In timpul cât a stat în cancelaria lui Em. Gojdu a avut rara ocazie de a cunoaşte personalităţile marcante ale epocii. Nu fără ecou în sufletul lui a rămas şi viaţa religioasă ce domnea în casa

---

5) **Dr. Const. Pavel:** Şcoalele din Beiuş (1828—1938) pag. 162, Tipogr. „Doina", Beiuş 1928.

6) Idem, idem pag. 179.

7) **Enciclopedia Diaconovich**, vol. II pag. 21, Sibiu 1900.

patronului său [8]), precum și timpul slujit de cantor în timpul studenției.

Sentimentul național și religios în care a trăit încă din copilărie, a dat roade mai târziu cu ocazia congreselor naționale și bisericești. Naționalul și bisericescul, legătura superioară peste secole între indivizii dintre aceleași granițe și aspirațiuni, s'au îmbibat armonios în sufletul lui *Partenie Cosma*, creind legătura indestructibilă, suportul moral pe care și-a clădit întreaga acțiune de mai târziu. Aceste sentimente i-au dat peste câțiva ani în parlamentul din Pesta tăria sufletească și viziunea profetică de a declara în plină ședință (1877), referindu-se la monarhia austro-ungara, sentința ce avea să se traducă în faptă în 1919 :

„Nu ține seamă de spiritul timpului, nu vrea să priceapă că

8) Intr'o broșura de 12 pagini, conținând o scurta biografie a lui Emanoil Gojdu, **Partenie Cosma** reda unele momente din viața fostului patron, pe care le-am crezut destul de interesante pentru a fi transc ise aici.

In paginile dintâiu ale broșurei, Partenie Cosma arata ca numele străbunilor lui Gojdu ar fi acela de **Popovici**, el fiind de fapt din jud. Bihor și de origina româna și nu macedo-româna, cum greșit se susține de unii.

Referitor la traiul familiar, broșura continua :

„El — Em. Gojdu, n. a. bea numai apa. Era mândru de originea sa de român ortodox, din popor (nenobil), și asta o manifesta ori unde i se da ocaziunea atât cu cuvântul, cât și cu fapta. La mese unde erau și straini, înainte și dupa mâncare ostentativ își facea cruce. In sarbătorile Paștilor totdeauna când se punea la masa cânta un „Christos a înviat". In casa lui numai cu streinii se vorbea în limba lor, în familie însa și cu Românii numai românește, parte în dialectul macedo-român, parte în limba noastra, care el o știa din casa parinteasca, iar soția sa (de origină macedo-româna, n. a.) o învațase dela el și din desele conversari cu tinerii Români, pe care îi agraia cu „sufletul meu". Ceeace nu era lucru mic atunci și nu este lucru mic nici astazi în Pesta, casa lui atât înainte cât și dupa 1848, era recunoscuta de casa româneasca, unde toți Românii erau bine primiti și sprijiniți. In cancelaria lui avocațiala aplica numai tineri Români.

Privitor la raporturile lui cu personalitațile maghiare de pe acele timpuri, **Partenie Cosma** spune :

„Gojdu nu simpatiza cu **Kossuth**, pe **Francisc Deák** însă despre care el afirma ca se trage dintr'o familie macedo-româna **„Pescar"** cu numele, îl stima mult, și Deák înca ținea mult la el".

(Vezi: **„Insemnari despre Emanoil Gojdu".** pag. 3 și urm.).

a trecut vremea întemeerii statelor mozaice, că astăzi numai principiul de naţionalitate are puterea de a construi şi a desfiinţa state".

Nu peste mult îl vedem ocupându-se şi cu gazetăria. Polemistul fin de mai târziu şi-a făcut debutul în presă la 1861,

Partenie Cosma şi soţia sa născută Maria Roman (1874)

scriind corespondenţe foarte apreciate „de pe galeria dietei" în *„Telegraful Român"* din Sibiu. Tot în acelaş an a fost unul dintre redactorii *„Concordiei"*, întemeiată de *Sigismund Papp* în 1861. Activitatea lui aici e de scurtă durată. Explicaţia trebuie căutată în atitudinea lui S. Papp care şovăia între politica guvernului maghiar şi cea dictată de interesele Ardealului. Pe faţă naţionalism intransigent şi în ascuns înţeles cu Ungurii. Căci prof. Sig. Papp preconiza o pace cu Ungurii, ca deputat kossuthist. La „Concordia", care apare până în anul 1869 mai colaborau şi *Alex.*

Partenie Cosma, fiul Beiuşului

Propriu zis, Beiuşul nu poate fi înfăţişat prin ceeace mai nou se înţelege prin denumirea de oraş. Şi Beiuşul ar merita această numire din cauza numeroaselor şcoli secundare cari ridică capacitatea intelectuală la nivelul capitalelor de judeţ. La 63 km. distanţă de Oradea şi înconjurat de un puternic cordon, numărând la 100 sate româneşti — doar Tărcaia e unguresc — Beiuşul şi-a creiat o viaţă a sa proprie cu un puternic caracter naţionalist adăpat în apele ortodoxismului. Dacă în alte regiuni ale Bihorului presiunea maghiară de desnaţionalizare ar fi putut avea sorţi de isbândă, pe valea Crişului Negru care scaldă Beiuşul, n'a isbutit. Pentrucă acesta îşi creiase o viaţă culturală mai mult decât politică, dând naştere în sânul lui unor cercuri de intelectuali cu adânci rădăcini şi tradiţii în poporul de jos, care-l alimenta mereu cu elementele cele mai valoroase din sânul lui. Aşa se explică dece în ciuda acestor presiuni — şi doar în judeţul Bihor îşi aveau reşedinţa cele mai vestite familii de grofi, Tisza, etc. — sentimentul naţional n'a putut fi înăbuşit la Românii de pe valea Crişului Negru. Deasemenea, nici catolicizarea n'a isbutit decât în mică măsură. Gelos de crezul sau religios şi refractar altor curente care-i puteau clătina credinţa, poporul din jurul Beiuşului n'a putut aproba sufleteşte presiunea de unirea bisericească cu Roma.

Dar, datorită originei bihorene a numeroaselor personalităţi maghiare cu mare rol politic în monarhie, Beiuşul vechiu n'a numărat în sânul său oameni politici de mâna întâia, decât pe *Partenie Cosma.* El a implântat vârtos plugul redeşteptării naţionale în ogorul românesc şi a tăiat brazdă adâncă. Pe urma ei s'a semănat credinţa nestrămutată în virtuţile neamului, ce

şi-au dat roade însutite dealungul anilor. Numai aşa se face că figura lui *Partenie Cosma* nu s'a şters din amintirea urmaşilor, nu s'a pierdut în lumea imensă a anonimilor.

Lupta lui *Partenie Cosma* a fost promovata de un puternic idealism şi imprimată pe un plan naţionalist intransigent. El a avut un singur ideal pe care l-a servit fidel şi pentru care a fost înţeles de conaţionalii săi: *idealul întregirii Patriei. Partenie Cosma*, prin atitudinea lui românească devine idolul intelectualilor şi ţaranilor români din părţile acestea. El se manifestă ca o figură măreaţă şi demnă în luptele noastre naţionale" [9]).

Dar afară de lupta pe teren naţional, *Partenie Cosma* a participat activ la viaţa bisericeasca şi şcolară a Beiuşului. Reîntors din Budapesta la vârsta de 25 ani „Beiuşenii îl primesc cu mare bucurie, iar comunitatea ortodoxă îl învăluie cu dragoste, ştiind că va găsi în el un bun colaborator şi îndrumător" [10]). Credinţa poporului n'a fost înşelata. Având nenorocul să-i fie arsă de foc casa părintească, în 18 August 1862, la puţin timp după reîntoarcere, dimpreună cu jumătate din oraş şi casa şi şcoala parohiei ortodoxe, *Partenie Cosma* participă activ la adunarea fondurilor pentru reclădirea locuinţelor distruse. Se constitue un „comitet român" pentru adunarea ajutoarelor de construcţie şi la îndemnul lui *Partenie Cosma* credincioşii îşi varsă o parte din suma cuvenită lor pentru reclădirea casei parohiale. Insuşi mama lui *Partenie Cosma* oferă 1 3 parte. Astfel, protopopul *Terente Raţ* poate începe cladirea chiar în anul urmator dezastrului [11]). Nici şcoala nu este uitata de *Partenie Cosma*. De aceia îl şi vedem notar al comitetului şcolar şi mai apoi vice-preşedinte, în care calitate funcţionează până în 1866, ca să rămână membru până în clipa mutării din Beiuş. In timpul cât *Partenie Cosma* a fost membru al comitetului şcolar se încep lucrările pentru cladirea şcoalei, care durează 3 ani, din primăvara anului 1866 până la 1 Septembrie 1868. Pe lângă *Partenie Cosma* îşi mai dau obolul *Ioan Popp, Gheorghe Cosma* mitropolitul *Şaguna*, episcopul *Ivacicoviciu* şi alţi mulţi credincioşi.

---

9) **Petru E. Papp: Din trecutul Beiuşului,** pag. 38, Beiuş 1928.

10) Idem, **Legături sufleteşti dintre Beiuş şi Sibiu,** pag. 11, Beiuş 1937.

11) Idem, ibidem, pag. 12.

Tot lui se datorește în 1869 repararea bisericii, școalei și reclădirea casei parohiale. Iar pentru a fixa posterității sacrificiul făcut de credincioși și momentele mai însemnate din viața comunității, propune în ședința din 14 Februarie și comitetul

Partenie Cosma în mare ținută (1863)
Haina de culoare albastră, pantalonii galbeni, cravata (și rozeta cizmelor) roșie, dând Tricolorul Național

parohiei decide „să se întocmească un ziar în care să se introducă toate momentele mai însemnate privitoare la comunitatea aceasta, — a Beiușului, n. a. — precum și în ordinea cronologică toate darurile ce se fac de către binefăcători și împreună cu nu-

mele dăruitorilor, ca posteritatea să cunoască istoricul acestei comunităţi şi tot odată să servească de îndemn pentru acei ce voesc a aduce sacrificii pentru biserică, văzând cum că nu se dau uitării, care ziar încât s'ar putea ar trebui să cuprindă şi pentru trecut, istoricul comunităţii" [12]). El este acela care introduce bugetul la parohie şi prezintă socotelile, dimpreună cu epitropii bisericei, adunării parohiale. Când *Partenie Cosma* se mută la Sibiu în 1876 a fost ales notar în comitetul parohial *Paul Papp*, fiul lui *Ioan Papp* şi tatăl d-lui prim preşedinte al Curţii de Apel din Cluj, d-l dr. *Ioan Papp*. Cu toată plecarea din Beiuş, *Partenie Cosma* nu uită să-şi trimită obolul pentru înfiinţarea internatului gr. ort. român din comuna natală, în 1899. In preajma războiului trimite din partea lui *Vasile Stroescu*, prin nepotul său dr. *Gavril Cosma* care-l vizitase la Călimăneşti, o importantă sumă de bani pentru ajutorarea şcolii primare confesionale ort. rom. secţia fete, din Beiuş. Când în 24 Decembrie 1864, împăratul Francisc Iosif anunţă reînfiinţarea mitropoliei ortodoxe din Ungaria, *Partenie Cosma* propune în şedinţa comunităţii ortodoxe din Beiuş, din 27 Decembrie 1864, să se aducă împăratului „cea mai cordială şi omagială mulţumire, ca unuia care a frânt cătuşele, în care gemea de secoli biserica ortodoxă", iar mitropolitului *Andrei Şaguna*, o adresă de felicitare.

In aplauzele frenetice ale adunării, *Partenie Cosma* ceteşte următoarea adresa :

Excelentisime Domnule Arhiepiscop şi Metropolit !

„Ferbintea noastră dorinţă seculară s'a împlinit. Ceia ce părinţii noştri nu cutezau să spereze, astăzi e faptă. Providenţa divină a binecuvântat neobositele stăruinţe ale Excelenţei Tale şi le-a încoronat cu rezultatul dorit. Preabunul şi preagraţiosul nostru împărat dând ascultare justelor cereri şi doriri ale Românilor ortodocşi conduşi prin Excelenţa Ta, s'a îndurat preagraţios, de pe înălţimea gloriosului Tron a declara, cumcă Românii ortodocşi din Transilvania şi Ungaria sunt scoşi de sub supremaţia sârbească cea atât de däunăcioasă pentru naţiunea noastră. Episcopia Transilvaniei ridicată la demnitatea de Metropolă, va să zică vechea noastră Metropolă în Transilvania reînviată, iar de Arhiepiscop Metropolit românesc a denumit pe bărbatul dori-

12) Idem, ibidem, pag. 17.

ritor, pe acela, ce din adâncul inimei lui dorea tot Românul ortodox, pe Luceafărul, înţeleptul conducător al bisericii şi naţiunii, pe Excelenţa Ta!

„Generaţiunea prezentă, dar nici părinţii, nici protopărinţii noştri de sute ani n'au serbat Naşterea Mântuitorului lumii cu atâta fericire şi bucurie cât ne-a căşunat nouă această graţie prea înaltă a Măriei Sale. Naşterea lui Hristos care a şters păcatul strămoşesc şi a mântuit omenirea de osânda cea eternă ne-a

Casa din Beiuş a lui Partenie Cosma, cu placa comemorativă aşezată în anul 1937.

vestit frângerea cătuşelor sub cari biserica noastră osândită prin vitregia timpurilor gemea de secoli şi renaşterea Autonomiei bisericei noastre de osânda care numai Excelenţei Tale a părut a nu fi eternă. Scubscria comunitate română ortodoxă de Beiuş cu lacremi de bucurie dând mulţumită atot putintelui Dumnezeu pentru că i-a ajutat a ajunge şi această fericire, spre eternizarea acestui moment grandios în viaţa noastră în adunarea sa de astăzi cu acest memorand act Majestaticu a decorat modestul său protocol, înscriind totodată sincera mulţumită şi credinţa neclintită către gloriosul şi prea bunul nostru Domnitor şi succesorii Săi".

Adresa e semnată de *Partenie Cosma, Terentie Raţ, Antoniu Chidioşan*, curator primar şi *Nicolae Cristea.*

Raspunsul mitropolitului *Şaguna* este redactat astfel :

„Onorata şi mult iubita comună ortodoxă bisericească din Beiuş !

„Nu mă îndoiesc nici cât de puţin despre adevărul acelei bucurii şi mângâieri, pe carele aţi descris în hârtia D-voastră din 27 Decembrie a. trec. că le simţiţi în inima D-voastră, pentrucă Majestatea Sa preabunul nostru împărat a deslegat cătuşele Bisericii noastre prin denumirea mea de Arhiepiscop şi Metropolit.

„Să mulţumim dară cu toţii lui Dumnezeu pentru mila ce a aratat spre noi facând cai de nou sa se implinească între noi ceia ce se zice in cântare: „Cercetatu-ne-a pe noi de sus Mântuitorul nostru, rasăritul răsariturilor“, sa mulţumim cavalerescului şi iubitorului de dreptate Imparatului nostru pentru graţia prin carea ne-au redat libertatea bisericeasca pierdută de secoli.

„Pentru ca să ştim însa cu toţii prieteni a cunoaşte darul acesta mare cu care ne-a cinstit Dumnezeu, eu cu această ocaziun din iubirea parinteasca ce o am catre toţi creştinii şi prin urmare şi catre D-voastră, vă atrag atenţiunea şi a D-voastră şi a altora creştini de ai noştri asupra unei carţi, care va eşi cât de curând de sub tipar în tipografia noastră şi adeca tractatul S. Ioan Crisostom despre Preoţie, o carte din care se poate folosi şi zidi fiecare creştin.

„Pe lânga carea dându-ne Arhipastoreasca binecuvântare şi rugând pe Dumnezeu, ca sa ne dea taria şi puterea sprea servi omul spre marirea lui şi să ne arate vrednici de darul sau, ramân al D-voastre, Sibiu 4 Ianuarie 1865, de tot binevoitor Andrei Bar. Şaguna m. p. Arhiepiscop şi Metropolit“ [13]).

In felul acesta stabileşte *Parlenie Cosma* contactul cu Sibiu, unde îşi va avea apoi centrul preocuparilor sale binefăcatoare. Tot lui i se mai datoreşte şi conscrierea şedinţelor parohiale in registrul de procese verbale, începând cu 27 Decembrie 1869. La aceasta data a fost ales şi avocat al parohiei Beiuş. „A meritat toate onorurile ce le putea da biserica — scrie d. *P. E Papp* aci dragostea lui faţa de ea e pilduitoare“.

Când s'a ales vicar de Oradea, *Miron Romanul*, în 1870, *Partenie Cosma* a fost preşedintele comisiei pentru desfacerea scru-

13) Idem, ibidem, pag. 13—15.

tinului. Şi tot în acelaş an ia parte la primul sinod eparhial şagunian la Arad, prezidat de episcopul *Procopie Ivacicoviciu*. Per-

Partenie Cosma (în 1873)

soana lui este prezentă la toate congresele bisericeşti, ilustrând pe rând sinoadele din Arad şi Sibiu, alături de *Ioan Popovici-*

Desseanu, Sigismunnd Borlea, Eug. și Victor Mocioni, Vicenţiu Babeş, Teodor Lazăr, E. B. Stanescu, etc. Iar în 1874 e ales ca deputat al Beiuşului în condresul naţional bisericesc.

Spiritul mândru al lui *Partenie Cosma* a făcut ca Beiuşul să-şi aibă Casina Românească încă din 1872. Datorită purtărei scandaloase a Ungurilor, care aveau o casină comună cu Românii şi care rupeau ziarele româneşti, *Partenie Cosma* se hotărăşte să pună bazele unei casine pur româneşti. Consfătuirea convocată de el se şi ţine în 1 Maiu 1871, sub preşedinţia protopopului ortodox *George Vasilievici* şi *Partenie Cosma* notar. Statutele se şi aprobă în 3 Iulie a aceluiaş an, ca peste câteva luni Casina Românească să ia fiinţă. Aveau, deci, şi Românii o casă p oprie unde îşi puteau comunica nesupăraţi ideile şi puteau schimba părerile fără ca urechile indiscrete ale Ungurilro sa le urmărească cele mai mici şoapte. Căci acuma a bătut ceasul cel mare în care *Partenie Cosma* trebuia să se sacrifice idealului comun: *desrobirea.*

Anul 1872 marchează începutul carierei politice a lui *Partenie Cosma.* La o vârstă de numai 35 ani este ales deputat al Beiuşului, reprezentând vederile „partidei naţionale române“, constituită în 7 Martie 1869 la Timişoara.

Pentru alegerile dietale, după conferinţa naţională din 4 Maiu 1872, ţinută la Arad, se constitue un comitet general în acelaş oraş. Beiuşul este reprezentat aci prin *Partenie Cosma*, care ţine o înflăcărată vorbire şi prin protopopul ortodox *George Vasilievici.*

Apariţia pe scena politică a lui *Partenie Cosma* înseamnă redeşteptarea Beiuşului la o viaţă naţională adevărată, după ce câţiva bărbaţi politici, premergători, au adormit inst'nctul naţional sănătos al poporului. Cu *Partenie Cosma,* Beiuşul înscrie pentru prima dată pagini de glorie în istoria lui polit'că. Căci *Partenie Cosma* a fost un produs al revoluţiei dela 1848, de care ungurimea trebuia să ţină seamă. El a impus oamenilor şi activităţiî lui cotidiane, fie în parlamentul din Pesta, fie acasă, o linie naţionalistă intransigentă. Spre deosebire de contemporanii şi premergătorii lui, lipsiţi de un ideal politic şi naţional, ca protopopul Ioan Papp originar din Beiuş şi fostul deputat *Dragoş*, cunoscut din istoricul revoluţ'ei lui *Avram Iancu,* militanţi ai oportunismului politic, *Partenie Cosma,* reprezintă naţ'onalismul

activist. De aceea debutul lui a fost îmbrăţişat cu căldură de toată suflarea românească din oraşul şi jurul Beiuşului. Deşi intrat în politică la o vârstă mijlocie, *Partenie Cosma* nu este un debutant, un improvizat de duzină, ci un spirit politic bine definit, cu concepţie matură. El reprezintă demnitatea şi idealismul nostru românesc, împreunat cu un spirit politic de o rară intuiţie, sprijinit pe o serioasă cultură intelectuală. Inaintea lui, Beiuşul era reprezentat în dietă prin oameni de duzină, după el prin figuri de mâna a doua.

La patru ani după alegerea lui ca deputat, *Partenie Cosma* se mută la Sibiu. Legăturile cu Beiuşul sunt, însă, menţinute dealungul anilor. Pe lângă vizitele ce le făcea cu ocazia întrunirilor politice ţinute în mijlocul satelor de alegători, *Partenie Cosma* se interesează atât de viaţa culturală, cât şi de nevoile populaţiei în mijlocul căreia a crescut. Astfel, în 27 August 1898, participă la adunarea generală a „Astrei" ţinută la Beiuş. Ajută apoi la înfiinţarea şi întreţinerea internatului de băieţi, etc. Numai datorită interesului şi dragostei statornice ce a purtat-o Beiuşului şi plaiurilor bihorene se explică însufleţirea cu care a fost ales senator în primul parlament al Ţării reîntregite.

II. LUPTĂ

Motto: Der Mensch ist frei geschaffen, ist frei, und wär er in Ketten geboren [14].
Schiller.

Alături de Şaguna pentru întărirea bisericii.

C escut de m'c în frica lui Dumnezeu, pe care-l simţea prezent în fiecare colţ al casei părinteşti şi mai apoi, în căminul ospitalier al mecenatelui *Emanuil Gojdu*, unde fiecare masă era precedata de o scurtă rugaciune, *Partenie Cosma* a fost omul bisericii, care a avut în el pe cel mai credincios servitor. Şi, desigur, dacă acţiunea lui *Partenie Cosma* s'a bucurat de reuşită deplina în toate domeniile, este credinţa lui nestrămutată că lucrul bun poarta în el pecetea dumnezeiască. De aceea, el a împletit activitatea financiara cu cea bisericeasca, dându-ne icoana rară a omului care întrupează în el atât pe servul lui Dumnezeu, cât şi pe omul de afaceri. Astfel se explică prezenţa lui la toate congresele şi sinoadele bisericeşti, înca de pe când era în Beiuş

La î taia şedinţa a congresului naţional bisericesc din 16 28 Septemvrie 1868, ţinuta sub preşedinţia lui *Şaguna*, *Partenie Cosma* este ales notar interimar dimpreuna cu protopesbiterii *Vasile Roşiescu* şi *Nicolae Andreieviciu*, preotul *Petru Anca*, apoi *Mihail Orbonaşiu, dr. Iosif Gallu, Mihail Beşanu, Simeon Mangiuca* şi *dr. Aureliu Maniu* [15]. La acest congres mireanul *Partenie Cosma* participă ca deputat al cercului de alegere Beiuş din dieceza Aradului. Făcându-se verificarea mandatelor s'a trecut la alegerea celor două comisii, acea de verifcare a deputaţilor

14) Omul e creat liber, e liber, chiar daca s'a nascut în lanţuri.
15) Protocolul congresului naţ. bis. din 1868, pag. 3—4, Sibiu 1868.

şi pentru elaborarea unui regulament, alegându-se totodată şi cea pentru voturi. De data aceasta *Partenie Cosma* intră în comisia notarilor dimpreună cu *Moise Branişte, Mihail Beşanu, dr. Iosif Gallu, dr. Aurel Maniu, Simeon Mangiuca*, ca deputaţi din partea mirenilor şi din partea clerului, deputaţii *Nicolae Andrieviciu, Petru Anca* şi *Ioan Raţiu* [16]).

La şedinţa a treia din 18 30 Septembrie 1868, este ales în comisia pentru redactarea „regulamentului pentru organizarea trebilor bisericeşti, şcolare şi fondaţionale" dimpreună cu *V. Babeş, dr. Alex. Mocioni, Cervena, Rădulescu, Sig. Popovici, Ruşu Roman*, protopop *Bica* din dieceza Aradului [17]). Tot la această adunare întocmeşte o moţiune prin care roagă congresul „să binevoiască a dispune ca din încasarea restanţelor fondului şcolar greco-oriental, din partea deputaţiunei acestuia cu locuinţa în Pesta, să ni se predea partea ce ni se cuvine şi întrucât fondurile acestea prin rele mânuiri ale unor foşti oficiali, s'ar fi deturnat, să se reîntregească" [18]).

Activitatea bisericească a anului 1868 este încoronată cu redactarea şi elaborarea Statutului Organic, semnat de mitropolitul *Şaguna* şi *Partenie Cosma*, care consolidează biserica noastră înăuntru, impunându-i şi respectul în afară. Statutul acesta, de o importanţă capitală pentru Românii din Ardeal, a fost redactat cu concursul lui *Partenie Cosma*, care era notarul comisiunei însărcinată cu întocmirea lui. El poartă sigilul inelului lui *Partenie Cosma*, primit în dar dela mitropolitul *Şaguna*. Tot *Partenie Cosma* trece în statut menţiunea independenţei Consistoriului din Oradea, lucru înfăptuit de Regele Ferdinand I, în anul 1920.

Organizându-şi administrarea interioară prin o seamă de măsuri de fericită inspiraţie, ca introducerea votului obştesc în viaţa ei constituţională, biserica ortodoxă s'a văzut pusă faţă în faţă cu morala politică a statului. Pentrucă există o morală „iisusiană" mai presus de morala umană, variabilă la infinit, cu o mulţime de nuanţe, alternând în timp şi spaţiu, ca figurile pe o tablă de şah. Invăţaţii vremurilor de demult ca şi cei de astazi, au pierdut sensul creştinismului răsărit din mijlocul poporului

16) Idem pag. 18—19.
17) Idem pag. 41—42.
18) Idem pag. 58—59.

de sclavi ai Romei, confundându-l în laboratorul vastei lor enciclopedii ştiinţifice cu o morală terestră, adaptabilă la orice timp, în orice loc şi la orice individ. Preocupaţi în exploatarea tainiţelor cerebrale, eruditii universali au uitat că dacă Christos s'a pogorît între noi cu vocea lui blândă, n'a fost pentru ca să întărească sau să slăbească un stat, ci ca să tragă hotare între împărăţia terestră şi cea cerească. In faţa lui Pilat, Iisus spune: Imparăţia mea nu-i din lumea aceasta. (Ioan 18, 36). Prin aceste cuvinte hotarele celor două lumi sunt definitiv fixate. Şi atunci se poate pune întrebarea legitimă aşa cum şi-a pus-o şi *Partenie Cosma:* au oare preoţii dreptul de a se ocupa cu alte îndeletniciri pamânteşti care i-ar absorbi dela îndeletnicirile lor sacre? Problema a dat loc şi în presa zilelor noastre la pasionante discuţii. Şi înainte cu 68 ani, *Partenie Cosma* a înţeles să lămurească o situaţie echivocă pe care n'o tolera, ca unul care îşi dădea perfect de bine seama că, „Nimeni nu poate să slujească la doi domni, pentrucă sau pe unul îl va urî şi pe altul îl va iubi, sau de unul se va ţ'ne şi de altul nu va griji; nu puteţi sluji lui Dumnezeu şi lui mamona" (Mateiu 6, 24).

De aceea, în sinodul bisericesc din 1870, ţinut la Arad, face propunerea motivată:

„Considerând, cumcă oficiile bisericeşti sunt atât de sublime şi ponderoase, încât dupa canoane chiar cu dânsele numai acela se pot ocupa care în afară de cunoştinţele recerute au şi deosebită vocaţiune la preoţie; considerând, cumcă agendele preoţilor sunt atât de numeroase, încât se cere o activitate neobosită şi continuă ca cei înzestraţi cu oficiul preoţesc să-l poată împlini; considerând că cei înzestraţi cu oficii bisericeşti trebue să fie scutiţi de orice influenţă străină, considerând, în fine, cumcă canoanele nu conced ca o persoană bisericească să primească onoruri lumeşti, se decide cumcă „orice oficiu lumesc e incompatibil cu oficiul bisericesc".

Propunerea a fost înaintată comisiei compusă din *Sig. Borlea, Partenie Cosma* şi *I. Raţiu.* Sinodul o primeşte cu amendamentul lui *Vic. Babeş,* în care se declară incompatibilitate numai între „oficiul bisericesc şi orice oficiu anticonfesional al potestatei lumeşti". De aceia, cei care se simt vizaţi, în termen de şase săptămâni vor renunţa ori la oficiul bisericesc ori la cel lumesc.

Aceiaş grije o are ca protopesbiterii să-şi aibe locuinţa în

protopresbiteratul lor, pentru a fi în mijlocul credincioşilor, în orice moment.

Iar pentru delimitarea răzoarelor protopopiatelor, cere o nóuă arondare.

Anul 1873 aduce cu sine un maie doliu pentru biserica noastra ortodoxă. Mitropolitul *Şaguna* îşi dă obştescul sfârşit. Pentru acele vremuri moartea marelui pastor sufletesc însemna un mare gol în viaţa publica. De aceea, desemnarea unui locţiitor demn preocupa toate straturile sociale. Intrunindu-se congresul bisericesc pentru alegerea unui nou mitropolit în 26 August 1873, *Partenie Cosma* este ales în comisia pentru desfacerea scrutinului, dimpreuna cu *Ion Meţianu* şi *Antoniu Mociona*, iar în urmă în locul lui *Meţianu* este ales *Ioan Raţiu* [19]).

Alegerea se face în şedinţa din 28 August 1873 în persoana episcopului *Procopiu Ivacicoviciu* dela Arad, cu 78 voturi contra 20 ale episcopului *Ioan Popasu* al Caransebeşului, etc.

A ea i comisie pentiu d sfacerea scrutinului se constitu'e şi la ale₀er a mit·opolitului *Miron Romanul*, episcop de Arad, după p ecarea lui Ivacicoviciu în Serbia. Mitropol tul Roman a fost ales cu 51 votuii din 88, un an ma tâ z u.

Simţ'ndu-se nevoia complectarii şi modificai i i gulamentului dunarilor bisericeşti, ca e nu mai o spundea timp ' or, *Partenie Cosma*; dimpr una cu *Ioan Hann a* şi *Vi nţiu B b ş* este dele₀at cu modificarea lui în şedinţa d'n ɔ 7 Octombri 1878 [21]).

Tot e propune cu un an inain , la şed i ţa inodulu' d'n 3 15 Aprilie 1877 la Sibiu, n proect de iegulament pent u ale₀erea profesor lor la institut eparhiale şi un alt proect p ntru stabil'rea cauzelor apelabile ,i neapelabile, dela con i torul eparhial la cel m tropolitan [2]).

In 1874 este chinu't de instituţia hibrida a fondurilor comunale Caransebeş—Arad. Insarcinat fiind cu verificarea lucrarilor comisiei instituita adhoc în Timişoara pentru reglementarea ad-

1) Protocolul cong esului naţ. bis. pag. 11 28, Sibiu 1873.

20) Id m, pa . 67 78, Sibiu 1874.

21) Idem, pag. 34, Sibiu 1878.

22) Protocolul sin du ui arhidiecesei gr. or. rom. din Tran ilvania, pag. 31 şi 64, Sibiu 1877.

ministrării fondurilor, *Partenie Cosma* respinge proectul de regulament al comisiei şi propune — ca mai târziu Nic. Zigre — împărţirea fondurilor comune între cele două dieceze, păstrându-se independentă fiecare cotă.

In 1878 îşi dă demisia din sinodul dela Arad, fiind ales membru în cel din Sibiu.

Miron Romanul, Episcopul Aradului (1874)

„Ca membru în congres încă în 1874 interpelează Mitropolia în chestiunea celor 50.000 fl. testate de *A. Şaguna* pentru înfiinţarea celor 2 episcopii; apoi în chestiunea fundaţiei Faur din Oradea [23]).

---

23) **Teodor Neş: Oameni din Bihor (1848—1918), pag. 148, Oradea, 1937.**

Pentru a da posibilitate fiecărei biserici să urmărească desbaterile congreselor bisericeşti, *Partenie Cosma* propune în şedinţa din 23 Octombrie 1878 ca fiecare biserică din cuprinsul mitropoliei să fie obligată a-şi procura şi a păstra toate protocoalele congreselor. Tipărirea lor să se facă în tipografia arhidiecezană din Sibiu şi venitul să se întrebuinţeze pe seama bisericii [24]).

Ia parte la şedinţa sinodului din Sibiu în 8/20 Aprilie 1879, când e ales în comisia de verificare. Semnează telegrama de felicitare către împăratul austro-ungar, cu ocazia jubileului de 25 ani de cununie, dimpreună cu *Nic. Popea, Nicanor Frateş, Ioan Bran de Lemeni, dr. Iosif Hodoş şi Ioan cavaler Puşcariu* [25]).

Iar pentru a cimenta mai puternic legăturile sufleteşti între Vechiul Regat şi Ardeal, cere sinodului arhieresc din Oradea în 1881, introducerea caracterelor latine şi a gramaticii din Vechiul Regat, în scrierea cărţilor bisericeşti.

Tot în acelaş an la şedinţa sinodului din Sibiu în 25 Aprilie (7 Maiu) propune ca sumele rămase neîntrebuinţate în buget să se treacă în bugetul anului următor şi dacă până la 1 Iulie nu se folosesc, să se capitalizeze.

In şedinţa sinodală din 3/15 Maiu 1882, din Sibiu, face propunerea modificării regulamentului seminarial şi cere: 1) crearea unui fond pentru corul seminarului, în care scop catedrala Sibiu donează 500 fl. şi 2) introducerea muzicei vocale şi instrumentale în secţia teologică, iar cântările bisericeşti şi tipicul în secţia pedagogică [26]).

Tot *Partenie Cosma* protestează împotriva introducerii limbii maghiare în şcolile confesionale, semnând dimpreună cu *Nic. Străvoiu, Alexiu Popoviciu, Paul Rotariu* şi *Const. Rădulescu* „Reprezentaţiunea episcopatului şi a deputaţilor consistoriilor eparhiale din Mitropolie".

Cât priveşte alegerile bisericeşti, dacă se fac contestaţii asupra lor, să fie anchetate înainte de adunare de către consistoriul mi-

---

24) Protocolul congresului naţ. bis. pag. 176, Sibiu 1878.

25) Idem, pag. 8—10, Sibiu 1879.

26) Protocolul sinodului arhidiecesei gr. orientale române din Transilvania, pag. 66, Sibiu 1883.

tropolitan, pentruca sinodul să poată discuta în cunoştinţă de cauză. (Protoc. congr. 1889, concluzul 89) [27]).

Dar activitatea lui *Partenie Cosma* nu se mărgineşte aici. El se interesează deaproape de zidirea catedralei din Sibiu.

In 9 Septembrie 1858, fericitul *A. Şaguna* ia iniţiativa zidirii catedralei din Sibiu. Chestiunea aceasta, însă, s'a tratat mai mult în legătură cu zidirea seminarului arhidiecezan.

„Onoarea de a fi iniţiat afacerea zidirii bisericei catedrale este a membrului sinodal *Partenie Cosma*, care în sesiunea sinodală a anului 1880 a prezentat următoarea propunere :

„Se îndrumează consistoriul să studieze chestiunea edificărei unei biserici catedrale cu toate cele ce după ritul nostru aparţin ei, să se îngrijească după referinţele locale de un teritoriu acomodat, să procure un plan detailat de edificare cu preliminariul speselor, şi încât acel preliminariu ar trece peste capitalul bisericei catedrale, să facă şi un proect de câştigarea restului speselor edificării; şi toate acestea să le subştearnă proximului sinod pentru pertractare meritorie".

Propunerea desbătută în şedinţa sinodală din 8/20 Maiu 1880, a fost însuşită cu conclusiunea no. 111 [28]).

Dar consistoriul bisericesc n'a avut posibilitatea să dovedească în cei 17 ani cari au urmat că a îndeplinit cele hotărîte prin „concluzul" de mai sus. Şi pentrucă *Partenie Cosma*, omul crescut în principiile bisericeşti ale marelui *Şaguna*, care considera întemeierea de biserici drept una din afirmaţiile noastre naţionale, nu putea să treacă peste marele vis al lui *Şaguna* ce luase în însuşi sufletul lui proporţii de neînchipuit, urmăreşte îndeaproape chestiunea. De aceea, în şedinţa III sinodală dela 21 Aprilie 1897, face propunerea pentru accelerarea zidirii catedralei, „să designeze locul, pe care să se ridice biserica, să stabilească dimensiunile şi stilul edificiului şi să publice concurs pentru procurarea planului de edificare astfel, ca reflectanţii să poată lucra la el şi în lunile de iarnă. Iar în comisia pentru „studiare şi raportare" instituită în 21 Iulie a aceluiaş an, consistoriul arhidiecezan alege pe *Par-*

---

27) **Teodor Neş:** ibidem pag. 148.

28) **Dr. Florian Puşcariu, Dr. Miron Cristea şi Mateiu Voileanu:** Biserica catedrală dela Mitropolia ort. rom. în Sibiu, pag. 31, Sibiu 1908, Tipogr. arhidiecesană.

tenie Cosma alături de *dr. Ilarion Puşcariu*, preş. şi *dr. Aurel Brote*, *dr. D. P. Barcianu*, *Ioan de Preda*, *Leontin Simionescu*, *Ioan Papiu*, şi *Zaharie Boiu*, membri [29]).

Chestiunea alegerii locului potrivit a preocupat cercurile bisericeşti mai mulţi ani în şir, propunându-se mai multe terenuri. Deputatul sinodal *Partenie Cosma* face şi el propunerea: „Să se zidească catedrala în grădina „Flora", str. Schewis Nr. 21, unde la timpul său se poate edifica şi reşedinţa arhiepiscopală, eventual şi seminarul [30]).

Rândurile acestea ni-l arată pe *Partenie Cosma* ca având viziunea mai largă a unui şir de clădiri monumentale, care să demonstreze secolelor prin prezenţa lor plastică, trăinicia de neînvins a ortodoxismului în Sibiu. Dar cu toate că propunerea lui *Partenie Cosma* a întrunit cele mai multe adeziuni, catedrala s'a ridicat pe o stradă prea îngustă ca să poată ieşi la iveală în toată splendoarea ei. „Perspectiva catedralei sufocată în ziduri strâmte, seminarul pedagogic este svârlit dincolo de Sibiu într'o mahala, care nu cadrează cu o şcoală [31]). In grădina Flora s'a clădit Palatul de Justiţie şi mai multe case cu apartamente de închiriat.

Reprezentanţa *Fundaţiei Gojdu* a avut ca membru d'n 1889 şi pe *Partenie Cosma*. Alegerea fiindu-i atacată de patru membri din familia Pojnăreştilor, executorul testamentar *Gh. Ioanovici*, întrebat asupra persoanei lui *Partenie Cosma*, răspunde: „Cu toată promptitudinea îmi dau consimţământul la alegerea în chestiune, fiind convins cum că alesul membru în toată privinţa corespunde chemării sale". Acelaş răspuns îl dă şi Melania Dumcea, văduva lui Gojdu, remăritată şi Iosif Nemeschegyi: „Sunt convins că d-l *Partenie Cosma*, ca bun confesional va avea la inimă întotdeauna interesele Fundaţiunii, fiindcă s'a ţinut după cum ştiu, de cei mai aproape ai fericitului meu bărbat". Şi *Partenie Cosma* a fost confirmat în reprezentanţa Fundaţiei binefăcătorului său din vremurile adolescenţei. (Protocolul congresului din 1891, Concluzul 196) [32]).

---

29) Idem, ibidem pag. 39.

30) Idem, pag. 50.

31) **Dr. Iosif Gârbacea, prof. univ.: Partenie Cosma, în „Ofensiva Română", pag. 8, Nr. 63 din 29 Noemb. 1937, Cluj.**

32) **Teodor Neş:** ibidem pag. 149.

In şedinţa sinodului dela Sibiu din 4/16 Aprilie 1893, el cere mitropolitului şi episcopului de Arad şi Caransebeş, să intervină la guvern în ce priveşte unele măsuri intenţionate de acesta, ce atingeau libertatea şi influenţa bisericii, ca: „suficienţa" căsătoriei civile, introducerea matricolelor de stat la botezuri, etc. [33]).

Iar peste un an, la şedinţa sinodală din 25 Aprilie (7 Maiu) 1894, protestează împotriva căsătoriei civile pe care intenţiona guvernul s'o introducă drept lege, şi pe care o considera ca o instituţie ce ignorează sacramentele bisericeşti: „şi dacă cu toate acestea, legislativa o va impune, biserica se va supune, dar totodată o va considera de o nenorocire pentru sine şi pentru statul nostru şi se va ţinea de a sa sfântă datorinţă creştinească şi patriotică, ca cu toate mijloacele legale să conlucre la desfiinţarea ei" [34]).

In şedinţa din 9 21 Aprilie 1897, cere sistematizarea unui post de catichet cu dotaţiune egală cu posturile de profesor seminarial la Seminarul Andreian şi până la începutul anului şcolar 1897/8, postul să fie complectat prin concurs. Aceasta ca măsură împotriva modului cum se propunea religia la diferite şcoli streine din Sibiu, unde erau elevi români. Tot el cere crearea unui fond de asigurare contra daunei prin incendiu a bisericilor şi scolile din arhidieceză [35]).

In 1899 propune în congresul bisericesc moţiunea de protest pentru faptul că, în Ministerul de Culte şi Instrucţiune „de un lung şir de ani nu se află aplicaţi bărbaţi ortodocşi de naţionalitate română, care cunoscând bine afacerile bisericii şi însuşirile credincioşilor ei, să poată contribui cu cunoştinţele lor speciale la rezolvirea corectă a chesfiunilor noastre bisericeşti şi şcolare, precum se aflau sub primul regim deakist (Protoc. congr. 1899, concluzul 8) [36]).

Zidirea catedralei din Sibiu se apropia de realizare. In 5/18 Aug. 1902, *Partenie Cosma* are ocazia să pună la temelia ei maxima: „Intru consolidarea mitropoliei şi prosperarea naţiunii române". El considera biserica şi naţiunea ca două noţiuni interdependente.

---

33) Protocolul congresului sinodal dela Sibiu, pag. 10, Sibiu 1893.
34) Idem, pag. 18 din anul 1894, Sibiu, 1894.
35) Idem, pag. 20, din anul 1897, Sibiu 1897.
36) Teodor Neş: Ibidem pag. 149.

Peste două luni este ales în comisia pentru ornarea internă a bisericii dimpreună cu dr. E. M. Cristea, fostul Patriarh al României şi arhitectul Iosif Schussnig, ca să studieze bisericile mai importante din Sinaia, Bucureşti, Iaşi şi alte centre ortodoxe mai de seamă.

In urma neobositei activităţi a bărbaţilor de seamă care s'au interesat de zidirea catedralei, şedinţa festivă a sinodului arhidiecezan din 1 Mai 1906, ţinută în sala „Asociaţiunii", exprimă între alte hotărîri „recunoştinţă consistoriului arhidiecezan din anii 1898—1906, în deosebi vicarului arhiepiscopesc *dr. Ilarion Puşcariu*, referenţilor *Nicolae Ioan* şi *dr. E. Miron Cristea*, şi membrilor din comisiunea de clădire, *Partenie Cosma* şi *Pantaleon Lucuţa*, cari în special au stat cu sfatul lor şi cu munca lor spirituală într'ajutor capului bisericei, ca să asigure reuşita întreprinderii în modul cel mai strălucit" [37]).

In 1907 se înfiinţează la propunerea lui Partenie Cosma, postul salarizat de secretar al Mitropoliei din Sibiu fiind apoi numit *Nicolae Zigre*. (Protoc. Congr. 1907, Conclusul 89).

„Ca ajutor de preţ al mitropolitului *Miron Romanul* — zice d-l Teodor Neş în volumul „Oameni din Bihor" — a colaborat la statornicirea regimului statutului organic; ca membru în reprezentaţiunea „Fundaţiei Gojdu" (dela 1889) a avut din nou prilejul să fie un luminat sfetnic în chivernisirea averii „Fundaţiunii" şi ajutorarea studenţilor români ortodocşi".

Iar cu ocazia serbării centenarului în 9 Maiu 1937 la Sibiu, I. P. S. S. Mitropolitul Nicolae are ocazia să spună cuvintele memorabile :

„Precum în viaţa culturală şi în cea economică în care şi-a eternizat memoria ca un mare sprijinitor al instituţiunilor, chemate să o promoveze, tot aşa şi în viaţa bisericească ardeleană, n'a fost în curs de vreo 50 ani eveniment mai important în care *Partenie Cosma* să nu fi avut un ról precumpănitor şi binefăcător" [38]).

Condus de aceeaş conştiinciozitate şi dragoste faţă de bisarică, ca un demn urmaş al lui *Şaguna*, aceasta îl cinsteşte cu calitatea

37) **Dr. Ilarion Puşcariu, Dr. Miron Cristea şi Matei Voileanu :** ibidem pag. 113.

38) **Revista Economică,** pag. 182, Sibiu 1937, Nr. 20—22 din 17 Maiu.

membru al tuturor sinoadelor bisericeşti până în preajma anului 1912, când este ales pentru ultima dată în sinod.

Anul acesta marchează de fapt începutul pribegiei lui *Partenie Cosma,* culminând cu refugiul anului 1916, aducător de nenumărate suferinţi sufleteşti şi materiale, ba chiar şi fizice.

Pe teren politic

Suflet de o impresionantă sensibilitate pe coardele inimii lui *Partenie Cosma* vibra, ca pe clapele unui pian în noapte, durerea neamului subjugat. Viaţa lui n'a fost decât o majestoasă simfonie de luptă ce te umple de înfiorare şi te înalţă spiritualiceşte, purificându-ţi întreaga făptură. Când s'a avântat în viaţa politică, *Partenie Cosma* n'a fost numai exponentul ţărănimii ardelene, ci conducătorul ei direct. Şi când glsul lui suna sub cupola parlamentului maghiar, simţeai cum prin el vorbeşte nu omul, ci străfunzimile noastre spirituale, înăbuşite în întunerecul vremurilor trecute. Ridicarea lui pe firmamentul politic al vechii monarhii n'a fost fructul întâmplării oarbe, a împrejurărilor norocoase, a hazardului şăgalnic, ci fapta lui proprie. De aceea, curajul cu care îşi spunea părerile era ceva natural, nobleţă înăscută, nu o bravadă bulevardieră ascunsă abil sub masca oratorului grandilocvent.

In momentul când *Partenie Cosma* intră pe arenă, concepţia lui politică era complect formată. Ca unul ce a crescut în mediul naţionalist din casa lui *Emanuil Gojdu*, credinţa lui politică s'a inspirat din isvorul nesecat al naţionalismului românesc, reprezentând în conglomeratul polinaţional al statului austro-ungar *politica activă*. El a continuat pe *Emanuil Gojdu*, ca un discipol fidel, constituind dimpreună cu prof. univ. *Alex. Roman*, lotul primilor luptători naţionalişti de marcă din Bihor. El sintetiza pe conducătorul de marcă, pe care massele în mod instinctiv îl recunosc ca şef, fie în virtutea energiei lui autoritare, fie printr'o predestinaţie istorică.

Prins în vâltoarea luptelor de emancipare şi eliberare care aveau să ducă mai târziu la complecta desrobire şi alipire de Vechiul

Regat. *Partenie Cosma* îşi face intrarea în viaţa politică în anul 1872, când alegătorii îl trimit ca reprezentantul lor în parlamentul trufaşei Capitale maghiare. De pe tribuna dietei din Pesta, glasul tânărului deputat — avea numai 35 ani — a fost tunet de clopot pentru redeşteptarea Românilor asupriţi şi sfârc de biciu pentru impilatori. Discursurile sale energice, impresionante, precum şi dialectica sa impecabilă, au răscolit inima sinedriului maghiar şi sufletul poporului român.

Situaţia politică între Românii din Ardeal, Banat şi părţile Ungurene, nu era dintre cele mai înfloritoare. Pe câtă vreme Românii din Ungaria şi Banat erau reprezentanţi în parlamentul maghiar prin deputaţii lor naţionali, domnind între ei cea mai bună înţelegere, încât hotărîrile luate la adunarea din Arad au fost trecute în procesul verbal cu cuvintele: „acest act de frăţietate să fie model posterităţii", Românii din Transilvania erau divizaţi în două partide: *activişti şi pasivişti.*

Românii din Ungaria şi Banat, constituiţi la 7 Februarie 1869 la Timişoara, în *„partidul naţional român de sine stătător"* sub preşedinţia lui *Alex. Mocioni*, s'au declarat activi şi independenţi.

Cei din Transilvania, declarându-se în adunarea politică dela Sibiu (5 şi 6 Mai st. n. 1872) pentru activitate şi, prin urmare, pentru participare la alegerile de deputaţi dietali, nemulţumiţi cu politica de activitate, în frunte cu *Ioan Raţiu*, *Ilie Măcelariu şi Matei Nicola*, hotărîse convocarea unei contraconferinţe pe ziua de 27 Iunie 1872, la Alba Iulia unde s'a decretat: abţinere totală dela alegerile de deputaţi, conform concluzului dela Mercurea, (7 Martie 1869 st. v.).

Starea aceasta dură până *în 1881, când Partenie Cosma unifică toate partidele şi înfiinţează la Sibiu, partidul naţional român, în cadrele căruia se duce apoi lupta pentru eliberare.*

Partenie Cosma, îşi face intrarea publică în viaţa politică, la adunarea dela Arad, din 1872.

Deschizându-se şedinţa în 9 Maiu 1872 sub preşedinţia lui *Ion Popovici-Desseanu* (propus de Mocioni), Iosif Bottó şi George Popa secretari, *Partenie Cosma* salutând clubul deputaţilor na-

ţionali pentru convocarea adunării, propune „mulţumită" clubului şi preşedintelui pentru ţinuta demnă a deputaţilor în dieta din Pesta. Adunarea se asociază în unanimitate la cele propuse.

Hotărîrile adunării însuşite în întregime şi de către *Partenie Cosma*, care le-a avut totdeauna înaintea ochilor în luptele par-

Casa din Sibiu a lui Partenie Cosma (Str. Carmen Sylva)

lamentare, pe lângă declaraţia că se susţine şi pe mai departe ca „partidă politică naţională de sine stătătoare", conform celor hotărîte la Timişoara în 7 Februarie 1869 st. n., sunt următoarele:

1. Solidaritate cu celelalte naţiuni care au aceeaş direcţie politică;

2. Chestiunea de naţionalitate să fie deslegată în marginile

integrităţii politice teritoriale... în sensul acelui proect, pe care clubul naţional l-a aşternut dietei în anul 1868 ;

3. Se scoate în evidenţă identitatea de interese cu Românii din Transilvania şi în cazul când aceştia participă la alegeri, să aleagă în cercurile unde ei formează majoritatea, numai deputaţi pronunţaţi de partidul naţional român.

4. Sprijinirea dorinţelor partidei naţionale din Croaţia întru cât aceasta nu tinde la desfacerea legăturilor cu coroana Sfântului Ştefan [39]).

Desigur, dacă rezoluţiunea în ansamblul ei nu cuprinde toate măsurile ce erau impuse de nevoile Românilor, ea constituie un prim pas. Şi în lupta surdă ce se anunţa, poate fi socotită ca un punct de plecare.

---

39) **Teodor V. Păcăţianu: Cartea de aur,** vol. VI pag. 8—9, Sibiu 1913.

Parlamentar

Motto: „Ceeace se discută aici este însăşi existenţa unui popor şi existenţa unei naţiuni nu se discută, ci se afirmă; de aceea noi ne transformăm din acuzaţi în acuzatorii voştri în faţa opiniunei europene".
Dr. Ioan Raţiu, în procesul Memorandului din 1894, la Cluj.

Timp de nouă ani cât a fost deputat în dietă, *Partenie Cosma* şi-a tras puterea de luptă parlamentară din directivele luate în adunarea dela Timişora şi Arad. *Partenie Cosma* recunoştea alipirea Ardealului la Ungaria ca o stare de fapt, dar fără nici un temeiu de drept. In cadrele acestei situaţii ducea luptă activă pentru a mai salva ceeace se putea salva: sufletul românesc.

Vom expune mai jos câteva idei şi concepţiuni din vorbirile lui, care definesc şi caracterizează temeritatea, elocvenţa şi dialectica deputatului ardelean de pe acele timpuri.

In discuţia asupra adresei, din 11 Oct. 1872, condamnând în prealabil pe acei colegi cari iau cuvântul fără să aibă nimic de spus, cere modificarea legii din 1868, care priveşte chestiunea naţionalităţilor din Ardeal şi care nu mai corespunde necesităţilor timpului.

Legea naţionalităţilor din 1868 a turburat poporul, deschizând calea abuzurilor oficiale, a judecătorilor ce o aplică după bunul plac şi întotdeauna în detrimentul acelora pentru care s'a creiat. Ea este astfel întocmită că deşi în aparenţă un paragraf acordă un drept, urmează un altul care-l ia.

Judecătoriile regeşti contrar spiritului legii, resping aproape regulat toate cauzele româneşti, chiar şi acolo unde se pretinde,

conform legii, respectarea limbei naţionalităţilor, în procesele civile. In mod samavolnic, judecătorii resping fără excepţiune petiţiile care nu sunt scrise în limba maghiară.

Deslegarea chestiunei naţionalităţilor pe care mulţi n'o înţeleg sau nu vor s'o înţeleagă, trebue făcută fără amânări, căci contrariul ar produce nemulţumiri.

Işi arată durerea faţă de dialogul iscat între deputatul Simonyi Ernő şi primul ministru, asupra naţionalităţilor, pe care nici unul nu voia să le recunoască. Combate declaraţia deputatului guvernamental Ioan Gozman, din 4 Oct., arătând că Românii din Transilvania sunt nemulţumiţi că n'au deputaţii lor în parlament.

Politica de opresiune este odioasă şi greşită, pentrucă inamicii ţării nu sunt în interior ci în afara hotarelor. Elementul românesc şi cel maghiar trebue să trăiască în bună înţelegere, fiind avizate unul la altul prin aşezarea lor în „braţele de fier" a două naţiuni gigantice: Germania şi Rusia şi numai dând mână de ajutor în mod reciproc unul altuia vor putea exista şi deveni tari, iar într'un caz contrar ambele vor deveni victima molohului[40]).

Concluziile politice puse de *Partenie Cosma* cu privire la cele două popoare sunt de o crudă valabilitate şi astăzi. Aceleaşi două naţiuni gigantice se pregătesc sub ochii noştri să treacă tăvălugul lor nimicitor peste trupurile noastre.

Dar, activitatea politică a lui *Partenie Cosma* nu se opreşte aici.

In 2 Februarie 1873, prezintă dietei o rugare a comunelor din cercul (circumscripţiile electorale) Beiuş şi Vaşcău, pentru regularea dreptului de proprietate asupra munţilor şi izlazurilor.

La 4 Martie a interpretat guvernul prin ministerul de culte şi instrucţiune publică, asupra ajutorului de 4.000 cor. votat pe seama gimnaziului ort. rom. din Braşov. Cum guvernul a condiţionat ajutorul de dispoziţiunea de a numi el profesori, *Partenie Cosma* declară aceasta ca o încălcare a autonomiei şcolilor confesionale garantată prin legea din 1848, motiv pentru care ajutorul a fost refuzat.

Cu ocazia discuţiei pe articole a bugetului ministerului de justiţie din aceiaşi zi, *Partenie Cosma arată* greşeala pe care a

40) Idem, ibidem pag. 118—128.

comis-o tabla regească (Curtea de Apel) din Târgu Mureş. Din cauza modificării unui paragraf din procedura procesuală civilă din 1870, presidentul tablei regeşti din ministerul de justiţie Târgu-Mureş, necunoscând dispoziţ'a, de doi ani nu o respectă, făcând daune enorme atât particularilor, cât şi visteriei statului [41]).

Ziua următoare, tot la bugetul ministerului de justiţie, critică imperfecţiunea sistemului de procedură civilă şi penală dovedită mai ales cu ocazia proceselor mici, care îngreunează mersul justiţiei. Cere prezentarea cât mai în grabă a „legii silvane" (silvice), ca o îndreptare a lucrurilor actuale.

Pentru a da posibilitatea judecătorului să înţeleagă depoziţia părţilor şi stabilirea vinovăţiilor, roagă pe ministrul de justiţie să dispună, ca judecătorul sumar să cunoască limba poporului cu care vine în contact. Acelaş lucru se cere şi judecătorilor de tribunale.

În Martie 1873, continuându-se discuţia asupra proiectului de lege a timbrului şi competenţe, *Partenie Cosma*, după ce analizează proectul, care nu este decât o compilare slabă, fără sistem şi logică, îl respinge pe motivul că urcă darea (impozitele) pentru clasa cea mai săracă, a poporului de jos, singura pe care o apasă. Dacă, totuşi, se vor aduce astfel de dări, care sunt mai mari decât substratul procesului, cum se pare a fi intenţia statului, atunci „ar putea fi demisionaţi judecătorii, şi ar rămâne multe milioane" [42]).

Judicioasă este expunerea sa în şedinţa din 11 Iunie 1873, cu ocazia discuţiei asupra proectului de lege privitor la provincializarea confiniului militar din Banat (fondul grăniceresc), în privinţa căruia *Partenie Cosma* se declară protivnic.

Chestiunea trebue discutată cu toată seriozitatea şi precauţiunea, atunci când se dispune asupra acestor teritorii, mai ales când se vor lua măsuri asupra raporturilor familiare, teritoriale şi asupra altor drepturi din ţinutul acesta. Iar pentru ca părţile interesate să-şi poată spune cuvântul, propune un amendament ca în confiniul militar din Banat să se aleagă numărul de deputaţi stabilit de art. V din legea dela 1848 şi până atunci să se suspende discuţiile asupra regulării confiniului militar [43]).

---

41) Idem, ibidem, pag. 190—191.

42) Idem, ibidem, pag. 201—204.

43) Idem, ibidem, pag. 225—228.

In şedinţa din 6 Decembrie 1873, cere respectarea limbii naţionalităţilor nemaghiare şi curmarea abuzurilor ce se fac de către organele administrative, mai ales în comitatul (judeţul) Zărandului, care nu permite funcţionarilor municipali folosirea limbii româneşti. La protestul lui *Partenie Cosma* se asociază şi deputaţii *Gheorghe Pop de Băseşti şi Vicenţiu Babeş* [44]).

Peste câteva zile, în 12 Dec. a aceluiaş an, interpelează ministrul de justiţie în privinţa nerespectării legii dela 1848, care dispune publicarea şi traducerea legilor în mod autentic în toate limbile folosite în ţările coroanei ungare, deci şi în limba română. Cu durere constată că Românul „de câţiva ani nu mai poate ceti legea în limba sa maternă, iar ordinaţiuni ministeriale numai atunci când i se cere averea şi sângele. Provocările de a plăti darea şi de a merge la recrutare le poate ceti fiecare om în limba sa maternă, cu litere uriaşe, alta însă nimic. De dragul adevărului trebue să declar, că motivul nu zace în forma guvernării constituţionale, ci trebue căutat numai în neputinţa guvernului chemat să execute legile". Dovezile şi actul de acuzare pe care numai temeritatea lui *Partenie Cosma* le poate aduce, sunt clare.

„Am ştire positivă — zice *Partenie Cosma* — pentrucă m'am convins singur, că legile dela 1872—73 până acum au fost editate numai în limba germană şi cea maghiară. Textul românesc încă e gata, dar din el nu s'a cules nici o literă. Aici cel puţin nu poate fi vorba de o chestiune de naţionalitate; este o datorie a guvernului, pentru ca fiecare om să-şi cunoască la rându-i sarcinile" [45]).

Anul următor, în 26 Ianuarie, la ordinea zilei fiind ridicarea imunităţii parlamentare a deputatului *Vicenţiu Babeş*, pentru articolul „Către Românii din graniţa militară", apărut în „Albina" Nr. 64 din 4 Sept. 1873, *Partenie Cosma* combate în două rânduri cererea de extrădare a comisiunii de imunitate cerută prin deputatul Eötvös Karoly ca raportor.

Tot în apărarea lui V. Babeş mai vorbesc deputaţii *Trifunaţ Alexandru, Sârb, Mircea B. Stănescu* şi *Alex. Roman.*

In şedinţa dela 12 Iulie 1874, vorbeşte la proectul de lege electorală, despre censul din Transilvania, care este de patru ori mai mare decât cel din Ungaria, ceeace este anormal. Legea electorală

44) Idem, pag. 249.

45) Idem, pag. 257—260.

din 1848 care regulează această situaţie curioasă este injustă. Pentrucă, pe când în Ungaria, pentru a fi cineva alegător, se cere 8 jugăre de pământ, în Transilvania se cer 36 jugăre. In virtutea acestei legi e cu totul imposibil să fie alegători şi foştii iobagi (Românii) din Transilvania, ceeace constitue o absurditate. Deosebirea între fiii aceluiaş stat nu trebue făcută pentrucă, în felul acesta, se vor agita spiritele. Este normal, deci, ca legea electorală din Ungaria să fie extinsă şi asupra Transilvaniei, dacă statul vrea să fie drept şi echitabil.

Dezaprobă ministrul de interne care în vorbire aduce expresii vătămătoare, numind naţionalităţile „popoare de buze streine" şi aflând de cuviinţă a lua măsuri în contra lor, cum este şi legea de faţă, în favorul naţionalităţii maghiare, fără a observa că un ministru reprezintă naţiunea politică a Ungariei, compusă din toate naţionalităţile din patrie.

Partenie Cosma neagă că toate naţionalităţile ar fi străine: „Eu nu deosebesc naţionalităţile după buze, ci după limbă. Drept aceea pretind să se recunoască cum că nu există popoare de buze streine, ci există naţionalităţi adevărate, cari compun patria aceasta. Incă Sfântul Ştefan a spus că: „Regnum unius linguae, fragile et imbecille est". Apoi să-mi permită d-l ministru de interne să-i spun, că Sfântul Ştefan a fost ceva, a fost cel puţin atâta, ca bărbat de stat, cât e actualul ministru de interne al Ungariei! Eu, deci, protestez în contra acestor tratări", termină *Partenie Cosma* usturătoarea-i filipică contra ministrului de interne.

Patriotismul naţionalităţii române nu este cu nimic mai prejos decât al altor naţionalităţi. Continuitatea elementului românesc pe acest pământ este evidentă. Drept aceea *„neg că d-l ministru ori altul, oricine în patria aceasta şi-ar putea duce mai departe pomul genealogic decât până unde şi-l poate duce şi cel mai din urmă opincar român* [46]).

La 17 Iulie 1874, interpelează din nou guvernul în chestiunea editării în româneşte a legilor maghiare.

O alocaţiune ţine în şedinţa din 13 Martie 1875, la proectul de lege privind modificarea legii despre executori (portărei).

De asemenea, în 19 Maiu 1875, *Partenie Cosma* predă comisiunei petiţionare o cerere a locuitorilor din cercul Beiuşului, pentru

46) Idem, pag. 325—357.

a li se acorda şi lor dreptul ce-l au Secuii, de a ferbe rachiu în cazane mici.

Şedinţele sesiunei parlamentare 1872—1875 se închid la 24 Maiu. Rezultatele pozitive scontate de deputaţii români din dietă, întârzie să vină. Lupta nu încetează. Guvernul „liberal" al ministrului prezident Wenckheim nu s'a străduit a-şi arăta bunăvoinţa pentru o sinceră apropiere către minorităţi. Deputaţii români fac un apel către cei cari i-au ales, afirmându-şi lupta politică şi pe mai departe, dar de acum înainte „pe terenul opoziţiunei".

Pe de altă parte, oprimările guvernului maghiar contra populaţiei româneşti au sporit. In urma atrocităţilor dela alegeri, candidaţii naţionalişti au eşit decimaţi ca număr în anul 1875. La aceasta a contribuit în bună măsură şi dispoziţiunile asupritoare ale nouei legi electorale, cu întocmiri meşteşugite, ceeace a desgustat mulţi Români a se afirma pe arena politică. O lipsă de orientare, de energie, de acţiune, o apatie generală domnea între Români, încât s'ar crede că însăşi existenţa poporului român este pusă în primejdie.

Activitatea, decretată în Ungaria şi Banat, ca şi pasivitatea din Transilvania care n'au fost îndeajuns lămurite poporului, au făcut ca mulţi dintre electorii români să-şi dea votul candidaţilor streini, ademeniţi de promisiunile ce aceştia le strecurau cu abilitate.

In această situţie, redeschiderea parlamentului la 4 Noembrie 1877, de astă dată prezidat de Tisza Kálmán, găseşte numărul deputaţilor români micşorat. *Partenie Cosma* este printre cei aleşi, reprezentând cercul electoral al Beiuşului.

La bugetul ministerului de culte şi instrucţiune publică, discutat în 3 Decembrie 1875, ia cuvântul cerând acordarea unui ajutor de 5.000 fl. pentru liceul ort. rom. din Braşov, dat şi mai înainte de 1871, dar de atunci, din cauza condiţiei care atingea autonomia lui, ajutorul n'a mai fost ridicat. Ca o consecinţă, ajutorul a fost şters, guvernul nevoind a renunţa la condiţaia pusă, aceea de a numi el profesorii, în proporţie cu subvenţia acordată. Condiţia, însă, n'a fost pusă de ministerul de culte, ci de către comisiunea financiară, invenţiune isvorîtă din motive politice şi nu didactice.

Dar statutul organic al bisericii gr. ort. rom. din 1869, îndreptăţeşte biserica a primi subvenţii culturale, dar fără ca ele să-i atingă autonomia. In urma refuzului guvernului maghiar, repre-

zentanța gimnaziului a făcut un apel către conaționali, ca să poată susține institutul, având ca urmare primirea unui ajutor de 15.000 lei dela guvernul român. Aceasta a determinat o campanie furibundă a presei maghiare cu toate că ajutorul s'a primit prin intermediul ministrului de externe ungar, la lumina zilei. Cere deci, să nu se mai ducă campanie în presă împotriva acestui ajutor obținut dela statul român, și să se prevadă în buget ajutorul de 5.000 cor. fără condițiunea amintită.

Propunerea aceasta, desbătută și în ședința din 10 Dec. 1875, și susținută de *Partenie Cosma* este respinsă de cameră.

In ședința din 24 Martie 1876, la discuția pe articole, relativă la fondul „universității săsești" este în contra propunerii ca aceasta să poarte titlul „universitatea națională săsească", avut și mai înainte, deoarece, corporațiunea care într'o privință oarecare este chemată să reprezinte teritoriul așa numit „fundul regal" nu poate fi botezată după numele nici unei naționalități, ci trebue să primească o firmă neutră, sub care încap toate aceste naționalități, numele teritoriului. Cu alte cuvinte, ținutul cuprins sub denumirea de „Fundus regius" aparține atât Sașilor cât și Românilor, Ungurilor și Germanilor, în situația de coproprietari.

Tot în acest sens mai vorbește și la articolele următoare, făcând amendamente aproape la fiecare articol.

La 9 Dec. 1876, într'un discurs asupra bugetului ministerului de culte, cere mai multă solicititudine pentru bisericile majorității populațiunii, (ortodocși), care sunt ajutate într'o măsură foarte redusă în raport cu cele catolice.

In acest an se mută la Sibiu, fiind ales avocatul băncii „Albina", înființată în 1872, de către *Visarion Roman*. Poate să-l fi determinat la aceasta și moartea mamei sale, Ecaterina Cosma, n. Popa, survenită în 14 August 1875. Totuși, nu poate pierde contactul cu Beiușul și până în 1881 vine dese rânduri în mijlocul alegătorilor săi [47]).

---

47) Cu doi ani înainte de plecare ridică o cruce de marmoră pe mormântul tatălui și fraților, cu urmatoarea inscripție :

„Sub acest mormânt zac osemintele lui George Cosma, rep. la a. 1849 Ian. 14 în etate de 42 și a fiilor săi Ioan Cosma rep. la a. 1853 Iunie 28 în etate de ani 32 și George Cosma, rep. la 1867 Sep. 7 în etate de ani 21.

Fie-le țărâna ușoară.

Ridicat prin fiul, respective fratele repausaților. P. Cosma în primăvara anului 1874".

(Vezi **Petru E. Papp: Legături sufletești dintre Beiuș și Sibiu** pag. 20, Beiuș 1937.

Continuând firul activităţii parlamentare a lui *Partenie Cosma*, îl întâlnim în şedinţa din 30 Iunie 1877, polemizând pe chestiunea orientală cu deputatul maghiar Orbán Balázs. Acesta susţinea în şedinţa precedentă că Monarhiei Austro-Ungare i se datoreşte autonomia şi independenţa Serbiei şi României, iar drept mulţumită le este şovinismul cu care voesc anexarea Banatului şi Transilvaniei.

„M'am anunţat la cuvânt — zice *Partenie Cosma* — pentrucă eri s'a spus aici, ceva ce, dacă aşi lăsa să treacă fără reflexiune, ar trebui să mă consider ca unul ce nu şi-a făcut datorinţa".

Revoltându-se în contra ponegririlor sistematice ce se duc din inima Transilvaniei împotriva locuitorilor acestei provincii, cere să se pună capăt sistemului de denunţări şi ştiri false ce apar periodic în presă, pentrucă Românii nu pot fi acuzaţi de lipsă de loialitate faţă de monarhie. Şi toate svonurile acestea, pe care le colportează ziarele maghiare cu vădită tendinţă de instigare, nu fac decât să întărâte poporul şi să înăsprească relaţiile dintre naţiunea română şi cea maghiară. Mai ales că toate cercetările făcute pe urma acestor svonuri au dat rezultate negative.

Nu este adevărat nici ştirea că în Ardeal se fac înrolări pentru armata României în războiul contra Turcilor. Adevărul este că Secuii trec cu sutele în România pentru pâinea zilnică şi numai celor de acelaş sânge să nu le fie permis ? [48]).

Incheindu-se sesiunea camerei la 30 Iunie 1878, *Gheorghe Bariţiu*, comentând activitatea acestui ciclu parlamentar are cuvinte amare pentru acei deputaţi români care nu şi-au făcut datoria. Aceste observaţiuni credem că nu-l privesc pe *Partenie Cosma*, care, dimpreună cu alţii, a fost la datorie, atunci când interesul naţional îl reclama.

Cercetând întrucât s'a îmbunătăţit starea Românilor în aceşti trei ani de luptă, constatăm că nu este cu nimic mai bună decât înainte. Aceleaşi asupriri, ba poate mai mari, au determinat pe Românii ardeleni să decreteze din nou pasivitatea, lucru hotărît şi de către cei din Ungaria şi Banat. Dacă, în felul acesta s'au ferit alegătorii de o luptă grea în contra stăpânirii şi care n'aducea roade momentane, poporul însă a fost înstreinat complect de conducătorii lui, pierzându-şi legăturile unii cu alţii. Nici în privinţa pasivităţii poporul n'a fost pe deplin lămurit. S'a repetat astfel

48) Idem pag. 615—619.

greşeala de rândul trecut, ca electorii români să voteze pentru candidaţii streini. Puţinii deputaţi români care au intrat acum în dietă, puţini şi prin faptul că nu s'a candidat decât acolo unde reuşita era sigură, au dus — unii dintre ei — în parlament, o luptă acerbă, căutând să trezească în acelaş timp şi poporul din letargia în care se găsea. Lupta desigur, a fost grea. Reacţiunea guvernului a fost drastică. Dar împotriva destinului istoric ce se înfiripă pe dedesubtul baionetelor şi pe deasupra paragrafelor de legi inchizitoriale, nu există obstacole care să nu poată fi trecute. Rezultatul luptei puţinilor deputaţi români aleşi în 1878, a fost înfiinţarea partidului naţional român în 1881 la care *Partenie Cosma* a avut partea cea mare de sforţări şi merite. Ideia a pornit din mijlocul teroarei şi a prins suflet uriaş. Ea va cuprinde ca o vraje inimile celor obidiţi, din casă în casă, din cătun în cătun, formând titanul care va zdrobi cu pumnul lui de trăznet, colosul poliglot al unei înjghebări etnice eterogene.

Preludiul celor ce vor urma l-a dat conferinţa electorală dela Sibiu, din Iulie 1878, unde-l găsim şi pe *Partenie Cosma* vorbind cu elocinţa-i recunoscută pentru declararea activităţii. Dacă aceasta nu s'a făcut, faptul este simptomatic pentru acele vremuri [49]).

Deschiderea noului ciclu parlamentar a găsit 12 deputaţi români din Ungaria şi Banat şi unul din Ardeal: *George Constantini, Partenie Cosma, Traian Doda, George Ioanovici, Vasile Vurca, Petre Mihaly, Ioan Misici, Alexandru Popp, George Pop de Băseşti, Atanasiu Raţ, Alex. Roman, Nic Stăvroiu* şi *George Serb.*

---

49) In comitetul central electoral din 2 Iulie 1878, ţinut la Sibiu şi convocat de Nic. Popea, preşedinte şi V. Petri, secretar, din partea clubului membrilor români ai reprezentanţei municipiului Sibiu, au fost aleşi la propunerea lui A. Trombitaş: Nic. Popea, G. Bariţiu, Zaharia Boiu, Demetriu Comşa, Visarion Roman, Dr. Iosif Hodosiu şi Eugen Brote. La aceasta adunare ia parte şi Partenie Cosma.

Punându-se problema poziţiei ce trebuia luată faţă de alegerile ce urmau nu peste mult, membrii comisiunei chemata a face propuneri concrete în această privinţă, s'au împarţit în două: unii, în număr de şapte pentru rezistenţa pasivă, alţii, în număr de doi pentru opoziţie activă. Primii s'au numit majoritari, secunzii, minoritari. Partenie Cosma alături de Nicolae Stravoiu şi Nicolae Cristea din comisiune şi I. Filipescu, vorbeşte pentru activitate, pentru propunerea minorităţii. Elocinţa ca şi verbul magic de care a dat dovadă în toate discursurile lui atât în

Discuţia asupra proectului de adresă (răspuns la mesaj) din şedinţa dela 14 Noembrie 1878 la care iau parte, dintre deputaţii români, *Gheorghe Pop de Băşeşti şi Partenie Cosma*, ne dă prilejul să vedem realismul concepţiilor politice ale acestuia din urmă, pe planul politicei externe.

Clar în dialectica sa impecabilă, intransigent în afirmaţiunile pe care a ştiut să le desbrace de influenţa unui program liberal cu care intrase în dietă; temerar când reclamă dreptul la viaţă pentru neamul său, *Partenie Cosma* a dat dovada curajului civic şi a dragostei desinteresate faţă de conaţionali.

Partenie Cosma nu suferă de boala vorbăriei. Cuvântul lui nu este obiect de teatru sau mijloc eftin pentru a cuceri aplauze frivole şi succese momentane. Dacă, totuşi, vorbeşte câte odată, o face numai „mânat de interesul neamului său şi mai ales pentru ca să nu se poată zice, că nici un deputat de naţionalitate română nu şi-a descoperit opiniunea în privinţa acestei chestiuni ponderoase, care după părerea mea va servi ca bază unei epoci noui în patria noastră“. Era vorba de chestiunea ocupării Bosniei şi Herţegovinei, faţă de care a luat o atitudine potrivnică.

Tribuna camerei trebue să fie folosită numai pentru exteriorizare vie, sinceră şi fără frică a opiniilor ce vor servi îndreptării răului, fără priviri la dreapta sau la stânga, precum nu corespunde

---

parlamentul din Pesta, cât şi atunci când era nevoie în adunările publice din Ardeal, s'au dovedit şi de data asta.

„Pasivitatea a dat numai roade rele. Poporul trebuie să asculte de inteligenţă (intelectuali) şi inteligenţa trebuie să sfătuiască aşa poporul, ca să poată asculta de ea. Unde se face aşa, merg lucrurile bine. De exemplu în Bihor nu şi-a dat votul nici un Român pentru candidat străin. Inteligenţa şi poporul a fost una“.

Faţă de pasivişti are cuvinte grele care cad ca un biciu de foc: „S'au adus cele mai grele şi apăsătoare legi pentru Români şi la pertractarea lor, Românii din Ardeal nu au luat parte, ba nici informaţiuni nu au trimis deputaţilor români din Ungaria, ca aceştia să ştie cum să le apere interesele“. Şi pe urmă sentinţa :

„Asta nu mai e pasivitate, ci indolenţă. Inteligenţa română din Ardeal s'a moleşit, iar poporul, lipsit de conducere, s'a demoralizat. Drepturile nu se câştigă, decât dacă se luptă pentru ele“.

Cu toate acestea, s'a primit propunerea pentru pasivitate cu 36 voturi contra 25.

(Vezi T. V. Păcăţianu: ibidem, pag. 635—641).

misiunii sale acel deputat care renunţă la cuvânt de teama neplăcerilor ce ar putea urma.

Ideile lui *Partenie Cosma* sunt clare şi precise.

Este împotriva ocupării Bosniei şi Herţegovinei şi dacă Monarhia va persista, greşeala ce o va face va fi de neiertat.

„Ocuparea Bosniei şi Herţegovinei eu o consider de suficientă — zice *Partenie Cosma* — pentru ca să ne ruineze de tot finanţele, cari deja sunt în stare foarte disperată, iar provinciile ce sunt de ocupat, apte vor fi, ca după ce cu enorme sacrificii le-am adus la majorat, să devină în corpul patriei noastre dinamita care o va sparge".

Dar *Partenie Cosma* mai este împotriva ocupării Bosniei şi Herţegovinei şi din motivul că populaţia slavă a acestor provincii va determina o nouă orientare a Monarhiei. Şi în afară de asta, ştiind că cele două provincii au constituit focarul din care s'a aprins Orientul, se poate prevedea o asemenea soartă şi pentru Ungaria, ceeace nu este deloc de invidiat.

Monarhia nu trebue să scoată spada de dragul imperiului otoman, care în putreziciunea lui nu se va mai putea susţine şi nici nu este în interesul ei să se susţină. Căci Turcia a fost cel mai cumplit inamic al Monarhiei. Şi dacă astăzi ea nu mai este periculoasă prin puterea ei, a devenit periculoasă prin slăbiciunea şi instituţiile sale incorigibile.

Cauza pentru care poporul maghiar se însufleţeşte când este vorba de Turci, e că le-ar plăcea să ştie Turcia drept parafulger. Dar vasul plin cu pulbere de puşcă, nu este bun de parafulger.

Ar fi de dorit, ca după neîntârziata dizolvare a imperiului otoman să se constitue în locul lui mai multe state mici sub garanţia colectivă a Europei. Iar pentru a nu lăsa Rusiei gloria eliberării naţiunilor care compun Turcia, trebue ca Monarhia să se grăbească să o exopereze ea. Guvernul, însă, urmează chiar contrarul şi ocupând şi astăzi provincii cu elemente eterogene „*nu ţine seamă de spiritul timpului, nu vrea să priceapă că a trecut timpul întemeierii statelor de mozaic, că astăzi numai principiul de naţionalitate are puterea de a constitui şi a desfiinţa state*". Care este, însă, mijlocul de apărare împotriva puterii destructive a acestui principiu? *Numai alianţe sincere — zice Partenie Cosma — bazate pe interese comune pot salva dela nimicire statele mai mici*".

In această ordine de idei, Monarhia trebue să caute alianța popoarelor expuse panslavismului, să caute prietenie României. Știind atunci acest adevăr, guvernul maghiar trebuia să aibe cu totul altă atitudine în chestiunea Basarabiei, ca fiind o chestiune pur românească și nu una maghiară. Totuși, Monarhia nici măcar atâta n'a făcut pentru vecina Românie cât a făcut guvernul îndepărtatei Anglii !

Intemeierea Principatelor a fost un act al tratatului dela Paris. Monarhia nu trebue să se căiască de fapta Românilor, pentrucă aceasta este însuși interesul Europei. Odată realizându-și planul s'a pus pe lucru cu toată seriozitatea. Și-a făcut o constituție democratică, cu regim într'adevăr parlamentar. A eliberat pe țăran. A premers Monarhiei cu desființarea pedepsei trupești, ba a desființat de mult și pedeapsa cu moartea. A introdus căsătoria civilă obligatorie, ceeace Ungaria nu cutează a face. A secularizat averile mănăstirești, dând posibilitate să se înființeze facultăți și școli poporale aproape în fiecare cătun. In justiție s'a introdus codul cel mai perfect „iar noi nici azi n'avem codice civil". A înzestrat țara cu căi ferate, aziluri și instituțiuni de binefacere. Cu un cuvânt, într'un timp foarte scurt de 20 ani a făcut un progres atât de admirabil, încât un aseminea progres nu este în stare să producă nici o națiune.

Și-a întocmit finanțele. A format o armată modernă „și când a bătut ora pentru câștigarea independenței patriei, toți Românii, ca unul, au sărit înaintea redutelor neexpugnabile a celui mare, cumplit și viteaz inamic, dovedind Europei neîncrezătoare și lumei întregi, că jos la Dunăre există un popor brav și tânăr care-și cunoaște chemarea sa europeană și este în stare a și-o împlini, un popor a cărui alianță poate fi prețioasă pentru ori și cine".

Pentru Monarhie și pentru Europa este un mare bine că există un dig la Dunăre în calea expansiunei Rusiei înspre Bosfor. „Era mai bine oare de noi — zice *Partenie Cosma*, — dacă Rusul în calea sa spre Turcia, afla două țărișoare cu care nici de vorbă nu sta, ci pentru înlesnirea operațiunilor înghițea simplu Moldova, iar pe cealaltă sub pretextul de apărare poate o ocupam noi ?"

Ar fi de dorit ca pe viitor să se caute o apropiere cu Orientul și în special cu România, dar pentru aceasta *se recere un tratament omenos al Românilor ardeleni*. Puterea unui stat stă în mulțumirea și fericirea tuturor indivizilor ce-l compun, in-

diferent de naţionalitate, pentrucă numai aşa se va putea avea patriotismul care te face ca atunci când patria este în pericol, să-ţi sacrifici viaţa şi averea pentru interesele ei. In Monarhie, însă, naţionalităţile nemaghiare nu se tratează astfel ca să fie mulţumite şi fericite. Şi pentru această stare de lucruri sunt răspunzători toţi şoviniştii din ţară dimpreună cu guvernul.

Cu toate că s'a adus în ultimul timp de către un guvern mai liberal, legea pentru egala îndreptăţire a naţionalităţilor, astăzi, dela ministru până la cel din urmă notar nimeni nu o respectă. *Contra Românilor se pare că s'a pornit un resbel de exterminare* din partea actualului guvern. Prin suspendarea legii de inamovibilitate a judecătorilor, o mare parte dintre judecătorii români au fost destituiţi, alţii pens'onaţi înainte de vreme, fără un motiv plauzibil, iar câţi au mai rămas, au fost mutaţi departe de ţinuturile locuite de Români. De zece ani nici un dregător român n'a fost avansat. Alegerile se fac pe baza a două legi electorale cu cenzuri diferite, numai pentru paralizarea Românilor din Transilvania, ceeace face ca aceştia să nu participe la alegerile pentru Camera.

Poporul acesta a ajuns la convingerea că nu mai are nimic de pierdut. Starea aceasta, care dovedeşte deplin tăria statului şi mai ales atunci când din toate părţile se afirmă că nemulţumirea este generală la toate naţionalităţile Monarhiei, nu este de dorit pentru nici o ţară [50]).

Concluziile magistralei expuneri a deputatului *Partenie Cosma*, de o impresionantă luciditate şi intuiţie politică, au avut un adânc răsunet în inima poporului român.

De aceeaş factură a fost şi discursul la legea învăţământului ţinut în şedinţa din 5 Maiu 1879.

Pentruca să vorbească cineva în contra acestui proect de lege, se cerea mare patriotism şi nu mai puţin curaj — zice *Partenie Cosma* — pentrucă oamenii politici maghiari, până nici nu ţi-ai deschis gura, te înfierează cu cel mai grav păcat, cu crima de nepatriotism, înfăţişându-te totodată poporului ca pe inamicii limbei şi statului maghiar. Este, însă, de datorinţa noastră a tuturor să se discute cu seninătate, până nu este prea târziu *„până când lavina n'a pornit, căci dacă va porni odată la vale, nu este*

50) Idem, pag. 673—784.

putere care să pună stavilă în cursul ei, şi nu este profet care să ştie prevesti, ce dimensiuni va lua până când va ajunge în prăpastie".

Cu toate că introducerea proectului de lege prevedea că nu se va impune limba oficială a statului în detrimentul celorlalte limbi vorbite în Monarhie, scopul adevărat al legii este maghiarizarea forţată a naţionalităţilor, prin vorbirea unei singure limbi, ceeace n'o poate crede nici un om serios.

Legea urmăreşte înfiinţarea de şcoli comunale maghiare în fiecare comună, însă când este vorba a se pune în practică, aceasta se face pe spatele confesiunilor şi privaţilor, desfiinţând succesiv şcoalele confesionale şi transformându-le în şcoale comunale. Se mai caută apoi introducerea predărei obligatorii a limbii maghiare, nu numai în şcolile statului, dar şi în cele confesionale, susţinute de particulari, şcoli pentru care statul n'a făcut nici măcar atâta să încaseze salarul bietului învăţător, căci — zice el — în interesul statului nu este susţinerea şcoalelor confesionale, ci transformarea lor în şcoli comunale. Referentul legii voeşte ca prin învăţarea limbii maghiare să se filtreze în elevi şi simţul iubirei de patrie şi al patriotismului, ca şi când acestea sunt dependente de învăţarea limbii maghiare şi cine n'o învaţă, nu poate fi patriot! Nu trebuie forţat nimeni să înveţe ungureşte, precum nu se poate face asimilaţie decât pe cale naţională, pentrucă „volenti non fit injuria". Se amăgesc toţi acei cari cred că pe această cale îşi vor ajunge scopul la Români, cu toate că ziarele maghiare, scriu în legătură cu rezultatele ce se aşteaptă dela această lege, că, „numai pe această cale vor deveni toţi cetăţenii Ungariei, Maghiari".

In altă ordine de idei, nu crede nici pe acei deputaţi care iau legea naţionalităţilor din 1868, drept garanţie pentru apărarea intereselor specifice naţionalităţilor din Monarhie. Cu tot liberalismul ei, legea nu s'a aplicat niciodată aşa cum trebuia, ci tocmai contrarul.

In limba română de patru ani şi mai bine nu se mai traduc legile, aşa cum prevede art. 1 al legii dela 1868.

La început se tindea la executarea legii în spiritul ei şi la denumirea judecătorilor se avea în vedere ca cel puţin la judecătoriile sumare de prima instanţă să fie judecători din fiii naţionalităţilor nemaghiare, care să priceapă limba poporului.

„Acum, însă, chiar contrarul dela aceasta se consideră a fi interesul patriei“.

In ultimul timp cel mai mare păcat era ca un judecător român să funcţioneze între conaţionalii săi. Ca urmare, cea mai mare parte dintre ei au fost mutaţi la Seghedin, unde cu toate că nu se simte lipsa lor, poţi constitui un senat (secţie) întreg din judecători români. Singura excepţie mai fac unele locuri din „fundul regiu“ unde câte odată se mai urmează şi litera legii.

Judecătorii români sunt pensionaţi înainte de vreme şi în locul lor se numesc cei de altă naţionalitate.

S'a dat mână liberă preşedinţilor de tribunal să oprească folosirea altor limbi decât cea maghiară, iar când cineva voeşte să-şi reclame dreptul la Tabla regească, îl respinge, deoarece deciziunea atacată nu se află în rândul deciziunilor atacabile. Acelaş lucru la Curtea de casaţie şi ministerul de justiţie, al cărui răspuns este concludent: „judecătoriile sunt independente în sfera lor de activitate având forurile lor de apel, şi în cauze procesuale, ministerul pe cale administrativă nu se poate sesiza, deci petiţiunea nu se poate lua în considerare“.

Intorcându-se la partea practică a legii în discuţie, care poate deveni şi mai funestă pentru naţionalităţi, *Partenie Cosma* arată că proectul este inaplicabil. Vexaţiunile vor fi inevitabile atunci când organele ministerului, în mod discreţionar vor constata cunoştinţele de limba maghiară ale învăţătorilor dela şcoalele săteşti.

Inspectorii guvernamentali nu cunosc limba şcoalelor confesionale. In felul acesta nu vor putea cerceta cu ce rezultat se propune limba maghiară, când aceasta se predă într'o limbă pe care ei n'o înţeleg.

Atribuţiile inspectorilor şi ale membrilor comisiilor de examinare nu sunt pe deplin precizate şi atunci lunecarea pe panta abuzurilor pentru câştigarea de merite în faţa opiniei publice, este inevitabilă.

Aceasta va aduce conflicte continui între autorităţile bisericeşti şi guverne, cu reflexiuni dezastruoase în poporul gelos de limba sa.

Românii mai sunt în contra acestui proect şi prin faptul că *Statutul Organic* a legat inseparabil biserica de şcoală. Ba ceva mai mult, după articolul 1 al statutului organic, comunele care n'au şcoală nu pot forma parohii, ci numai filiale. Prin aceasta

biserica s'a condiţionat de şcoală şi lipsa şcolii va aduce lipsa bisericii, iar ca o concluzie logică, populaţia, lipsită de cultul dumnezeesc, va decădea în imoralitate.

„Poporul român este religios. El nu-şi poate închipui şi nu-şi doreşte altă cultură decât cea condusă prin biserică, pentrucă biserica lui, mai mult ca oricare biserică, îi conservă naţionalitatea, îi nutreşte moralitatea, virtutea, şi ceeace în statul nostru atârnă mai greu — simţămintele monarhice. Din contră — şi aceasta este o slăbiciune, — acel Român din popor, care ca soldat, sau pe altă cale, a ajuns a şti câte ceva şi ungureşte, este cel mai stricat, cel mai demoralizat în comună, căci se consideră superior conaţionalilor săi, şi unii ca aceştia sunt cea mai închinaţi spre fapte rele". — Aşa vede *Partenie Cosma* influenţa mediului urban asupra copiilor dela ţară.

Foarte rău a făcut guvernul că n'a cerut părerea bisericilor interesate şi a considerat nepatriotică fapta episcopului român şi a deputaţiunilor consistoriale, care sesizând pericolul ce-l prezenta proectul pentru ţară, au intervenit la împărat pentru înlăturarea lui.

Respinge afirmaţiunea deputatului Orban Ballás, presupus istoriograf, care spune că România a impus învăţătorilor confesionali un examen de limba română.

Răspunzând deputatului Madarász, care neagă că statul maghiar ar fi poliglot, îl îndrumă să cerceteze statistica soldaţilor pe naţionalităţi. Cât priveşte „ideia de stat ungar" în „ediţie nouă" acesta este „un vestmânt atât de strâmt, în care numai naţionalitatea maghiară poate încăpea". Dacă proectul de lege se va vota, totuşi, va da naştere la rezultate tocmai contrarii, care vor duce Monarhia la marginea prăpastiei.

La promisiunea dietei din 1861 că va mulţumi naţionalităţile din patrie, M. S. Regele a răspuns că trebue să se aducă un proect de lege, care să formuleze precis drepturile naţionalităţilor nemaghiare din Ungaria, iar rezultatul a fost legea din acel an, de care nu s'a ţinut seama. Ar fi timpul acuma, zice ca încheere *Partenie Cosma*, ca să se rezolve odată chestiunea naţionalităţilor, până nu va fi prea târziu[51]).

---

51) Idem, pag. 786—815.

In şedinţa din 5 Iunie 1880, fiind la ordinea de zi spinoasa „chestiune agrară din Transilvania“, care avea să precizeze raporturile dintre foştii iobagi şi proprietarii de pământ, avocaţii români au hotărît depunerea unui memoriu în dieta din Pesta. Cu redactarea lui a fost însărcinată o comisie compusă din *dr. Ioan Raţiu*, ca preşedinte, *Partenie Cosma*, secretar, *dr. Aurel Isacu* şi *Iosif Şt. Şuluţiu.*

Intr'o măsură oarecare guvernul maghiar a ţinut seamă de opiniile sugerate de memorand, iar pentru Români, conferinţele jurisconsulţilor, în timpurile acelea de neînţelegeri, au fost privite ca un adevărat eveniment şi salutate ca atare de întreaga populaţie transilvăneană.

După ce încearcă să obţină amânarea discuţiei asupra proectului, timpul de o zi fiind insuficient pentru studierea lui — ceeace camera nu admite — *Partenie Cosma* cere extinderea legii şi asupra Ungariei, pentrucă aceleaşi mizerii care au adus proectul în Ardeal, există şi în Ungaria şi efectul lui ar fi identic de salutar peste tot.

Foştii iobagi din Ardeal sunt ruinaţi, fiind îndatoraţi a-şi răscumpăra înşişi proprietatea, iar pe deasupra mai sunt daţi şi în judecată prin abuz, pentru zile de prestaţiune nearanjate din 1848, constituind cheltueli de judecată insuportabile. S'au văzut cazuri când ţăranul şi-a părăsit mai bucuros pământul decât să plătească fostului proprietar suma ce i-o datora din judecată. Pe această cale foştii proprietari deposedară mii de ţărani. Pentru îndreptarea răului se cere un proiect de lege perfect întocmit din punctul de vedere al statului şi nu pentru câţiva profitori.

Discuţia continuându-se, *Partenie Cosma* căutând să impună punctul de vedere al avocaţilor români exprimat prin „Memorand“, propune amendamente aproape pentru fiecare articol, luând cuvântul, în două şedinţe, de patrusprezece ori [52]).

---

52) Idem, pag. 882 şi urm.

Partenie Cosma:

Regulare de posesiune în Transilvania

Desbaterile parlamentare care au premers votării legii, „despre procedura ce are să se urmeze în cauzele de regularea posesiunei, de proporţionare şi de comasare în părţile transilvane ale ţărei, apoi pe teritoriul fostelor comitate Crasna, Solnocul de mijloc şi Zărand, şi a fostului district al Cetăţii de peatră“, sancţionată la 18 Iunie 1880, precum şi memorandul avocaţilor români sunt date mai pe larg în cartea lui *Partenie Cosma: Datele referitore la Regularea de posesiune în Transilvania şi părţile adnecse“* [53]).

Conţinând un număr de 215 pagini, cartea este împărţită în şase capitole, în afară de „darea de seamă“:

Cap. I. Proectul de lege al ministerului de justiţie;

Cap. II. Procesul verbal al conferinţei ţinută în prealabil la Cluj;

Cap. III. Procesul verbal al conferinţei dela Sibiu;

Cap. IV. Memorandul juriştilor români;

Cap. V. Desbaterile din dieta maghiară asupra proectului de lege;

Cap. VI. Textul legii sancţionată.

Respectând ordinea stabilită de *Partenie Cosma* vom da în rezumat chestiunile şi paginile mai importante.

„Conferinţa juriştilor români din Transilvania — zice *Partenie Cosma* în darea de seamă — ţinută în Sibiu la 11 şi 12 Aprilie a. c., a dispus ca memorandul ei, stabilit în forma de petiţiune în şedinţa ultimă, să se înainteze către Camera deputaţilor Unga-

53) Sibiu 1880, Tipografia arhidiecezană.

riei, să se tipărească în limba română şi cea maghiară, textul românesc să se trimită juriştilor români, atât celor ce au participat în persoană la conferinţă, cât şi celor ce n'au participat, iar textul maghiar, la timpul său să se distribue între deputaţii dietei".

In continuare arată mersul lucrărilor :

Memorandul s'a semnat de *Iacob Bologa*, consilier aulic ca preşedinte şi *Partenie Cosma* ca notarul conferinţei şi la 17 Aprilie s'a înmânat deputatului dietal *Nicolau Străvoiu*, pentru a fi prezentat la şedinţa camerei.

După ce Comisiunea juridică l-a studiat paralel cu proectul de lege la care se referea, în raportul său din 1 Iunie, zice următoarele :

„...Petiţiunea conferinţei juriştilor de naţionalitate română din Transilvania ţinută la Sibiu, pentru înlăturarea, eventual modificarea proectului de lege, prezentată casei (Camerei) şi prin deciziunea Nr. 3564 transpusă la comisiune, s'a cetit atât la pertractarea generală a proectului în toată întinderea sa, cât şi la pertractările speciale de repetiţie ori la paragrafii respectivi, şi părerile şi expunerile desvoltate într'însa s'au luat în consideraţiune..."

Textul maghiar al memorandului s'a expediat tuturor ziarelor maghiare din Cluj şi Budapesta, dar nici unul n'a pomenit nimic despre el. Cât priveşte textul românesc, s'a publicat în toate ziarele naţionale din Transilvania, precum şi în broşuri.

Faţă de rezultatul obţinut cu acest memorand, care, dacă n'a fost aşa cum se spera, totuşi a adus oarecari ameliorări proectului iniţial, *Partenie Cosma* drept încheere a dării de seamă, aduce cuvinte de laudă juriştilor români al căror studiu a ameliorat întrucâtva proectul iniţial.

Conferinţa prealabilă a juriştilor români din Transilvania, ţinută la Cluj, întrunind un număr de 34 avocaţi, sub preşedinţia *d-rului Ioan Raţiu*, în vederea discutării proectului de lege, hotărăşte ţinerea unei noui adunări a tuturor juriştilor din Transilvania, în 11 Aprilie 1880, la Sibiu, în care scop se însărcinează o comisiune compusă din avocaţi români din Cluj, cu adunarea materialului necesar şi convocarea nouei conferinţe.

Intrunită la Sibiu în 11 Aprilie 1880, sub preşedinţia lui *Iacob Bologa* şi *Partenie Cosma* şi *Iuliu Coroianu*, ca notari, adunarea deleagă o comisie de 8 cu studierea proectului de memorand şi raportare. Comisia e compusă din *dr. Ioan Raţiu, Partenie*

Cosma, L. Ciato, A. Trombitaşiu, I. Roman, N. Barbu, P. Barbu, R. Patiţa, A. Filipu şi *I. Coroianu.*

Traducerea în limba maghiară a fost încredinţată lui *Partenie Cosma, Iuliu Coroianu şi Iosif Sterca Şuluţiu*, apoi memorandul, sub formă de petiţiune, a fost înaintat camerei dela Budapesta.

Iată şi părţile mai importante din această petiţiune :

Proectul de lege întocmit de camera maghiară este important nu numai pentrucă introduce o mare reformă pe terenul referinţelor urbariale şi de profesiune, ci şi pentru principiile de drept ce le conţine şi care apar ca nişte anomalii ce vor aduce „condamnarea critică a lumii civilizate".

Votarea proectului de lege în sensul în care el este redactat ar duce la sapă de lemn cea mai mare parte a foştilor iobagi (Românii) şi ar ameninţa şi principiile democrate cucerite în revoluţia dela 1848: libertate şi egalitate.

Liberalismul legilor din 1848 prin care s'au desfiinţat robotele precum şi emanaţiile lor sub formă de patente urbariale din 1854, care permiteau a crede o dreaptă regulare a litigiilor pendinte de foştii iobagi şi proprietarii de pământ, este ameninţat.

Intre dispoziţiile echitabile ale patentelor urbariale dela 1854 este şi acea care dispune admisibilitatea comasării numai în cazul când acei cari o cer posed cel puţin a treia parte din teritoriul ce se va comasa.

Principiul care urmăreşte înlocuirea raportului urbarial desfiinţat prin legile dela 1848, cu arenda ereditară (emfiteusis), şi care este nota dominantă a proectului de lege actual, este nedrept şi neechitabil.

Neajunsul proectului este evident şi atunci când se vorbeşte de alegerea experţilor care vor proceda la preţuirea şi clasificarea pământurilor şi la stabilirea planului de regulare prin faptul că se lasă alegerea lor în seama comisiunilor administrative municipale şi care nu vor proceda în mod obiectiv.

„Opere voluminoase — zice petiţia — s'ar putea compune din argumentele ce se pot aduce contra acestor motive, însă fiindu-ne scopul a ne face observările cât se poate mai pe scurt şi obiectiv, ne mărginim la următoarele :

Din punct de vedere juridic nu se poate susţine valabil nici o măsură care atacă libertatea proprietăţii.

Proectul, însă, face problematică libera dispunere asupra proprietăţii.

Administrarea probelor de proprietate este lăsată pe seama oficialităţii, căreia îi va lipsi liberul arbitru, neputând ţine seama de realităţi.

Dreptul de proprietate mai este încălcat şi atunci când se renunţă la principiul de două apelaţiuni, adoptat în procesele civile.

Dacă aşa stau lucrurile în cauze de procese civile, nu se poate justifica restrângerea la procesele de regularea posesiunii, şi care nu este admisă nici de legislaţia din 1871, după care în asemenea procese admiterea apelaţiunii până la forul suprem este chestiune principală.

In ceeace priveşte comasarea, proectul reduce cantitatea posesiunii celor ce cer comasarea la 1/4 parte a teritoriului de comasat, aceasta fiind cea mai flagrantă violare a dreptului de liberă dispoziţiune asupra proprietăţii, căci expune comasarea la volnicia şi domnia minorităţii.

Pentru înlăturarea acestei anomalii, atât patenta urbarială din 1845, cât şi majoritatea statelor civilizate ce s'au ocupat cu chestiunea comasării, au susţinut pentru permisibilitate 2/3 părţi. Aşa avem legile Scoţiei din 1665, Schlewigului din 1766, Daniei din 1781, Prusiei din 1821, Nassaului din 1861 şi Hanovrei din 1842.

La comasare trebue să se aibă în vedere configuraţia geografică. La munte, unde poporul este constrâns la creşterea vitelor, cel puţin 1/10 din comune sunt apte pentru comasare. Nu este, însă, aceeaşi stare la şes.

„Acesta este un astfel de motiv, care trebue să cumpănească înaintea fiecărui om, dar mai vârtos înaintea juristului şi economistului, care cunoaşte referinţele patriei noastre, un motiv îndeajung pentru a răsturna proectul în chestiune".

Dreptul proprietarului de a răscumpăra cu bani aşa numitele „enclave" de prin păduri, proprietatea fostului iobag dela munte, răspândită prin pădurile marelui proprietar, este o exploatare barbară, mai ales că preţul de răscumpărare este fixat de bunăvoinţa marelui proprietar.

Aşa numitele comasări posterioare la care are drept proprietarul, este fără pereche în lumea civilizată şi ar aduce pe

deasupra imposibilitatea terminării definitive a proceselor de această natură.

La regularea de posesiune şi comasări să fie întrebuinţaţi numai inginerii specialişti, aleşi de către părţile în litigiu. Dar prin actualul proect alegerea lor e lăsată pe seama comisiunilor municipale administrative, compuse pretutindeni din majoritatea foştilor proprietari, iar în cele din Transilvania, foştii iobagi nu sunt de loc reprezentaţi. In felul acesta, majoritatea de 5/7 necesară preţuirii pământurilor este asigurată pe seama foştilor proprietari.

Suportarea deopotrivă a speselor de măsurare, preţuire, autentificare, expertiză şi a judecătorilor din partea iobagilor şi foştilor proprietari, este injustă.

Dispoziţiunea prin care se pot face împrumuturi pentru plata speselor cu drept de intabulare şi prioritate pe moşia datornicului atacă soliditatea instituţiunei de carte funduară şi creditul public.

In ce priveşte procedura procesurală, ea este greşită, pentrucă nu admite asistarea avocaţilor din Transilvania, care sunt tot atât de practici şi de calificaţi ca şi cei din Ungaria.

Stagnarea afacerilor urbariale se datoreşte faptului că acestea sunt lăsate pe seama unui referent şi numai la puţine judecătorii pe seama a doi referenţi, iar deplasările la faţa locului se fac vara şi toamna, astfel că mulţimea proceselor nu permite rezolcarea decât a două-trei cauze pe an.

Trebue să se ţină seamă şi de faptul că foştii proprietari din Transilvania, cu mici excepţii, n'au participat la rezolvirea litigiilor cu generositatea celor din Ungaria.

Inşirând toate acestea, petiţiunea termină exprimându-şi deplina încredere în membrii dietei, pe care-i roagă a modifica proectul în marginile acestor observaţiuni [48]).

Desbaterile ce au urmat după depunerea proectului au dovedit, ca de atâtea ori, felul particular al Dietei din Pesta, de a privi interesele popoarelor deosebite etniceşte, dar supuse unei stăpâniri care n'a căutat decât satisfacerea intereselor proprii.

Dar cei cărora li se pregătise de atâtea ori mormântul prin fel şi fel de legi draconice, au ştiut că dincolo de asupririle po-

48) **Partenie Cosma,** op. cit. pag. 1—24.

litice, economice şi culturale sau de limbă, este o dreptate care nu va întârzia să vie. Dacă dela guvernanţi nu se putea aştepta nimic bun, justiţia imanentă a faptelor îşi va spune ca şi altă dată, cuvântul decisiv la timpul potrivit chiar şi peste hotărîrile şi voturile grofilor din Camera ungară.

Spre o unire a vederilor politice transilvănene.

Cu şedinţele din 5—8 Iunie 1880, *Partenie Cosma* îşi inchee activitatea parlamentară, continuând lupta pentru organizarea partidului naţional român (desfiinţat pe urmă din ordinul lui Hyeronymi) prin abandonarea politicii oportuniste a celor din Banat şi Ungaria şi inaugurarea unei politici mai tenace, mai intransingente pentru drepturile Românilor asupriţi. Ceeace este de remarcat în viaţa parlamentară a lui *Partenie Cosma* este că n'a intervenit niciodată pentru satisfacerea intereselor personale ale clientelei electorale — de care n'a avut parte. O singură dată, dacă se poate aminti aceasta aci, a intervenit pentru acordarea unui drept de fabricat rachiu în cazane mici, pentru Românii din Beiuş, drept pe care-l aveau şi Săcuii.

Lupta lui parlamentară a fost o luptă de principii. Aceasta i-a adus pe lângă stima conaţionalilor şi respectul duşmanilor; respect care nu-i împiedică se deslănţuie o teroare cumplită la alegerile din 1881 în regiunea Transilvaniei, pentru a împiedeca intrarea candidaţilor români în parlament, ceeace le-a şi adus succes. Anul 1881 înseamnă apogeul politic al lui *Partenie Cosma*. Şi fiindcă Ungurii nu vedeau cu ochi buni ascensiunea lui, Tisza îl despoaie de mandat, instituind împotriva lui o întreagă gamă de urgii şi manevre diabolice, dela tentativa de ademenire bănească, până la suferinţi fizice. Dar pe *Partenie Cosma* nu l-au ademenit cele 10.000 fl. = 20.000 cor. (în valuta noastră cca. 600 de mii lei), sumă oferită de zdrobitorul de naţionalităţi, Coloman Tisza ca să renunţe, în dimineaţa alegerii, la mandat, în favorul candidatului guvernamental [49]).

---

49) „Misiunea delicată şi neplăcută de a-i face oferta aceasta din partea lui Tisza, i-a revenit notarului cercului Iosif Vancu din Riel, pe atunci unul din cei mai buni prieteni ai lui Partenie Cosma".

(Vezi „**Revista Economică**" No. 19 din 9 Maiu 1937, studiul d-lui **Constantin Pop**: Partenie Cosma — cu prilejul comemorarii sale centenare", pag. 177).

Cu toată voiniceasca opunere a alegătorilor români în faţa baionetelor, *Partenie Cosma* este despoiat de mandat, alegându-se şi cu dureri corporale, care, printre altele, se pare că l-au determinat să iasă din viaţa politică peste câtva timp[50]).

Mandatul lui *Partenie Cosma* trece asupra lui Véghsó Gellert, din Beiuş, funcţionar judeţean şi ofiţer în armata maghiară. Se ţinea Român şi el dar la activul lui nu găsim nimic important.

După 1896, cercul Beiuşului e reprezentat în Camera maghiară prin doi deputaţi unguri. Scaunul ce l-a ilustrat nouă ani de-a-rândul *Partenie Cosma* se cufundă mereu în penumbra zidurilor reci ale dietei din Pesta. Din el nu va mai răsuna niciodată glasul marelui om politic din ţinutul Bihariei...

Infiinţarea partidului naţional român.

Pentru închegarea într'un mănunchiu a tuturor forţelor naţionale şi conlucrarea în armonie complectă a tuturor energiilor, dându-se o mai mare posibilitate celor capabili de a activa în rândurile luptătorilor naţionalişti, s'a hotărît înfiinţarea *partidului naţional român*. Anul 1881, cu combinaţiile ce i-au premers către sfârşitul anului precedent constitue, desigur, piatra fundamentală şi începutul unei epoci în lupta pentru eliberare. S'a

---

50) **O scrisoare a lui Partenie Cosma** către **Gheorghe Pop de Băşeşti.**

Este interesant să dam aici, cu titlu documentar pentru acele vremuri, un fragment din convorbirea lui **Partenie Cosma** cu contele A. Bethlen, pe culoarele dietei din Pesta, scris de însuşi **Partenie Cosma**, într'o scrisoare a sa către **Gheorghe Pop de Băşeşti**, datată din Sibiu la 11 Aprilie 1881.

„Joi la 12 ore m'am dus la dieta după chitanţă.

Pe coridor era Bethlen. L-am salutat şi m'am dus mai departe la cancelarie. A venit şi el după mine. Ne-am scos ambii chitanţele. El a eşit mai 'naite şi m'a aşteptat pe coridor.

Ieşind apoi şi eu m'a oprit şi s'a desvoltat între noi următorul dialog :

B. N'a venit Gheorghe (Pop de Băşeşti) ?

C. Nu, pentrucă, precum a scris, e bolnav. Ştiu, însă, după informaţiile primite dela Dull (deputat maghiar din Sălaj, n. a.) că are de gând să vină.

B. Aş vrea să vorbesc ceva cuminte cu tine.

C. Iţi stau la dispoziţie, dar vorba cuminte să nu rămână numai vorbă.

B. Asta aş putea-o cere eu. De altfel, eu nu pot să admit niciodată punctul vostru de plecare, fiindcă eu nu mă învoesc, odată cu capul, să se schimbe legea electorală din Transilvania după modelul celei din Un-

făcut un adevărat parlament național, care să fie expresia voinței populare românești, în care alegătorii români să fie reprezentați prin delegați ca exponenți ai intereselor celor mulți; parlament în care să nu intre cine vrea și cine poate și să rămână cine este mai abil în combinații de culise.

Desigur, transformările acestea, linia demarcațională ce s'a tras în politica națională a Românilor ardeleni la 1881, nu putea să lase impasibil un temperament viguros ca *Partenie Cosma*. Semnalul de luptă a fost dat de către:

Consfătuirea dela Turda (1880)

In anul 1880, în urma adunării generale ținută de către *Asociațiunea „Astra“* la Turda, din inițiativa lui *George Pop de Băsești*, se ține o conferință în casele avocatului *dr. Ioan Rațiu* din acel oraș în ziua de 9—10 August. Pe lângă *Partenie Cosma*, *George Pop de Băsești* și stăpânul casei, mai participă *Iacob Bologa*, *Gheorghe Barițiu* și *Visarion Roman*, promotorul cooperației din Ardeal.

---

garia — ceeace, de altfel, nici nu e cu putința, pentruca în Ungaria cheia este sfertul de sesiune, iar în Transilvania, nefiind urbariul, nu există sesiuni.

C. Asta nu e o piedica, fiindca însași legea electorală din Ungaria prevede asemenea cazuri. Unde nu s'a introdus urbariul, se ia drept norma județul vecin.

B. Cum? Cele 6—8 jugare din „Partium“? Asta n'o pot admite nici când.

C. Dacă nu vă convin măsurile din „Partium“, acolo sunt județele Bihor sau Arad; și acestea sunt vecine; poftim și alegeți. Și, dacă vă îngroziți de norma ce o oferă proprietatea de pământ, ei bine; fie atunci normă darea ce se plătește la stat, dar să fie egalitate. Sa se socotească darea directa, după un sfert de sesiune, în județele vecine și aceasta să fie cheia și pentru Transilvania, ținând neapărat socoteală și de faptul că, în aceasta provincie, dările în general sunt cu 20 — 21% mai scăzute.

B. Nu, nu. Aceasta nu e cu putință.

C. Dacă nici aceasta nu e cu putința, fiindcă Transilvănenii după ce i-ați anexat, nu pot cere mai puțin, decât sa fie reprezentați în parlament, în temeiul aceleiași legi, ar trebui numai decât înlaturat acel deputat român din Transilvania care intrând în parlament, n'ar cere mai întâi modificarea legii electorale.

B. De ce vă legați cu îndârjire de aceasta. Alegătorii maghiari privilegiați mor pe încetul, censul se unifică și atunci dobândiți majoritatea.

C. S'au luat măsuri pentru delimitarea circumscripțiilor electorale, prin sporirea deputaților dela orașe, ca Românii, și în acest caz,

In urma unor ample discuţii s'a hotărît convocarea unei conferinţe restrânse de intelectuali, la Sibiu, care să decidă asupra măsurilor luate la Turda şi în acelaşi timp să elaboreze un program politic de acţiune naţională a tuturor românilor din statul ungar. Convocarea conferinţei a fost lăsată în seama lui *Partenie Cosma* şi *Gheorghe Bariţiu*, care nu peste mult a şi întrunit la Sibiu, în casa lui *Partenie Cosma*, un număr de 22 invitaţi din 29, câţi fuseseră chemaţi. După trei zile de amănunţite desbateri, 16—17—18 Octomvrie, conferinţa prezidată de *Nicolae Popea* şi având de secretar pe *Partenie Cosma* şi *dr. Aurel Mureşan* a luat hotărîrile următoare, ţinute deocamdată în secret, până se va stabili programul şi organiza *partidul naţional român :*

1. „Recunosc în unanimitate: necesitatea, utilitatea şi posibilitatea unei acţiuni comune, politice naţionale, pe baza solidarităţii în general şi în special faţă de alegerile ce se apropie pentru dieta Ungariei. In consecinţă, însărcinează pe şapte dintre

---

sa fie paralizaţi. De altfel, până când o să moară toţi alegatorii maghiari privilegiaţi, găsiţi voi alte expediente. Cine are în mână pâinea şi cuţitul, tae din ea cât îi place.

B. Ei, amice, aceasta aşa a fost de când e lumea, şi acum a trecut vremea de a da cu pâine în cel ce ne loveşte cu piatră.

C. Nu de asta e vorba, — dar s'a dus şi vremea ca Românul, ca un câine, să lingă mâna care-l loveşte.

Cu acestea ajungem în colţul casei Degenfeld şi, ţinând el înainte, iar eu către casierie, eu „Servus"; el: „Ei, te duci ? Nu veniţi la club deseara ?". Eu: „Dupa astfel de declaraţii, nu cred că mai are rost nici un fel de convorbire. De altfel, eu locuesc la „Vadászkürt".

Cu astea, apoi, ne-am despărţit. Eu am mai stat acolo până Sâmbata seara, fără ca să mă întâlnesc cu vre-unul dintre matadori. Ce e drept, nici nu i-am cercetat, căci în astfel de chestiuni nu este permis sa ne umilim, iar unde ar fi vorba de umilit, acolo n'aş fi eu.

Peste tot, eu mi-am câştigat impresia că Bethlen nu ne cunoaşte, nici pe mine, nici pe tine. Cugeta că, suntem Români ardeleni; pe cari îi poate el capacita cu mijloacele **pipăibile**, personale....

Ştiu şi aceea, şi înca din fonte (isvor) sigur că, la început au avut mare frică de 12.5, însa de când cetesc în foi numele delegaţilor aleşi prin cercurile transilvănene şi din rapoartele ce ajung la comitetul central, înteleg că majoritatea stă din pasivişti, — au început a mai răsufla în speranţa că pasivitatea iarăşi se va proclama apoi **toate vor fi precum au mai fost, căci, Doamne, bine le-a mai fost**" (cuvintele subliniate sunt scrise în ungureşte).

(Vezi **Ioan Georgescu: Gheorghe Pop de Băşeşti**, pag. 45—57, Oradea 1935).

ei cu luarea măsurilor necesare. Lupta se va duce pe cale legală, adecă pe baza legilor existente.

2. „Comitetul de şapte va elabora un program de acţiune comună pentru Transilvania şi Ungaria.

3. „Tot acest comitet va statornici un program pentru ţinuta faţă de alegeri, pe care îl va supune votului unei adunări de intelectuali şi oameni din popor, convocată la timpul său.

4. In comitetul de şapte se aleg: *Vicenţiu Babeş, Gheorghe Bariţiu, Partenie Cosma, Nicolae Popea, George Pop de Băşeşti*, dr. *Ioan Raţiu* şi cooperatoruı dela Răşinari, *Visarion Roman*[51]).

Conferinţa dela Sibiu (1881)

După pregătirea lucrărilor, comitetul de şapte ales la conferinţa din 1880, de comun acord cu comitetul central electoral ales din partea conferinţei naţionale din 1878 (Sibiu), convoacă pe ziua de 12 Maiu 1881, la conferinţa naţională din Sibiu, pe alegătorii români din Ungaria, Transilvania şi Banat, iar comitetul central electoral pe alegătorii români din Transilvania.

La adunarea aceasta s'au prezentat 103 delegaţi din Ardeal şi 52 delegaţi din Ungaria şi Banat. După ce delegaţii din Ardeal au ţinut şedinţă separată înainte de masă, după masă se ţine şedinţa a doua la care participă şi cei 52 delegaţi din Ungaria şi Banat. Conferinţa, sub prezidenţia lui *Nicolae Popea*, în urma verificărilor delegaţiilor, alege o comisiune de 30 membrii pentru compunerea şi prezentarea moţiunilor. Sunt aleşi: *Vicenţiu Babeş, Gheorghe Bariţiu, Sigismund Borlea, Coriolan Brediceanu, Iuliu Coroianu, Partenie Cosma, Nicolae Cristea, Ioan Gallu, Ioan Lengher, Daniil Lica, Diamandi Manole, Gavril Man junior, Ioan Marcu, Andrei Medan, Petru Mihalyi dr. Aurel Mureşianu, dr Ioan Nichita, Rubin Patiţa, Teodor Pop, Alexandru Roman, Iosif Roman, Paul Rotariu, George Secula, Nicolae Săvoiu, Ioan Simionaş, Iosif Vulcan, Nicolae Zigre, Nicolae Popea, dr. Ioan Raţiu* şi *George Pop*.

Această conferinţă primeşte „cu unanimitate şi fără discuţie" proectuı de program al partidului naţional român, care a dat liniile generale de luptă pasivă până în 1905.

---

51) **T. V. Păcăţianu:** ibidem, vol. VII, pag. 5.

Declararea rezistenţei pasive este una din cele mai importante hotărîri dela Sibiu. Discuţia antrenată de pasiunea oratorilor a adus un bogat bagaj de argumente pro şi contra. Poate aveau dreptate şi unii şi alţii.

Activitatea — trezea în popor spiritul de luptă împotriva unei nedreptăţi istorice, dar, în acelaşi timp, prin participarea la lucrările parlamentului se recunoştea — implicit — anexarea Ardealului, şi nu aducea pe seama alegătorilor români, nici un avantaj. Nu mici erau şi riscurile fizice. Atrocităţile practicate de Maghiari pentru reuşita candidatului lor nu cunoşteau margini. Din motivul acesta şi-a altora, alegerea candidatului român nu era întotdeauna sigură. Se cunoaşte alegerea din 1887, când a intrat în dieta maghiară un singur Român, ales la Caransebeş în persoana generalului *Traian Doda*, în fortăreaţă grănicerilor severineni.

Pasivitatea—era protestul mut al milioanelor de Români subjugaţi într'o împărăţie streină şi haină şi nerecunoaşterea valabilităţii parlamentului maghiar şi a anexării Ardealului. In felul acesta se producea un dezechilibru politic, un lucru ce repetat mereu, dădea de gândit, bătea la ochi şi atrăgea luarea aminte.

Pasivitatea, însă, trebuia explicată poporului şi contactul între intelectuali şi ţărani menţinut mereu, pentru ca aceştia să nu-şi piardă sentimentul naţional.

Desigur, în 1905 când s'a rupt cu pasivitatea, poate s'a făcut sub inspiraţia celor ce aveau să vie mai târziu, sub presiunea tineretului dornic de acţiune şi de manifestare în viaţa publică. Lucru hotărît este, însă, că poporul şi conducătorii lui nu erau cu toţii de acord asupra politicii de urmat. Unitatea de acţiune lipsea — şi aceasta era răul. In această privinţă este instructivă părerea doctorului *Ioan Suciu*, fost ministru în Consiliul Dirigent dela Clişineu Criş (Arad):

„Pasivitatea — zice dr. Suciu — n'a fost nici când agreată de massa mare a poporului român din aceste plaiuri. Intrat dela 1851 încoace, deşi nu la atari drepturi şi libertăţi, cari îi competeau, dar totuşi la puţin aer şi niţică mândrie de manifestare, — poporul nostru condus de instinctul sănătos, ţinea să se afirme. Şi cum orice fel de afirmare numai prin acţiune, mişcare şi frământări se poate produce, — poporul bietul simţea, că pasivitatea, neacţiunea, nemişcarea nu poate duce la nici un bine.

„In Ardealul propriu, însă, cărturărimea română se descura-

jase mult. Censul deosebit, cu votul după fumuri, teroarea nesăbuită şi multe alte mizerii, împiedecau manifestarea partidului naţional român aproape cu desăvârşire.

„Nici în părţile ungurene şi bănăţene nu erau trataţi de dominanţi cu mănuşi. Tendinţa de înăbuşire se ţinea şi acolo lanţ. Insă cum poporul nostru în aceste ţinuturi era în stare economică neasemănat mai bună şi, prin urmare, mai capabil de rezistenţă şi mai dârz, iar pe deasupra cenzul de alegător era mult mai favorabil, — nu-i de mirat, că înăbuşirea voinţei poporului nu succeda prea cu uşorul.

„Iată de ce dela început aproape singuri numai fruntaşii din Ardealul nostru restrâns erau pentru intrarea partidului naţional în pasivitate. Tactica aceasta, cei din părţile bănăţene şi ungurene o detestam.

„S'a alăturat, însă, acestui curent şi în veci binecuvântatul mare bărbat Alexandru Mocioni cu ai săi şi astfel în conferinţa naţională din 1881 pasiviştii au învins.

„Atât de adâncă a fost, însă, nemulţumirea obştei româneşti din Banat şi din părţile crişene cu decretarea pasivităţii, încât o serie întreagă de cercuri electorale cu majorităţi româneşti, nu voiau să adopte hotărîrea conferinţei.

„A urmat, că conferinţa naţională următoare celei din 1881 a trebuit să admită pentru Banat şi Crişana activitatea la alegerile dietale, aşa că pasivitatea decretată în 1881, numai dela 1888—1892 încoace a ajuns a fi iarăşi generală“ [52]).

Declararea pasivităţii s'a făcut şi din cauza abuzurilor guvernamentale. In conferinţa dela Sibiu, raportorul acestei importante chestiuni, *Vicenţiu Babeş*, arată între altele:

„In toată Ungaria nu s'au şters decât 900 alegători pe când numai în judeţul românesc al Timişului s'au şters din listele electorale 9000 de alegători. De zece ori mai mulţi decât în toată ţara ungurească. Dacă toţi aceşti alegători şterşi pe nedrept din listă, ar voi să protesteze împotriva nedreptăţii ce li s'a făcut trebuie să cheltuiască, făcând apel, fiecare câte 10 fl.; în total 100 lei, pentru ca, în cel mai bun caz să obţină dreptul de vot după alegeri, când nu le mai foloseşte la nimic“ [53]).

---

52) Dr. Ioan Suciu: **Arădanii şi Partidul Naţional Român**, pag. 4—5, Arad, 1926.

53) Ioan Georgescu: **Dr. Ioan Raţiu**, pag. 52—53, Sibiu 1928.

Iar dr. Suciu continuă în broşura citată: „Le-a venit adică pasiviştilor în ajutor între timp, şi mai ales din prilejul alegerilor generale din 1887, nemai pomenita barbarie şi teroare, exercitată de guvernul „zdrobitorului de naţionalităţi" Coloman Tisza. Reţeta era foarte simplă. Cu o zi mai înainte erau asediate toate căile, care duceau în comuna centrală a cercului electoral. N'avea nimeni voie să intre în comuna, unde avea să voteze, decât numai acela pe care îl lăsa pretorul să treacă cordonul. Aderenţii guvernului ajungeau cu toţii să voteze, ţi se râdea în faţă şi mandatul se verifica, iar tu plăteai cheltuiala.

„Aşa au împedecat alegerea lui Vicenţiu Babeş, preşedintele partidului naţional român în vechiul său cerc electoral al Saschei, unde se credea că ar fi inexpugnabil; aşa au lipsit de mandat pe Petru Truţia la Baia de Criş şi pe alţi candidaţi ai partidului din alte cercuri pur româneşti" [54]).

De notat că din cauza acestor fărădelegi, nici generalul *Traian Doda* n'a intrat în dietă, în semn de protest.

Iată şi punctele din programul partidului naţional român, fixate în conferinţa electorală din Sibiu, în 12—14 Maiu 1881:

1. Recâştigarea autonomiei Transilvaniei;

2. Folosinţa limbei române în toate ţinuturile locuite de Români, atât în administraţie cât şi în justiţie;

3. Funcţionari români în ţinuturile locuite de Români, iar dintre neromâni, numai din aceia care ştiu vorbi româneşte;

4. Egala îndreptăţire a naţionalităţilor;

5. Susţinerea autonomiei bisericilor şi şcoalelor confesionale;

6. Dreptul de vot pentru toţi cetăţenii supuşi la dare directă;

7. Lupta împotriva tendinţelor de maghiarizare pe cale directă şi indirectă:

8. Partidul naţional român va duce lupta frăţeşte cu toţi aceia cari vor ţine seamă de interesele poporului;

9. In ceeace priveşte chestiunea dualismului austro-ungar, partidul naţional-român se va pronunţa la momentul oportun.

Conferinţa alege apoi un comitet electoral central permanent, sub prezidenţia lui *Partenie Cosma*, compus din 11 membri: *Vicenţiu Babeş, Gheorghe Bariţiu, Diamandi Manole, Nicolae Pa-*

54) **Dr. Ioan Suciu:** ibidem pag. 5.

pea, George Pop de Băşeşti, dr. Ioan Raţiu, Visarion Roman, George Secula, Mircea B. Stănescu şi Anania Trombitaş [55]).

Cum era şi de aşteptat, presa maghiară, care tot timpul a fost ostilă conferinţei din Sibiu şi în special guvernului maghiar pe care l-a supărat mai mult „recâştigarea autonomiei Transilvaniei" din punctul întâiu al rezoluţiei, n'a primit cu braţele în sân hotărîrile adunării. Pe lângă pregătirile făcute ca să nu poată intra nimeni dintre Români în dieta ţării pe baza acestui program declarat „antipatriotic", guvernul a mai făcut presiuni şi asupra conducătorilor bisericii ortodoxe, ca să însceneze o contramanifestaţie, pentru a slăbi în popor efectul hotărîrilor aşa de importante luate în conferinţa dela Sibiu. Urmarea presiunilor guvernamentale a fost înfiinţarea de către mitropolitul *Miron Romanul* a unui partid „constituţional român" în statul maghiar. Natural, Românii din Ardeal au primit cu vădită nemulţumire noua întorsătură a lucrurilor, acuzând pe *Miron Romanul* de complicitate cu guvernul. Se pare, însă, că însuşi Mitropolitul şi-a tradus convingerea în fapte înfiinţând partidul „constituţional român", considerând mai eficace acţiunea lui moderatoare decât programul politic al partidului naţional român.

Datorită legăturilor de rudenie (prin alianţă) ale mitropolitului *Miron Romanul* cu *Partenie Cosma*, acesta din urmă a avut de suportat acuzaţia cu totul gratuită a lui *Ion Slavici* că este complice cu noua întorsătură a stărilor politice.

Partidul preconizat de mitropolit nu ia fiinţă decât în 1883.

Partenie Cosma, cum am spus, este acuzat de complicitate cu *Miron Romanul*, de către *Ion Slavici*, care dă eronat — credem pentru a-i servi mai bine scopului inavuabil — anul şi felul în care *Partenie Cosma* a fost ales preşedintele comitetului central electoral permanent.

„După înţelegerea luată de *„ante-luptători"*, (este vorba de cei ce au înfiinţat la 1881 partidul naţional român n. a.) în *„consfătuiri intime"*, acest partid guvernamental avea să lucreze în înţelegere cu cel opoziţional organizat pe baza programului stabilit la 1881 în conferinţa dela Sibiu. Preşedintele acestui partid, Părintele vicar Nicolae Popea, nefiind accesibil pentru această politică de duplicitate, s'a retras din comitet, iar preşedinţia a

55) **T. V. Păcăţianu**: op. cit. pag. 34.

luat-o d-l *Partenie Cosma*, soţul unei nepoate de frate a Mitropolitului Miron şi cel mai intim dintre oamenii de casă ai acestuia.

„Astfel toate elementele erau adunate din nou la un loc *„solidaritatea“* se *„cimentase“* mai bine decât oricând şi guvernul era sigur că Românii n'au să mai pornească nici o acţiune supărătoare pentru dânsul şi că, în schimbul câtorva concesiuni de natură personală, va putea să obţie din partea Românilor o manifestaţiune de mulţumire generală“ [56]).

Răspunzând atacurilor lui *Slavici* duse prin coloanele „Tribunei“ de pe acele vremuri, *Partenie Cosma* arată într'un ton modest dar hotărît adevărul, restabilind reputaţia nu numai a lui, ci şi a întregului partid naţional şi a fruntaşilor lui:

„Dar fie chiar aşa, nu este adevărat, că tot atunci — „pe la începutul anului 1884“ — ne-am pomenit deodată că *în urma unei neînţelegeri* — sublinierile sunt ale lui *Partenie Cosma* n. n. — ivite între fruntaşii partidului naţional, o rudă foarte apropiată, un *alter ego* al Părintelui Mitropolit Miron, d-l *Partenie Cosma*, a ajuns preşedinte al comitetului electoral instituit de partidul naţional.

„Asta este numai o teză pusă cu intenţiune de d-ta, d-le Slavici, ca din ea să poţi trage consecinţele de care aveai trebuinţă, dar adevărul este, că eu am devenit preşedintele comitetului electoral în *luna Noemvrie 1882*, pe când nici pomană nu era de partida „Viitorului“ [57]).

Relativ la felul cum a fost ales preşedinte, *Partenie Cosma* arată în continuare:

„Şi nu am devenit în urma unei neînţelegeri ivite între fruntaşii partidului naţional — ci chiar în urma înţelegerii ivite între (fruntaşii) aceia, dacă îmi este permis să ţiu de fruntaşi ai partidului naţional pe acei bărbaţi, pe cari i-a ales conferinţa dela 1881 de membri ai comitetului central, căci aceştia m'au ales, după

---

56) **Ioan Slavici: Tribuna şi Tribunistii**, pag. 15—16, Bucureşti 1896.

57) Conferinţa „Viitoriştilor“ s'a ţinut la Budapesta pe la începutul anului 1884, iniţiată de catre deputatul Gall. Atunci s'au pus bazele „partidei Viitorului“, de care vorbeşte Ion Slavici. Mitropolitul Miron Romanul, care a luat parte ca invitat la conferinţa „Viitoriştilor“ dela Budapesta, a fost ales din curtuazie, de preşedinte. „Partida Viitorului“ de scurtă durată, n'a avut rol politic în luptele politice de pe acele timpuri.

ce Părintele vicar N. Popea a abzis de acel post şi nici la repeţitele rugări ale membrilor comitetului n'a voit să mai rămână nici membru în comitet.

„Motivele pentru cari a abzis d-l Popea sunt secretul comitetului, sunt scrise şi pot asigura pe oricine, că nu provin din neînţelegere, nici din cauze care ar arunca vre-o umbră asupra dânsului sau asupra celorlalţi membri ai comitetului"[58]).

Tot conferinţa naţională dela Sibiu a însărcinat comitetul central electoral prezidat de *Partenie Cosma* cu redactarea faimosului „Memorand", apărut în 1882[59]). In el sunt cuprinse toate postulatele politicei naţionale a Românilor ardeleni. Pentru a fi înţeles şi accesibil tuturor popoarelor civilizate, memorandul s'a tipărit în patru limbi: română, franceză, maghiară şi germană. Lucrare bine documentată, scrisă de *Gheorghe Bariţiu* şi răspândită în lumea întreagă, arată cu prisosinţă trecutul plin de suferinţe al Românilor, starea lor actuală şi necesităţile ce se impun a fi rezolvate. S'a explicat şi caracterul legal şi drept al hotărîrilor luate de partidul naţional român. Din cartea aceasta de suferinţi şi lupte, s'a desprins ca un sâmbure de foc, adevărul, mai presus de toate; cu riscul oricăror urmări, ce n'au întârziat mult.

Dar şi opinia publică, răscolită de presa ţărilor care priveau cu simpatie sforţările de eliberare ale Românilor, n'a întârziat a lua poziţie în favoarea cauzei româneşti din Transilvania. Cu toate că presa maghiară încerca să prezinte memorandul ca pe un act izolat la care nu ar fi participat toţi Românii, reuşind să câştige un ziar francez pentru combaterea tezei româneşti, (Journal des Debats), ziarele străine nu au întârziat să ne arate simpatia. Presa italiană, germană, franceză, s'a întrebat pe drept cuvânt: „de unde a luat acest popor tăria de viaţă cu care să poată lupta şi rezista o mie de ani la nenumăratele atacuri date asupra vieţii sale?" Iar încurajarea suna clară din partea Francezilor: „Românii nu vor fi singuri".

---

58) **Partenie Cosma: Procesul de presă contra lui Septimiu Albini,** pag. 152, Sibiu, 1889.

59) „Ce memorandum était destiné d'éclaireur l'opinion publique de l'occident européen en ce qui concerne les souffrances séculaires et les aspirantions nationales et politiques de notre peuple, d'entre la Tisza et les Carpathes. Par ce mémorandum le Parti Nationa lRoumain voulait également faire connaître en même temps, á l'opinion publique etrangére, la docrine politique dont il était inspiré, ainsi que les aspirations de renaissance et le liberté nationale de notre peuple, qui vivait alors sans la domination magyare. Il constiue la premiére publication de ce genre destinée à l'étranger et qui émanait des provinces de l'ancienne Hongrie habitées par cette nationalité. Cette publication émanait, en somme, de l'organisation politique la plus puissantes de la Transylvanie, car le

In fața acestei critice situații pentru monarhie, agitat de superficialitatea unei prese neserioase și mânat de însăși pornirile sale sanguinare, guvernul maghiar, inspirat de presidentul său, *Tisza Coloman* „zdrobitorul de naționalități“, dă în 24 Februarie 1884, faimoasa circulară de exterminare prin care șefii municipiilor sunt datori: „să urmărească cu cea mai viuă atenție orișice agitație s'ar ivi în contra oricărei confesiuni, contra oricărui neam din cele ce trăesc în țară, și să le înăbușe în germenele lor, iar pe agitatorii înșiși, fără deosebire de persoană, să-i pedepsească cu toată severitatea“ [60]).

Ce-a urmat după aceasta, se poate lesne închipui.

O primă măsură a fost ridicarea ajutorului de 24.000 coroane date bisericii gr. ort. rom., pe motivul că nu se împarte „cum ar fi trebuit“ (adecă: cum ar fi dictat interesele maghiare, n. a.). Zadarnice au fost protestările la Monarh.

In Cluj se produc manifestațiuni de stradă contra Românilor.

Nici aceștia, însă, nu stau cu brațele încrucișate. Oprimarea întărâtă pe cei oprimați. Cruzimea bate la ochi .La forță se răspunde cu forță. Cuvânt de ordine este dat suflării românești din Ardeal: organizarea în vederea luptei celei mari.

A doua conferință la Sibiu (1884)

In vederea evenimentelor ce se anunțau cu pași repezi, comitetul central electoral ales în 1881, convoacă o conferință națională la Sibiu, având ca obiect: „Statorirea atitudinei partidului național român față de proximele alegeri dietale“.

Adunarea delegaților cercurilor electorale, în număr de 103 se întrunește la 1 Iunie 1884 în sala hotelului, actualmente „Impăratul Romanilor“ din Sibiu, unde este salutată de *Partenie Cosma*,

---

Parti National Roumain englobait et de tous les Romains de Transylvanie et de Hongrie“.

Memorandul acesta a fost urmat de un memoriu al studenților universitari români din Iași și București, adresat oamenilor politici din Occident și Universităților europene. El a fost redactat de un comitet în frunte cu S. Mehedinți.

„...Ce mémoire présente la situation insuportable à tous les points de vue, que les divers guvernements hongrois avaient créée aux Roumains soumis à leurs domination“.

(Vezi **Gheorghe Moroianu: Les Luttes des Roumains Transylvains pour la liberté, et l'opinion Europeéne,** pag. 69—70—71, Paris, 1933.

60) **T. V. Păcățianu:** op. cit. pag. 142.

a cărui vorbire a fost primită, după mărturia timpului „cu vii şi dese aclamări". De fapt, aceasta i-a fost ultima vorbire politică, ţinută în calitate de preşedinte al comitetului central electoral. Prin ea, *Partenie Cosma* se străduia să impună conferinţei, votarea unui program de luptă hotărîtă, trecând prin faţa ascultătorilor toată gama nelegiuirilor comise de autorităţi şi tragicul acelor zile.

Din cauza programului elaborat la 1881, s'au folosit în contra candidaţilor partidului naţional, toate mijloacele permise şi nepermise, numai ca să se închidă cu desăvârşire uşa parlamentului dinaintea partidului naţional.

Pretextul atrocităţilor maghiare — continuă *Partenie Cosma* — a fost autonomia Ardealului de care Ungurii nici nu vor să audă, şi rezistenţa pasivă. Adevărul este că se urmărea intimidarea unui popor, care a dat dovezi secole dearândul că este conştient de menirea lui şi nu poate fi supus desnaţionalizării.

Toţi cei care fac politică naţională maghiară sunt puşi la locuri de frunte, iar singur numele de deputat naţional, este deajuns pentru a fi insultat la tot pasul.

Cu toate că nu voesc să audă de autonomia Transilvaniei, fac legi speciale pentru Ardeal, când sunt în joc interesele care privesc clasa privilegiilor în detrimentul majorităţii locuitorilor, ca de ex.: chestiunea agrară.

Uzul limbei române a fost interzis chiar şi în afacerile comerciale.

Funcţionarii români sunt scoşi din posturi, chiar aderenţi ai guvernului fiind.

Legea despre egala îndreptăţire a naţionalităţilor este numai reclamă în ochii străinătăţii, dar literă moartă şi obiect de batjocoră în ţară, iar partea esenţială care tratează normele de învăţământ, alterată în mod grosolan în detrimentul naţionalităţilor.

Cât priveşte autonomia bisericească, ea este jignită în cel mai mare grad, biserica română fiind redusă la un rol foarte umilitor pentru dânsa.

Invăţământul în şcolile confesionale este împiedicat şi mai mult ca înainte, prin noua lege pentru şcoalele medii.

Din visteria statului nu numai că nu se dă ajutor, dar nici din averea proprie nu se pot înfiinţa şcoli cu limbă de predare românească.

Legea electorală cu toate enormităţile ei a rămas tot neschimbată.

Şovinismul maghiar nu numai că nu s'a moderat, ci din contră, s'a organizat peste toată ţara, demoralizând spiritele româneşti.

Libertăţile publice faţă de Români nu se mai respectă: nici în biserică şi şcoli şi nici libertatea de a ţine adunări poporale şi electorale. Fruntaşilor români li s'au făcut procese criminale pentrucă cer dreptate.

„Să mai amintesc ceva şi de sarcinile publice?" — zice *Partenie Cosma*.

„Dacă în toate punctele anterioare n'am putut constata decât regres, aici o simţim cu toţii, trebue să constatăm un progres, o perfecţiune într'un grad fără exemplu la alte state civilizate şi progresul acesta din nenorocire, nu e speranţă să se curme.

„Totul merge înspre mai rău. Un singur lucru ne mai poate mângâia, adevărul indiscutabil că în urma măsurilor luate prin conferinţa dela 1881, noi şi cauza noastră am devenit mai cunoscuţi, atât înăuntru cât şi în afară, şi astăzi trebue să observe şi cei dela care atârnă soarta noastră, că patria noastră nici faţă de Români nu mai este baricadată de ziduri chinezeşti".

Presa maghiară, plină de şovinismul fără cumpăt a falşificat realităţile infectând întreaga societate maghiară, încât Românul care ţinea la caracterul său naţional, este insultat peste tot, fie pe stradă, fie în adunări sau presă.

Trebue, însă, să se ştie din capul locului că oricine s'ar ocupa cu ideia de a ne desnaţionaliza, va găsi în calea lui un popor tânăr, viguros, oţelit şi că „acest popor niciodată nu va renunţa la naţionalitatea sa, nu este şi nu va fi material acomodat pentru amalgamizare în alt element, deci păcat de timpul şi de forţele, ce atât pe cale oficioasă cât şi pe cale socială se risipesc spre acest scop" [61]). Zicând acestea *Partenie Cosma*, în uralele mulţimii declară adunarea deschisă.

Alegându-se o comisie de descărcarea comitetului electoral este ales şi *Partenie Cosma*, alături de *Iuliu Coroianu*, *Rubin Patiţa*, *Visarion Roman*, *Gheorghe Pop de Băşeşti*, *dr. Ioan Raţiu*, *Ioan Popovici Desseanu*, *Vicenţiu Babeş*, *Coriolan Brediceanu*,

61) Idem, ibidem pag. 153—156.

Andrei Cosma, Anania Trombitaş, Diamandi Manole, Vasile Ignat, etc.

Comisiunea de 30 examinând toate actele comitetului central electoral permanent, a adus următoarea încheiere :

„Având în vedere că comitetul electoral permanent instituit la 1881, după cum se arată din numeroasele acte şi din raportul aşternut acestei conferinţe a ţinut cont de situaţiunea politică a Românilor în toate direcţiunile, şi cu deosebire prin compunerea şi publicarea memorandului naţiunei române, *precum şi prin stăruinţa de a întemeia „Atheneul român", institut pentru înlesnirea editării unei foi cotidiene şi a tot felul de opere literare* [62]) — a rezolvit în modul cel mai satisfăcător greaua sarcină impusă lui de conferinţa generală dela 1881, *raportul se ia la plăcută cunoştiinţă*, iar comitetului pentru activitatea desvoltată în acest period de trei ani, i se votează mulţumită şi recunoştinţă din partea conferinţei [63]).

In noul comitet central electoral sunt aleşi prin aclamaţie :

---

62) „Atheneul român, institut tipografic", a luat fiinţa ca ideie, încă din 1881, sub forma unui fond din care sa se alimenteze tiparirea unui cotidian, drept organ al partidului naţional român. Comitetul electoral permanent, prin **Partenie Cosma,** a însarcinat pe **Visarion Roman,** cu redactarea statutelor. In August 1883, statutele fiind redactate, comitetul a ţinut la Braşov o şedinţa pentru aprobarea acestora, ceeace s'a şi facut cu unanimitate. Editura ziarului urma sa se faca, când fondul permitea acoperirea eventualelor pierderi.

Ideia nu a putut fi realizată, pentruca un alt numar de Români sub conducerea lui **Ion Slavici,** au adunat mai curând suma trebuincioasă şi au înfiinţat un institut tipografic şi foaia zilnica **„Tribuna".** Conferinţa naţională din Iunie dela Sibiu, a aflat deja „Tribuna" destul de tare. Totuşi, ea n'a continuat mult timp. Scopul înfiinţarii ei ni-l arată **Partenie Cosma** în cuvinte amare :

„Cine n'a cunoscut până acum secretul naşterei „Tribunei", poate vedea din descoperirile d-lui A. Munteanu (din consorţiul grupului I. Slavici) că eu şi **„metropolitul Roman" formam deja un punct al programei „Tribunei"** încă **înainte de botezul ei,** eram meniţi de **nutremânt ziarului".**

Spusele lui **Partenie** Cosma n'au întârziat mult până n'au luat întruchipare precisă.

(Vezi **Partenie Cosma: Procesul de presă contra lui Septimiu Albini,** pag. 166, Sibiu 1889).

63) **Partenie** Cosma: **Procesul de presă contra lui Septimiu Albini,** pag. 156.

Gheorghe Bariţiu, ca preşedinte, *Partenie Cosma*, *Vicenţiu Babeş*, *Coriolan Brediceanu*, *Iuliu Coroianu*, *Nicolau Cristea*, *George Pop de Băşeşti*, *Ioan Popescu*, dr. *Ioan Raţiu*, *Visarion Roman*, *Şterca Şuluţiu* şi *Anania Trombitaş* ca secretar [64]).

După conferinţa memorabilă din 1884 dela Sibiu, nu-l mai găsim pe *Partenie Cosma* în comitetul naţional şi nici în vreo comisie politică. La această atitudine a fost determinat de certurile din sânul familiei Românilor, care, lipsiţi de disciplină, caută să facă din partidul naţional român, trambulină de parvenire.

„Sub cuvânt că nu observă disciplina cuvenită şi nici membrii nu respectă hotărîrile luate, Partenie Cosma, la 16. 10. 1882 renunţă la mandatul conferinţei naţionale şi declară că mai mult el nu participă la nici o lucrare a comitetului". După *Partenie Cosma* pleacă şi *Nicolae Popea* [65]).

Poate să-l fi determinat şi abuzurile electoralle din 1881, cărora le-a căzut victimă.

Intr'o scrisoare a lui *Partenie Cosma* către *Gheorghe Pop de Băşeşti*, din Sibiu, vorbind despre hotărîrea Românilor de a se răzbuna pentru cele păţite la alegeri, zice: „nu acuma să se plângă ei, pentru batjocura ce au pus-o pe ei mâna de Maghiari şi să se laude cu răzbunarea ce-o vor avea peste trei ani, ci la timpul său să fi lucrat şi să nu fi dormit" [66]).

In mare măsură l-au determinat şi atacurile lui *Ion Slavici* prin coloanele *„Tribunei"*. In privinţa aceasta vom lăsa să vorbească însuşi *Partenie Cosma:*

„La conferinţa dela 1884 am mers şi mai departe. Ştiam că „grupul" (este vorba de grupul „Tribunei" cu Ion Slavici în fruite, n. a.) intenţionează să-şi câştige pentru foaia sa patenta de *„organ al partidului naţional"*, dar văzând că terenul nu este încă destul de bine cultivat spre acest scop, nu cutează să iasă pe faţă cu acest scop.

„Eu credeam că şi în această privinţă le fac un bun serviciu, *dacă mă voiu da la o parte.*

„Am rugat, deci, pe membrii conferinţei ca la conducerea *noului comitet să nu mai reflecteze la persoana mea*, căci *eu mă*

64) **T. V. Păcăţianu:** op. cit. pag. 201.
65) **Ion Georgescu: Gheorghe Pop de Băşeşti,** pag. 38. Oradea 1935.
66) Idem, ibidem pag. 125—126.

retrag cu totul de pe terenul politic, (subliniat în text n. a.), expunându-le şi motivele, motive destul de ponderoase ca să fie considerate.

„Conferinţa, totuşi, m'a ales şi în noul comitet, eu, însă, după ce am provocat un concluz, în sensul căruia, comitetul este autorizat a se întregi, dacă sau prin moarte, sau prin abdicare se nasc vacanţe în sânul său, încă în aceeşi zi, înainte de constituirea comitetului *am abdicat şi de atunci încoace nu m'am mai ocupat cu politica, nu i-am turburat apa „Tribunei" nici în comitet nici în afară de comitet*, de mine deci putea să ajungă măcar în fruntea comitetului naţional [67]).

Motivele sunt evidente. Concluziile se îmbie să fie trase de oricine.

---

67) **Partenie Cosma**: op. cit. pag. 168.

Organizatorul

Viaţa oamenilor mari prezintă totdeauna mai multe privelişti, ea poate fi privită din mai multe părţi, prezentând fiecare o nuanţă diferită. Dar ansamblul lor constitue sinteza armonioasă în care privirea ochiului îşi găseşte desfătare deplină. Şi numai cine poate înjgheba într'un singur mănunchi aceste părţi, care lăsate singuratice n'ar produce farmecul imaginei ce ţi-o dă un tablou complect, face într'adevăr operă de artă.

Viaţa lui *Partenie Cosma* a fost ca un focar nesecat de energie din care au pornit razele de lumină peste întreg Ardealul, trăgând în drumul lor brazdă spirituală şi materială. Căci *Partenie Cosma* nu s'a mărginit a lucra într'o singură direcţie, ci un adevărat om providenţial trimis pentru a alina durerile neamului ori unde s'ar fi simţit ele, a îmbrăţişat cu puterea lui de creaţiune întreg orizontul transilvănean. Pretutindeni unde îşi îndrepta atenţia se simţea rodul muncii lui binefăcătoare. Pentrucă el nu se mulţumea a croi la planuri dela masa de scris, ci cobora plin de curaj în sânul poporului, săvârşind acolo lucruri ce înfruntând urgia vremurilor, grăiesc urmaşilor în limbajul lor pilduitor.

Dar tocmai această vastă activitate pe care a presărat-o cu dărnicie voevodală peste tot locul ne obligă a face o deosebire între diversele lui preocupări blagoslovite, pentru a le putea înţelege mai bine.

Ca o bună parte a oamenilor mari, *Partenie Cosma* a descins în viaţa publică la braţ cu sora mai mică a literaturii, prin gazetărie. In afară de *„Concordia"*, *„Telegraful Român"*, *„Revista Economică„*, mai târziu, el colaborează în timpul studenţiei la o foaie umoristică a tineretului universitar român, relevându-se prin epigramele-i înţepătoare. De altfel, *Partenie Cosma* era un om plin de spirit şi jovial, în sânul familiei şi cercul prietenilor. In schimb, în

mijlocul instituţiilor pe care le conducea şi în raporturile cu subalternii, era de o severitate ce trăda pe omul autoritar, făcut să comande altora. Dar sub masca aceasta austeră, robustă şi cumpătată, se ascundea o inimă bună, sensibilă la durerile altora, modestă şi plină de milă cu oamenii nevoiaşi, dar cinstiţi.

Gazetăria nu l-a ţinut multă vreme prizonier în coloanele ei. Totuşi, continuă să scrie şi mai târziu la *„Revista Economică"*, articole de specialitate economică, sau de critică şi polemică cu presa maghiară. Nu arareori scria pentru a-şi apăra copilul lui drag, Banca „Albina". In 1901, scrie „Clevetirile băncilor maghiare" în Nr. 46 din „Revista Economică", iar în Nr. 2 din 1902 „Albina" „Tot gogoriţa". Peste patru ani, formându-se aşa numita bancă culturală din Sibiu, la 1906, scrie, în semn de alarmă „Idolul de aur în biserică şi sinoade" şi „Incompatibilitatea şi nepotismul la bănci" [68]).

Partenie Cosma era un adversar hotărît al nepotismului .Avea despre muncă o concepţie superioară, prin care omul capabil şi ciistit se poate ridica până la cele mai mari onoruri. Fiind un puritan de marcă, în toate lucrările lui avea de colaboratori oameni ridicaţi prin propriile lor puteri. El avea în suflet concepţia erarhiei valorilor.

In gazetărie n'a stăruit mult. Nu-l atrăgea viaţa sbuciumată şi agitată a gazetarului de profesiune. Simţea în el alte chemări.

Ca specialist recunoscut în chestiunile urbariale, scoate în 1880, la Sibiu, în Tipografia arhidiecezianã „Datele referitoare la *Regularea de posesiune în Transilvania* şi părţile adnecse", apoi într'o broşură de 12 pagini scrie „Insemnări despre *Emanuil Gojdu*". Un mare simţ profetic a avut în privinţa reformei agrare din Vechiul Regat din 1864, căreia îi face o critică dreaptă, presimţind răscoala dela 1907. Cu această ocazie scoate în acel an, tot în Tipografia arhidiecezană dela Sibiu, „Răscoala ţărănească în România", depre care vom avea prilejul să vorbim în altă parte.

Cu ajutorul neprecupeţit al lui *Partenie Cosma* apar pe rând:

Introducerea în ştiinţele comerciale de I. C. Panţu şi A. Vlaicu în 1892 precum şi *Contabilitatea în partidă dublă* de I. C. Panţu;

Manual de drept comercial de I. Socaciu, 1894;

Merceologia şi Technologia de A. Vlaicu, 1895;

Compasul românesc, anuar financiar, 4 broşuri pe anii 1892/6. Aceasta în ceeace privesc cărţile didactice de specialitate.

Ca traduceri din limba maghiară, datorite d-lui *Const. Popp*,

---

68) **Const. Popp: Partenie Cosma,** cu prilejul comemorarei sale centenare, în „Revista Economica" pag. 176 Nr. 18 din 9 Maiu 1937, Sibiu.

văd lumina zilei, cu sprijinul bănesc al lui *Partenie Cosma* dirijat prin banca „Albina“ :

„Drepturile, datorinţele şi responsabilitatea membrilor din direcţiune“, de Alfred Kornos, Sibiu 1902;

„Drepturile, datorinţele şi responsabilitatea membrilor din comitetul de supraveghere, de acelaş, în Sibiu 1904.

Din 1899, apare lunar şi apoi peste 2 ani săptămânal, începând cu 1 Ianuarie, „Revista Economică“ sub conducerea lui dr. C. Diaconovich, prima revistă de specialitate economică în Ardeal. Peste un an, la 1900, apare „Anuarul Băncii Române“ sub îngrijirea d-lui *Constantin Pop*.

Dar activitatea lui culturală mai de seamă a fost dusă în cadrele „Astrei“, care a difuzat lumina sacră a culturii peste întreg ţinutul ardelenesc, în cele mai negre vremuri de restrişte.

In registrele „Asociaţiunii“ îl găsim pe *Partenie Cosma* începând cu anul 1877 la trei ani după poposirea lui la Sibiu, când ia parte la adunarea generală dela Sighişoara. Peste un an, a fost ales întâia oară membru în comitetul central, unde a şi rămas. La această adunare s'a hotărît apoi aranjarea unei expoziţii naţionale, în Maiu 1881, la Sibiu. Expoziţia fiind oprită de guvern pe motiv că „Astra“ nu este îndreptăţită prin statute a face expoziţii, se alege un comitet de 15 membrii, prezidat de *Partenie Cosma*, care, datorită prestigiului său personal, obţine învoirea autorităţilor. Aşa se face că în 27 August 1881 s'a deschis acea faimoasă expoziţie în reşedinţa de vară a Mitropolitului *Miron Romanul* din str. Carmen Sylva, fostă str. Schewis.

Partenie Cosma în discursul de inaugurare aduce un frumos elogiu industriei casnice a femeii române care „ar face cinste oricărei naţiuni civilizate“. Despre talentul femei române are cuvinte de laudă atât presa română, cât şi cea străină.

„Observatorul“ Nr. 71 din 1771, pag. 286, arată cititorilor admiraţia unei scriitoare franceze, exprimată în cuvinte ca acestea:

„De unde au luat femeile române atâtea modele necunoscute până acum societăţii civilizate? La şcoale nu le-a dus nimeni, la jurnale de modă nici de nume nu le auzise. De unde? Dela mamă, soră, mătuşe, mamă bună şi aşa mai departe, pe sute de generaţiuni înapoi, până ce ajungi în ruinele dela Pompei şi Herculanum şi în cabinetele de antichităţi etrusce, eline, romane, încă şi persiane. Să ne mai arăţi un alt popor din această monarhie în ale cărui costume să se fi conservat gustul civilizaţiunii antice de trei mii de ani !“ [69]).

69) Vezi **Dr. Vasile Bologa** în **„Revista Economică“** Nr. 20—22 din 17 Maiu 1937, Sibiu pag. 186 şi urm.

Expune aici şi Şcoala de fete dela Azilul Elena Doamna din Bucureşti, care ia medalia de aur, singurul premiu al expoziţiei. Cu acest prilej, generalul Davila, invitat al Mitropolitului *Miron Romanul* şi oaspe pe mai multe rânduri al d-nei *Maria Partenie Cosma*, care şi-a dat tributul ei de muncă la reuşita expoziţiei, a avut grijă a trimite Reuniunii Femeilor Române din Sibiu, pe d-ra Eleonora Tănăsescu, prof. de limba română, măritată apoi cu I. Slavici, care a fost prima directoare a Şcolii primare de fete din Sibiu, deschisă pe seama fetelor române în 20 Oct. 1883. Cu acceastă ocazie tinerele odrasle care vor deveni mamele românce de mai târziu sunt scoase de sub influenţa culturii streine şi redate mediului naţionalist ce a dominat întotdeauna în şcoala de fete din Sibiu.

După modelul şcolii din Sibiu se iviră apoi mai multe ţinuturi româneşti care îi imitară exemplul: Abrud, Şimleu, etc. Aceste şcoli primare pentru feliţe au constituit apoi pepiniera din care mai târziu şi-a recrutat elevele, întâia Şcoală superioară de fete cu internat din Sibiu, deschisă la 15 Septembrie 1886, sub auspiciile „Asociaţiunii" şi a „Reuniunii Femeilor Române".

Zidirea acestei şcoli s'a făcut cu mari sacrificii băneşti şi a dat mult de lucru conducătorilor noştri. Inceputà în anul 1885, când pereţii se înălţau semeţ către cer, s'a văzut că cheltuelile întreceau cu mult suma disponibilă. Construcţia, din lipsă de fonduri, periclitată, a stat pe loc. Atunci s'a văzut din nou puterea de sacrificiu a lui *Partenie Cosma*, care a luat asupra sa sarcina de a colecta banii necesari, după ce colectele ce s'au deschis mai înainte mergeau greu. Prin scrupulozitatea lui fără pereche şi încrederea ce o prezenta personalitatea lui *Partenie Cosma*, s'a făcut că în opt ani dearândul, din 1885 până în 1893, s'a adunat prin colele un fond ce corespunde la 8—10 milioane lei actuali. *P. Cosma* a înfiinţat „Fondul Cultural" din al cărui venit, pe lângă multiplele contribuţii pentru opere de binefacere, s'a acoperit deficitul anual al internatului Şcoalei Civile de fete şi s'au plătit lefurile corpului didactic. In toate aceste sforţări *Partenie Cosma* a găsit un sprijin fidel în fericita lui soţie, d-na *Maria P. Cosma*, a cărei nume se cuvine a fi pomenit cu evlavie ori de câte ori vorbim de trecutul nostru sbuciumat.

In anul 1906, la expoziţia din Parcul Carol, d-na Cosma cu fiica sa Minerva, autoarea „Albumelor de cusături şi ţesături româneşti" au aranjat secţia etnografică din „Pavilionul Românilor de peste hotare", după ce au cutreerat în lung şi lat Ardealul şi Banatul pentru a strânge comorile de artă populară.

Vizitat de familia regală a doua zi după inaugurare, pavilionul acesta a fost o adevărată revelaţie şi a lăsat impresii neşterse.

Treisprezece ani mai târziu, când Suveranii României veniră pentru prima oară în Ardealul desrobit, negăsindu-i la Sibiu

pentrucă nu se întorseseră încă din pribegie, s'au interesat de soarta lui Partenie Cosma şi a d-nei Maria Cosma, amintind şi de activitatea loc cu ocazia expoziţiei din 1906.

Clădirea Muzeului etnografic din parcul Gheorghe Bariţiu, al Asociaţiunii şi înzestrarea lui, precum şi biblioteca, casa de chirii a Asociaţiunii, s'au bucurat de concursul binefăcător al lui *Partenie Cosma*. Muzeul etnografic s'a deschis în 1905 cu o expoziţie de ţesături şi modele naţionale aranjată de d-na *Maria Cosma* care în mare parte au şi rămas apoi proprietatea institutului.

Este locul să amintim aci de bursele acordate tinerilor „studenţi" români din Sibiu sub denumirea de „masa studenţilor". Luau masa aici peste 50 tineri elevi dela şcolile româneşti din Sibiu. Instituţia aceasta a şi fost admirată de un grup de 5 profesori universitari maghiari, veniţi în vizită la Sibiu. Ea stătea sub conducerea d-nei Cosma, ajutată de cele trei tinere domnişoare: *Lucia, Hortensa şi Minerva Cosma.*

Mecenatele basarabean *Vasile Stroescu* şi-a distribuit banii, circa 30 milioane lei la sugestiile lui *Partenie Cosma* şi numai prin el, în tot ţinutul Ardealului unde era nevoie de ajutorarea bisericilor şi a şcolilor româneşti.

Iar când într'o şedinţă a „Astrei" s'a pus la ordinea de zi ordinul guvernului maghiar de a şterge cuvântul „Transilvană" din titulatură („Asociaţia Transilvană pentru literatura şi cultura poporului român"), noţiune care prin unirea Transilvaniei cu Ungaria a încetat a mai avea un conţinut de drept public, numai graţie tactului diplomat al lui *Partenie Cosma*, discuţiile, foarte agitate, au putut fi aduse la un numitor comun. Luând cuvântul, dupăce înainte fumase liniştit, aşteptând epuizarea argumentelor de drept constituţional, spune: „A renunţa de dragul unei teorii la existenţa „Astrei", ar fi o greşeală de neiertat, cu atât mai mult, cu cât interesul nostru este de a răspândi cultura în sânul românismului. Este mai mare interesul nostru şi va conta în balanţa viitorului (nostru) mai mult decât salvarea unei tradiţii cu ajutorul formelor judiciare de drept public. Aceasta le-ar putea servi abililor noştri jurişti ca o satisfacţie momentană, pe când activitatea „Astrei" înseamnă un capitol cultural în perpetuitate pentru viitorul neamului. Ca argument decisiv trebue considerat faptul, că pe când în trecut, activitatea „Astrei" nu s'a putut extinde asupra părţilor ungurene şi bănăţene locuite de majorităţi româneşti, atât de importante, pe viitor eşind din cadrele înguste ale Ardealului, „Astra" va revărsa şi asupra acestor plaiuri româneşti activitatea sa binecuvântată în slujba progresului şi culturii româneşti. De fapt, trebue să fim recunoscători guvernului şovinist că în schimbul iluziei de a ne fi impus abandonarea unei formule de drept public, fără conţinut vital, ne-a silit să în-

chegăm întreg românismul curat de dincoace de munţi într'un zid solid naţional în sânul „Astrei". Ar fi fost datoria noastră să cerem aprobarea schimbării statutelor pentru a putea funcţiona şi în Maramureş, Crişana şi Banat, dacă însă am fi hotărît noi această iniţiativă, guvernul ungar, desigur, nu ne-ar fi aprobat schimbarea statutelor".

Ca încheere, d. *Alexandru Vaida Voevod*, din articolul căruia am luat acestea, zice: „Datorită bunului simţ practic care îl distingea, datorită lărgimii concepţiei sale de călăuzitor şi a sentimentului său de îngrijitor pentru viitorul naţiunii sale, Partenie Cosma necesita să fie pomenit cu pioasă recunoştinţă de generaţiile tinere româneşti, ca unul dintre marii ctitori ai organizaţiei economice, financiare şi culturale ale elementului românesc de dincoace de munţi" [70]).

Aşa s'a făcut că fără voia guvernului maghiar, schimbarea titlului „Astrei" în „Asociaţiunea pentru literatura şi cultura poporului român" a fost spre binele Românilor, putând îngloba în sfera ei, pe toţi Românii din împărăţia austro-ungară, începând cu data de 10 Martie 1898.

Tot lui *Partenie Cosma* i-a fost dat să ducă steagul naţionalist al „Astrei" în ţinutul înstreinat din Nordul Ardealului şi să-l înfingă adânc în inima oraşului Baia-Mare, care gemea sub călcâi străin. Preşedintele „Astrei" de pe acele vremuri, dr. *Alexandru Mocioni* fiind bolnav, iar vicepreşedintele *Iosif Şterca Şuluţiu* prea bătrân pentru a suporta o cale aşa de lungă, sorţii au căzut pe *Partenie Cosma*, şi astfel în 1903, congresul general anual îşi ţine desbaterile sub conducerea înţeleaptă a marelui bărbat. Rar s'a văzut o mai mare însufleţire în oraşul în care veghea ca un stejar pe culme, părintele *Vasile Lucaciu*, leul dela Şişeşti. Rezultatele măreţelor serbări ce s'au ţinut cu această ocazie au fost „ca o ploaie binefăcătoare pe întinsele ogoare ale românismului din acele părţi" (Revista Economică din 17 Mai 1937).

Astfel a adăogat *Partenie Cosma* o nouă verigă la lanţul activităţii lui binefăcătoare, pe altarul naţiei oropsite. Şi tot ce s'a făcut pe ogorul cultural atât de sărac pe acele timpuri, nimic nu s'a făcut fără sprijinul personal sau indirect al lui *Partenie Cosma*.

---

70) **Dr. Alexandru Vaida Voevod: Episoade din viaţa lui Partenie Cosma**, în ziarul „Curentul" Nr. 3.245 din 13.II.1937, Bucureşti.

ORGANIZATORUL

Motto: „Credinţa, dacă nu are fapte, moartă este".

Iacob 2,7.

Partenie Cosma nu se lasă furat de fantezia închipuirilor ireale. El nu era artist. Prins în vârtejul luptei, *Partenie Cosma*, ca un adevărat copil al brazdei, nu uita să ţină cont de realitatea aspră a lucrurilor. El era implântat până în glesne în pământul sfânt al Ardealului. Şi puterea ce ţi-o dă contactul cu ţărâna neagră, i-a insuflat şi lui curajul înfăptuirilor nemuritoare. Greutatea jugului secular ce apăsa grumajii Neamului lui nu-i îngăduia sa plutească în spaţiile celeste ale închipuirilor poetice. Puritatea sufletului se lăsa îmbibată de mistica neînţeleasă ce se ridică din pământul umed de roua dimineţii. Şi cu cât îi adâncim viaţa, cu atât ne dăm seama că avem în faţa noastră un om a cărui personalitate de necrezut ne copleşeşte puterile cu greutatea ei fara de hotar.

Temperament îndreptat spre acţiune şi prea puţin spre melancolie şi vise, *Partenie Cosma* neîncrezător în speculaţiile metafizice, abstracte, nu şi-a aşternut pe hârtie concluziile asupra lumii şi vieţii. Cu toate astea nu e mai puţin adevărat că şi cel ce nu pare a avea o filosofie, are înmagazinat în el, în profunzimile lui sufleteşti, o filosofie latentă. *Partenie Cosma* nu a adâncit probleme de pură speculaţie intelectuală, n'a fost, ceeace se cheamă un pasionat al ideilor, dar observarea fenomenelor contemporane şi a mersului istoriei cu tot cortegiul ei de suferinţi şi nedreptăţi l-au dus la formularea câtorva principii generale, care se resfrâng dealungul întregii lui activităţi, ca un val, lăsat de o barcă uşoară, pe luciul unei ape liniştite.

Activitatea parlamentară l-a putut convinge de ineficacitatea

frazeologiei sterpe şi fără suflet. Redusă la justa ei valoare, mânuirea elegantă a cuvântului răsunător, care face vâlvă şi stârneşte admiraţie n'are nici o durabilitate, nici o consistenţă, dacă nu se bazează pe ceva temeinic, material. Construcţiile spirituale mărginite la propria lor valoare n'au decât un efect efemer, dacă nu se sprijină pe realitate, pe starea de fapt a lucrurilor aşa cum este ea.

Partenie Cosma nu caută refugiu în lectura rece a pergamentelor caligrafice şi nu-şi satisface voluptatea sufletească în construcţiuni silogistice şi subtilităţi dialectice, ci caută să răspundă misiunii lui prin soluţii adecvate scopului propus. Pilonul de susţinere şi rezistenţă împotriva vicisitudinilor sorţii nu putea fi decât promovarea unei baze economice puternice, care să-i dea ţăranului încrederea în el însuşi. Spirit practic şi veşnic în acţiune, opera acestui fiu al Beiuşului nu este de esenţă dogmatică, teoretică, speculativă. Acţiunea lui tinde spre un scop practic mai apropiat. Şi fiindcă adevărul este acelaş de când lumea, convingerile lui despre viaţă cristalizate în opera materială ce a lăsat-o în urmă, sunt valabile şi astăzi, îmbiindu-ne să ne întoarcem la ele.

Cercetător viguros al realităţii şi scuturându-se vârtos de povara iluziilor utopice şi ucigătoare de elan, a reuşit să se strecoare din câmpul fals al politicei de duplicitate, eşind la aerul sănătos al înfăptuirilor concrete.

Retrăgându-se de pe arena politică, *Partenie Cosma* şi-a pus toată activitatea în serviciul bisericii, al „Asociaţiunii" şi mai cu seamă al „Albinei". La „Asociaţiune" face parte din comitet, după trei ani dela mutarea sa în Sibiu. Tot el a fost iniţiatorul expoziţiei române din Sibiu în 1881, a „Astrei" în 1906, precum şi al Şcoalei superioare de fete din Sibiu, cu internat, prima de acest gen în Ardeal, depunând sforţări pentru strângerea mijloacelor necesare programului ei. Pe chestia aceasta, *Partenie Cosma* a avut de suportat acuzaţiile gratuite ale lui Septimiu Albini, cari l-au determinat să-i înainteze procesul ce-l vom vedea mai târziu.

Dar activitatea sa de frunte e dedicată „Albinei" din Sibiu pentru promovarea căreia şi-a cheltuit toată puterea de muncă şi sacrificiu. In momentul venirii lui *Partenie Cosma* în fruntea „Albinei" se simţea nevoia unei viguroase acţiuni atât morale, cât

şi economice. Starea ţăranului, în acele timpuri, este plastic descrisă de d-l *Victor Slăvescu :*

„Scăpat de curând de sub iobăgie, ţăranul român din Transilvania era în pericol a se fereca cu alte cătuşe din partea camătarilor fără suflet, la a căror discreţiune era pus în caz de nevoie şi care îi impuneau nu arare ori camete neomenoase de 50%, 100%, ba chiar 200%, ducându-l în modul acesta la ruină“ [71]).

Activitatea lui *Partenie Cosma* la „Albina“ trece dincolo de o preocupare materialistă, tehnică şi egoistă, care degradează pe om. In limpezimea sufletului lui nu şi-a făcut loc niciodată microbul ucigător al ambiţiilor deşarte, de îmbogăţire rapidă şi uşoară.

De când *Partenie Cosma* a fost ales, în 1885, directorul executiv al „Albinei“, Albina a devenit un factor puternic în desvoltarea şi întărirea noastră culturală şi materială. Căci *Partenie Cosma* nu este un bancher de rând, aşa cum ne-am obişnuit să vedem în ultimul timp în fiecare institut de credit. El este în primul rând un om de stat, care a ridicat creditul la rangul de armă de luptă şi cuceriri naţionale şi nu l-a coborît la mijloc de spoliere şi îmbogăţire nepermisă.

Este poate necesar să facem aicea o mică incursiune în istoria începutului şi a înfiinţării băncii „Albina“.

Mânat de dorul de a asigura un trai mai omenos semenilor săi, *Visarion Roman*, învăţător în Răşinari, originar din Seuca jud. Târnava Mică, ocupându-se mai mult cu studiul instituţiunilor de credit (în 1867 pune bazele unei „Societăţi de împrumut şi de păstrare“ în Răşinari), poartă cu el viziunea unei mari bănci româneşti, care să stea la baza ridicării economice a Ardealului. „Se pot înfiinţa şi la noi asemenea institute îndată ce vor fi oameni care să se ocupe de lucru“ zice *Visarion Roman*. Compilând statutele băncilor săseşti şi ungureşti, reuşeşte după mari peripeţii şi aşteptări să convoace „adunarea generală de constituire“ în 14 Martie 1872, unde se pun propriu zis, bazele „Albinei“.

Subscrierea acţiunilor este depăşită cu 242 bucăţi. Capitalul este constituit din 3.000 acţiuni nominale a 100 florini în sumă totală de 300.000 florini.

---

71) **Victor Slăvescu : Banca „Albina“ din Sibiu,** pag. 11, Bucureşti 1919, Institutul de Editură „Reforma Socială“.

Primul consiliu de administrație este compus din : *Alexandru Mocioni*, președinte, *Iacob Bologa* și *David Baron Urs de Margine* vicepreședinți, apoi *Antoniu Mocioni, Timotei Cipariu, Paul Dunca, Ioan Hannia, Gligor Matei-Sibiu, Elie Măcelariu-Sibiu Mitropolitul dr. I. Vancia*, înlocuit apoi cu *Vicențiu Babeș, dr. Aurel Maniu-Viena* și *Ioan Popescu-Sibiu.*

Funcționarii, numiți de consiliu, sunt în număr de doi: *Visarion Roman* director executiv cu 1.800 fl. anual și *Ștefan Lissai*, contabil cu 1.000 fl. anual [72]).

Operațiunile pe care le poate face institutul sunt enumerate în articolul 16 :

a) Infiinţarea reuniunilor de credit pentru anticipaţie;

b) Dare de împrumuturi simple și hipotecare;

c) Emiterea scrisorilor de hipotecă (art. XIII);

d) Răscumpărarea de datorii hipotecare;

e) Punerea de depozite bănești spre fructificare;

f) Escomptarea propriilor înscrise de hipotecă și darea de anticipație pentru ele;

g) Primește bani pe lângă emiterea bonurilor de cassă cu interese;

h) Dă anticipațiuni pentru obiecte de valoare;

i) Escomptează polițe sigure;

j) Face negoț de comisioane;

l) Cumpără și vinde imobile;

m) Emite obligațiuni pe lângă depunerea în cassă de bani gata ori de atari obiecte de valoare ce sunt bazate pe o siguranță deplină.

In general, acțiunea Băncii „Albina“ se ducea pe două planuri :

1. acel al economiei și
2. al ajutorării țăranilor cu credit eftin și lung.

Bilanțul primului an de funcționare — 1872 — după numai 9 luni de activitate efectivă este următorul:

72) **Pavel Berariu:** Economistul ardelean **Visarion Roman** (1833—1885), pag. 44, Cluj, 1937.

Activ 1872 **Pasiv**

	SUMA			SUMA	
	Florini	Fil.		Florini	Fil.
Cap. pe acț. vărsat .	154.371	61	Capitalul acționarilor	300.000	
Efecte	10.332	72	Depuneri	26.173	87
Cambii	48.206	12	Fond de gar. la Reun.		
Imprum. reun. de credit	150.041	50	de Credit	30.102	50
Spesele înființării . .	11.145	90	Fond de rezervă . . .	4.264	20
Tipărituri	600		4% dob. dela fondul de		
Valute	86	80	garanții al reuniunilor de credit	444	72
Debitori	701	50	Creditori	12.999	25
Cassa la c-trală 2.405,14			Interese transitorii		
„ Reun. cred. 3.380,14	5.785	28	prov. 1873	1.224	03
Efecte lombardate . .	2.538	54	Profit	8.601	40
	383.809	97		383.809	97

Precum reese din bilanț, sumele cele mai mari sunt împrumutate Reuniunilor de Credit, 150.041 fl. și clienților pe efecte 48.206 fl., iar beneficiul de 8.601 fl. — relativ mic.

Nu tot astfel se prezintă bilanțul anului următor:

Activ **1873** **Pasiv**

	SUMA			SUMA	
	Florini	Fil.		Florini	Fil.
Casa	8.308		Capitalul acţionarilor.	300.000	
Capital pe acţiuni vărsat	69.230		Depuneri spre fructificare	70.167	
Portofoliu: Cambii de bani.	165.784		Creditori	10.842	
Portofoliu; cambii şi oblig. reun. credit . .	164.633		Fond de garanţie al Reuniunilor de credit.	43.590	
Imprumuturi pe hârtii de valoare	8.290		Interesele fondului de garanţie.	1.931	
Hârtie de valoare propii	18.453		Fond de rezervă . .	4.419	
Monete	2.365		Profit	23.477	
Spese de fondare . .	9.440				
Tipărituri şi registre .	615				
Mobilier după amortizare	2.388				
Interese transitorii . .	3.098				
Debitori	2.093				
	454.696			454.696	

Increderea în institut mărindu-se, au crescut şi depunerile spre fructificare cu aproape 45.000 fl. Efortul depus de conducători este evident. Cât priveşte rentabilitatea, ea este aproape de 8 la sută.

Desvoltarea institutului continuă în mod normal, excepţie făcând reuniunile (un fel de cooperative) de credit, care la începutul anului 1874 s'au desfiinţat aproape în totalitatea lor, rămânând cea din Sibiu, ca să se desfiinţeze şi ea anul următor. Motivul desfiinţării a fost nerentabilitatea şi lipsa de înţelegere a ţăranilor pentru aceste reuniuni, cu toate că creditul acordat de ele era aproape gratuit. Prin desfiinţarea lor se nasc apoi o mulţime de procese intentate de avocaţii „Albinei" debitorilor reuniunilor şi de multe ori un debitor se vedea acţionat în judecată de două ori pentru aceaşi datorie. In contenciosul băncii era un adevărat haos din

care trăgeau profite doar cei însărcinaţi cu facerea ordinei, cu apărarea intereselor institutului, care, la rândul lui, era şi el păgubit, atât materialiceşte cât şi moralmente. Consecinţa acestor stări deplorabile a fost venirea lui *Partenie Cosma* în sânul „Albinei“ ca advocat însărcinat cu revizuirea proceselor şi restabilirea ordinei compromisă odată cu prestigiul băncii.

Iată ce spune în această privinţă *Iosif Şterca Şuluţiu*, preşedintele consiliului de administraţie, la jubileul de 25 ani de activitate la „Albina“ al lui Partenie Cosma [73]).

In puterea capitolului 11 al statutelor, s'au înfiinţat reuniuni de credit mai ales în Banat, şi anume: Lugoj, Timişoara, Oraviţa, Sân Nicolaul-Mare şi Orşova. Cu concursul lui *Visarion Roman* iau naştere în Scădăt, Fofeldea, Marpod, Săsăuţi, Nucet; Ţichindeal, Mercurea, Scorei şi Cut în jud. Sibiu. Deşi foarte salutară, din cauza nepriceperii poporului român de atunci, ideia n'a prins teren.

„Consecinţa desfiinţării a fost intentarea a o mulţime de procese contra membrilor debitori ai reuniunilor desfiinţate. Fiecare debitor s'a dat în judecată pentru aceeaş pretenţiune de două ori. Odată pe baza obligaţiunii şi odată pe baza declaraţiunii de garanţă.

„Fiind o mulţime de procese presentate la direcţiune pentru revizuire, direcţiunea prin concluzul din 7 Mai 1877 No. 56, a ales membru în sânul său pe advocatul şi deputatul dietal de atunci *Partenie Cosma*, pe care apoi l-a încredinţat cu revizuirea proceselor“.

Cele ce urmează în continuare sunt concludente pentru munca depusă şi roadele ei.

Pentru curmarea abuzurilor comise de advocaţii institutului *Partenie Cosma*, a compus un Regulament strict, pe care avocatul avea să-l urmeze şi să-l respecte şi un tarif de cheltueli. Direcţiunea aprobând Regulamentul şi cum avocatul de atunci n'a voit să-l primească, a fost înlocuit cu *Partenie Cosma*.

In momentul când cancelaria avocaţială este condusă de *Partenie Cosma*, din cauza discreditului suferit de „Albina“ mai ales în Banat, acţiunile ei dela 100 fl. nominal se vindeau cu 50 fl., o diferenţă de 50 fl. subpari şi o depreciere de 50%. Măsurile

---

73) **„Revista Economică“** No. 1 din 1 Ianuarie 1911, Sibiu.

luate de *Partenie Cosma* contra avocaţilor incorecţi au avut ca urmare sistarea proceselor duble şi amortizarea cheltuielilor lor, care se urcaseră la mai multe mii de florini.

Executorii culpabili fiind traşi la răspundere, unul a fost destituit din post, altul a fugit şi al treilea s'a sinucis. *Partenie Cosma* nu tolera în jurul lui elemente dubioase. Şi era suficientă prezenţa lui pentruca acestea să se facă nevăzute.

Odată instaurată ordinea, s'a restabilit în scurt timp şi buna reputaţie a institutului, încât la adunarea generală din 28 Martie 1879, s'a luat hotărîrea a se emite scrisuri funciare, cotate pe urmă la Bursa din Pesta, lombardabile la Banca Austro-Ungară şi acceptate drept cauţiune la întreprinderile statului.

„Dacă poate fi vorba, deci, de partea leului ce a avut-o d. Partenie Cosma la regularea institutului nostru — înche I. Şt. Şuluţiu — baza aceleia s'a pus prin activitatea sa de opt ani şi jumătate ca jurisconsult şi advocat al institutului".

Măsurile luate de *Partenie Cosma, cu* caracter reformator, s'au dovedit a fi excelente. Jurisconsultul băncii, din advocat particular s'a transformat în advocat funcţionar, lucru imitat şi de băncile săseşti şi ungureşti.

In 1882, *Partenie Cosma* dimpreună cu directorul executiv *Visarion Roman*, ia parte la înfiinţarea filialei din Braşov, la 1 August.

Activitatea lui *Partenie Cosma* la banca „Albina" marchează cu sfârşitul anului 1885, un început de prosperitate pentru institut, dând în acelaş timp imbold şi curaj iniţiativei şi altor interesaţi care, susţinuţi cu dărnicie de „Albina", deschid institute de credit pe seama suflării româneşti din întreg Ardealul.

Moartea lui *Visarion Roman* a clătinat puţin catapeteasma creditului băncii, al cărei director executiv şi întemeietor fusese. Alegerile arhidiecezane din primăvara anului morţii lui *Visarion Roman* (10 Maiu 1885) aduce între Români prilej de agitaţiuni şi invective care se abat şi asupra „Albinei". Pe de altă parte, în timp ce unii dintre Români denunţau „Albina" ca unealtă în mâinile guvernului maghiar, Ungurii din contră, o arătau ca pe un duşman periculos ce acaparase pământurile dela Unguri, pe seama Românilor.

O situaţiune clară a stărilor de atunci ne-o dă *Matei Voileanul*, în discursul jubilar din 1910.

La începutul anului 1885 se face mare vâlvă în Cluj, în jurul societăţii de maghiarizare, „Emke“, faimoasa „Erdélyi Közmüvelödési Egylet“, pomenindu-se în legătură cu aceasta, numele institutului nostru de credit „Albina“. Ziarul „Ellenzék“ printr'un articol semnat de Ugron Gábor, face propagandă pentru înfiinţarea unei bănci hipotecare ungureşti, care să ia locul „Albinei“ şi să salveze pământurile ce treceau dela Unguri pe mâna Românilor.

Mai mult rău, decât atacurile ungureşti din Cluj, aducea răceala, duşmănia chiar, cu care era privită banca „Albina“ de o parte a publicului românesc din Sibiu.

Şi lucrurile nu se mărgineau aci.

Cu ocazia alegerii lui Visarion Roman în senatul epitropesc, se porneşte o luptă pătimaşe contra „Albinei“ din partea partidei contrare mitropolitului de atunci, luptă dusă de multe ori chiar şi cu mijloace necinstite, cu denunţuri.

„Pe când presa din Cluj zugrăvea activitatea „Albinei“ ca o primejdie pentru Unguri, luându-le pământul şi împărţindu-l Românilor, pe atunci o parte a presei române prezenta „Albina“ şi pe oamenii ei ca unelte, mijloc bine venit, în mâna guvernului.

„Guvernului îi vine mai bine la socoteală Visarion Roman decât Ioan de Preda — scrie „Tribuna“. Pui şurubul în „Albina“, el trebuie să crape în consistoriul din Sibiu“.

Insuşi ziarul vienez, „Neue Freie Presse“, arată printr'o telegramă din Cluj că filialele „Albinei“ periclitează proprietăţile poporului dominant.

In astfel de împrejurări vine *Partenie Cosma* în fruntea „Albinei“.

In monografia băncii se scrie la acest capitol:

„In 18 Decembrie 1885, Direcţiunea alege ca director executiv cu începere de la 1 Ianuarie 1886, pe d. Partenie Cosma, fost membru al Direcţiunei din 7 Maiu 1877, fost delegat şi fost avocat al institutului din 16 Iulie 1877“ [74]).

Odată cu instalarea lui *Partenie Cosma*, după interimatul lui *Ioan George Ioan*, 10 Maiu — 18 Decembrie 1885, conducătorul filialei Braşov, — cercul românesc aşa de greu ameninţat de certuri

74) **Petra Petrescu: Monografia „Albinei“** 1872—1897, pag. 56, Sibiu 1897.

fratricide şi presiuni maghiare, începe să se însenineze. Incredere în institut creşte din nou. Afacerile, însă, progresează mai lent din cauza crizei ce s'a abătut asupra Ardealului pe acele vremuri. De această situaţie pomeneşte raportul direcţiunei către adunarea generală din 1886. „...criza economică de care v'am raportat în anul trecut, a luat dimensiuni şi mai mari în anul expirat şi a produs o stagnaţiune extraordinară".

Imprejurările acestea au făcut ca eforturile lui *Partenie Cosma* să se dubleze. Era în joc prestigiul unui institut rupt din sufletul românesc şi în acelaş timp, încrederea desăvârşită a omului ce nu s'a desminţit în tot cursul vieţii. Experienţa câştigată în timpul cât a funcţionat ca advocat al institutului pe care acuma îl conduce în întregime, i-a fost de un netăgăduit folos în toate ocaziile. Cele mai mici amănunte în administraţia întortochiată a unei bănci îi erau cu totul familiare. Imprejurările vitrege, care, dacă au fost un obstacol în expansiunea economică financiară momentană, nu l-au descurajat nici un moment. Din contră. Ele i-au oţelit puterile, după cum în parlamentul din Pesta ameninţările reprezentanţilor şubredei împărăţii i-au mărit dorul de luptă şi curajul. Piedicile, ce în mod natural se nasc în drumul vieţii, în cariera fiecărui om, nu descurajează decât pe cei slabi, predestinaţi să fie învinşi dela primul contact cu realităţile aspre. Ori *Partenie Cosma*, suflet oţelit în lupte de tot felul şi deprins cu viaţa grea, nu era dintre aceia. El şi-a călit sufletul la flacăra revoluţionară dela 1848, în vâltoarea căreia crescuse şi în spiritul căreia a fost educat apoi. De aceea, încheerile anuale ale „Albinei" continuă să arate an de an progres neîntrerupt, aşa cum neîntrerupte au fost sforţările directorului ei.

Bilanţul anului 1884 dovedeşte un venit curat de 40.776,10 fl., cu o circulaţie la Debit şi Credit de 3.073.892 fl., pe când în 1885, primul bilanţ semnat de *Partenie Cosma*, ne dă un venit curat de 44.312,31 fl. cu o circulaţie de 3.301.988, 09 fl.

Pentru a ne putea face o ideie de mersul operaţiunilor, dăm bilanţul anilor 1884, 1885 şi 1886 :

Activ 1884 Pasiv

	SUMA			SUMA	
	Fl.	Fil.		Fl.	Fil.
Cassa, în numerar . .	41.696	23	Capital social		
Monetă	27.160	82	3.000 acț. a 100 fl.	300.000	
Cambie de bancă . .	1.117.028	51	Fond de rez. al acțion.	41.995	
Cambie și obligațiuni .	13.444	10	Depuneri pt. fructific.	1.666.248	59
Imprum. pe hipoteci			Scris. fc. în circ. 858.800		
dela reuniuni de credit:			„ „ eș. la sorți 1.700	860.500	
a) In scris. fc. 921.576,72			Fond. de gar. al econom.	4.529	54
b) In numerar 98.949.94	1.020.526	66	„ pens. al funcț. .	11.781	31
Credite ficse	114.705	16	Divid. neridicate . .	1.490	
Avansuri pe ef. publice.	85.753	96	Tantieme „ . .	200	
Credite de ct. curent.	68.951	71	Interne anticipat 1885.	25.134	02
Impr. pe producte . .	4.419	95	Div. conturi creditoare	121..238	14
Casa institutului și diverse realități de vânzare	113.547	59	Profit curat	40.776	10
Ef. publice	144.521	43			
Ef. fondului de garanție.	299.902	67			
„ „ „ pensiuni.	11.652	90			
Mobilier . . 4.902,34					
După amortiz. 490,22	4.412	10			
Div. conturi debitoare	75.168	85			
	3.073.892	64		3.073.892	64

Acesta este ultimul bilanț semnat de Visarion Roman. Reese din el că s'a căutat a se da o importanță destul de mare reuniunilor de credit, totuși împrumuturile hipotecare au fost mai mari. Depunerile spre fructificare, represintă cea mai mare sumă: 1,666.248,53 fl.

Bilanțul anului următor se presintă astfel:

Activ	1885				Pasiv
	SUMA			SUMA	
	Fl.	Fil.		Fl.	Fil
Cassa, în numerar . .	58.248	73	Capital social		
Monedă	6.334	45	3.000 acț. a 100 fl.	300.000	—
Cambie de bancă . .	1.276.669	32	Fond de rez. al acțion.	46.640	17
Impr. pe hipotecă :			Depuneri spre fructific.	1.749.780	88
a). In scrisuri fun-			Scris. funciar în		
ciar . . . 1.026.664,52			circ. 970.300		
b). N-rar. 77.074,29	1.103.738	81	„ „ eș. la sorți 1.800	972.100	—
Credite fixe	123.685	77	Fond de pens. al funcț.	15.756	58
Avansuri pe ef. publice	102.946	03	Divid. neridicate . . .	1.700	—
Credite de ct. curent	60.304	04	Cambii de B-că rescont.	128.298	69
Impr. pe producte . .	7.269	40	Interese anticip. pv.1886	13.849	13
			Div. conturi creditoare	29.550	33
Casa institutului și diverse realități de vânzare	125.604	66	Profit curat	44.312	31
Ef. publice	170.841	07			
Ef. fond. de garanție .	222.701	49			
„ „ „ pensiuni .	15.652	90			
Mobilier: Fl. 5.166,86					
După amort.10% 516,69	4.650	17			
Aviz conturi debitoare	87.924	25			
	3.301.988	09		3.301.988	09

Activ 1886 Pasiv

	SUMA			SUMA	
	Fl.	Fil.		Fl.	Fil.
Cass în numerar . .	75.993	56	Capital social		
Monetă	3.581	84	3000 acţiuni á 100 fl.	300.000	35
Cambie de bancă . .	1.340.037	38	Depuneri spre fructif.	2.089.131	
Imprum. pe hipotecă .			Fondul de rez. al acţion.	52.992	60
a) scris. funciar 1.039.997,77			Scris fc. în circ. 970.200		
b) In numerar 79.239	1.119.236	77	„ „ eş. la sorţ 1.900	972.100	
Credite ficse	117.406	50	Fond. depus al funcţ.	20.774	06
Avansuri pe ef. publice	77.123	80	Divid neridicat . . .	2.820	
Credite de ct. crt. .	99.765	75	Camb. de bancă reesc.	57.070	
Impr. pe producte .	16.149	52	Int. anticip. prov. 1887	17.437	77
Casa inst. şi div. real. de vânz.	129.412	82	Div. conturi credit .	22.861	87
Ef. publice	137.481	65	Profit curat	45.710	16
Ef. fonduri de garanţie	318.597	15			
„ „ „ pensiuni	20.652	90			
Dep. la dif. bănci . .	10.218	42			
Mobilier . . . 6.661.16					
După amort. 666.16	5.995	42			
Dif. conturi debitoare	99.214				
	3.580.897	81		3.580.897	81

Primul bilanţ semnat de *Partenie Cosma* ne dă un progres limitat; explicabil când ne gândim că doar două săptămâni a condus efectiv banca. In schimb, bilanţul anului următor evidenţiază clar efortul făcut. De unde în 1884 depunerile spre fructificare erau de 1.666.248 fl., pentru ca în anul următor să crească la 1.749.780, — deci o diferenţă în plus de aproximativ 87.000 fl., — în 1886 depunerile cresc la 2.089.131 fl., cu 340.000 fl. mai mult faţă de 1885 şi cu aproape 500.000 fl. în raport cu bilanţul pe 1884. In aceeaş măsură, păstrând proporţiile, creşte şi fondul de rezervă al acţionarilor şi cel de pensiuni. Desigur, acestea se da-

toresc priceperii în conducere, grija pentru funcţionarii băncii şi încrederii de care se bucura Partenie Cosma între Românii de pe acele timpuri.

Exemplul „Albinei" tinde să se generalizeze. Economia românească caută să se emancipeze din corsajul în care o încătuşase capitalul strein în decursul anilor. Spiritul de economie desvoltându-se, caută noui debuşeuri. „Albina" îşi oferă sprijinul cu generozitate. Pentrucă „Albina" nu era o bancă cu caracter local, mărginit. Sufletul ei se întindea peste întreg ţinutul ardelenesc. Era un fel de Bancă Naţională a Românilor din imperiul Austro-Ungar. De aici apoi asemănarea dreaptă a lui *Partenie Cosma* cu *Eugeniu Carada*. Şi, ca şi Banca Naţională a României, îşi putea impune punctul ei de vedere peste tot locul.

In diferite centre ale românismului iau fiinţă noui institute de credit. Până acum „Albina" era aproape unicul institut de felul acesta. Se mai înfiinţase, ce e drept, în 1873, *„Aurora"* din Năsăud, iar mai apoi altele, dar aceasta era singura viabilă.

In 1885 se creiază *„Ardeleana"* în Orăştie, *„Timişana"* în Timişoara cu un capital de 50.000 fl., care ajunge la o mare desvoltare datorită regiunii bogate a Banatului.

Peste doi ani, în 1887, ia fiinţă *„Victoria"* în Arad cu 10.000 fl. capital, *„Silvana"* în Şimleul Silvaniei, *„Sebeşana"* în Sebeş (Alba), *„Mureşana"* în Reghinul Săsesc, etc.

Curentul odată pornit încep să se înfiinţeze institute financiare nu numai la oraşe, ci chiar şi la sate, domeniu prin excelenţă al cooperativelor de credit intern, sistem Raiffeisen, cu toate că în urma războiului vamal dintre România şi Ungaria, starea economică generală s'a agravat. Banca „Albina" sub inspiraţia lui *Partenie Cosma* ia o seamă de măsuri pentru a-şi consolida poziţia.

„Cu toate acestea — cetim în raportul direcţiunei către adunarea generală din 1887 — suntem în plăcuta poziţiune de a vă raporta că afacerile noastre, deşi nu în măsura în care am fi dorit, dar în general, tot au progresat, ba spre uşurarea clientelei noastre s'au introdus şi unele reforme care în viitor, credem că vor produce fructe mănoase în toate privinţele" [75].

75) Raportul Direcţiunei catre Adunarea generala din 29 Martie 1887.

Astfel: *a)* pentru a putea reduce dobânzile la împrumuturile hipotecare cu 1% s'au înlocuit scrisurile fonciare de 6% cu 5%.

b) Minimul capitalului împrumutat pe hipotecă, s'a coborît la 100 fl. pentru a veni în ajutorul țărănimii, în vederea căreia s'a înființat institutul.

c) La împrumuturi mai mari, dela 10.000 fl. în sus s'a mărit perioada de amortizare dela 10 ani la 30, etc.

Măsurile s'au dovedit a fi eficace și nu putem să nu ne gândim aci la ușurința cu care au tratat alte direcțiuni ale altor bănci, influența crizei asupra afacerilor, ducându-le, drept consecință, la marginea falimentului.

Odată cu anul 1888 se înființează cu concursul „Albinei" o nouă serie de institute financiare, cărora le deschide larg porțile reescontului și depunerilor. Așa avem: *„Lugojana"*, în Lugoj, cu un capital de 28.500 fl., *„Bistrițana"* în Bistrița, cu 40.000 fl. capital, *„Hațiegana'* în Hațeg cu 13.600 fl. capital, *„Meseriașul Român"* în Brașov, *„Muntenia"* în Ofenbaia cu 2.000 fl. capital etc.

In anul 1889 ia ființă *„Someșana"* în Dej, cu 50.000 fl. capital, iar la „Albina" depunerile spre fructificare cresc la 3 milioane fl., ca o dovadă reală a încrederii și reputației de care se bucura.

Institutele bancare înființate până la începutul anului 1889 se urcă la un număr de 18, în toată Transilvania, cu un capital total, dimpreună cu fondul de rezervă de 2,25 milioane coroane și 8.568.000 cor. depuneri, iar reescontul 1.556.686 cor. Totalul pasivului se ridica la aproape 12 mil. coroane.

Cât privește activul, el avea următoarea înfățișare: Scont 8 mil. cor., împrumuturi hipotecare 4,5 mil. și obligațiuni 290.000 cor., în total aproape 13 milioane cor.

Totuși, activitatea aceasta rodnică pe care Partenie Cosma a presărat-o cu dărnicie pe întreg cuprinsul ardelean n'a fost scutită de amărăciunea unor zile de dureroasă aducere aminte. In anul 1889 i-a fost dat să asiste la procesul intentat de către el ziarului „Tribuna", în 27 Martie, pentru delictul de calomnie și vătămare de onoare.

Geneza procesului trebue căutată în dorința unor contimporani de ai lui *Partenie Cosma*, grupați în jurul „Tribunei" în frunte cu Ion Slavici, care încercau compromiterea bunei lui reputații.

A fost acuzat anume, *Partenie Cosma* printr'un articol de

fond publicat în „Tribuna“ Nr. 189 din 2 Sept. 1888, sub semnătura Z-a, articol pe care curtea cu juri din Cluj l-a atribuit în întregime lui Septimiu Albini, de anumite incorectitudini, acţiuni şi influenţe demoralizatoare ce acesta ar fi introdus în conducerea şcolii civile de fete din Sibiu a „Astrei“.

Nu putem să ne îndoim un singur moment, că unicul scop al articolului încriminat a fost cel arătat mai sus şi înscris de *Partenie Cosma* în actul de acuzare împotriva lui Septimiu Albini: „...dar singurul său scop a fost a mă face de ocară înaintea publicului român, a mă calomnia şi a-mi vătăma onoarea“ [76]).

Sentinţa a venit, însă, la timp potrivit pentru a pune capăt unei stări de lucruri ce nu aducea nici un folos familiei ardeleneşti.

„Septimiu Albini, născut în Spring (comitatul Albei inferioare) domiciliat în Sibiu, de ani 28, de religiune gr. cat. neînsurat, jurnalist, fără avere, care a fost deja de trei ori acuzat pentru vătămare de onoare, dar pedepsit n'a fost, se declară şi din partea judecătoriei vinovat faţă de acuzatorul privat Partenie Cosma de delictul de vătămare de onoare comisă pe calea presei, calificat după aliniatul prim partea ultimă a paragrafului 26 din codul penal şi pentru aceasta se condamnă la închisoare de 1 lună, şi la o amendă de 100 fl., care în care de neîncasabilitate se va converti în închisoare de 10 zile, la 30 fl. competinţele reprezentantului acuzatorului dr. Otto Czikartori şi în fine la 22 fl. şi 56 Kr. spese oficiale“.

Aşa s'a terminat acest proces în care Septimiu Albini proecta să se aleagă cu o aureolă de martir naţional, în schimbul compromiterii pentru totdeauna a lui *Partenie Cosma*. Intr'adevăr, socoteala de-acasă...

Cu toate astea, ecoul procesului nu s'a şters din sufletul lui *Partenie Cosma* şi urmele lui au fost hotărîtoare în luarea deciziunei de retragere din viaţa publică, dedicându-se şi mai mult muncii liniştite şi în tăcere pe ogorul economic.

Am crezut necesar să amintim pe scurt acest proces de presă, care a preocupat opinia publică românească de pe acele timpuri, fiind vorba de două părţi bine cunoscute: Partenie Cosma şi ziarul „Tribuna“ prin Septimiu Albini. Insuşi *Partenie Cosma* i-a dedicat o broşură de 160 pagini, în care arată pe larg întregul lui sub-

---

76) **Partenie Cosma:** Procesul de presa contra lui Septimiu Albini, pag. 9, Sibiu 1889.

strat, precum şi mai multe lucruri necunoscute şi pe care nu le-am putut găsi în altă parte. Procesul, însă, trebue localizat numai la persoanele în chestiune şi nu cum încerca Septimiu Albini, să-i dea înfăţişarea unui litigiu între curentul „Tribunei" susţinut de Ioan Slavici şi partida mitropolitului *Miron Romanul* şi *Partenie Cosma*. Insuşi acesta din urmă a trebuit să intervină mai multe rânduri, pentru restabilirea adevărului.

Permiţându-ne aceste scurte lămuriri, vom continua să arătăm mai departe efectul venirii lui *Partenie Cosma* în fruntea „Albinei".

In anul 1890, depunerile spre fructificare cresc la 3,5 milioane florini, iar dividenda la 12% pentruca în anul urător să se urce la

D-na Maria P. Cosma (1905)

13% şi depunerile la 4 milioane florini. Scrisurile funciare cu 5% sunt aşa de căutate pe piaţă, încât nu se poate face faţă cererilor.

Tot atunci se înfiinţează banca „*Crişana*" în Brad cu 14.463 fl. capital, „*Făgeţana*" în Făget (Caraş) cu un capital de 30.000 fl., „*Mielul*" în Poiana Sibiului cu 25.000 fl. capital, „*Fortuna*" în Rodna Veche cu 20.000 fl. capital, „*Oraviţana*" în Oraviţa cu 100.000 florini capital.

De unde înainte cu 10 ani erau doar trei bănci în funcţiune,

acuma sunt peste 40 şi aproape în toate centrele româneşti mai mari sunt institutele financiare cu un capital bogat, ca de ex.: „*Victoria*" în Arad, a doua bancă solidă după „Albina". Acestea la rândul lor ajută şi înfiinţarea de bănci mai mici. Capitalul acestor institute se urcă la suma de 1,5 mil. fl. şi 360.000 fl. fond de rezervă, la un activ total de 16 milioane fl. Depunerile au crescut şi ele la aproape 10 mil. fl. dintre care banca „Albina" singură deţinea aproape jumătate. Imprumuturile se ramificau în trei feluri: cambiale, ipotecare şi pe obligaţiuni.

„In anul 1892 se introduce ramul împrumuturilor cu cavenţi (credit personal ţărănesc).

„Se creiază un fond special de rezervă de 200.000 fl. Fondul general ajunge la 100.000 fl.

„In anul 1893, dividenda se urcă la 15%, depunerile întrec suma de 5 milioane. Etalonul împrumuturilor hipotecare se reduce cu 1%"[77]).

Numărul băncilor înfiinţate până în 1895 se urcă la 52. Odată cu începutul anului acesta se produc şi unele înfăptuiri în sânul „Albinei" în jurul cărora este bine să ne oprim.

Pentru lărgimea afacerilor, „Albina" se vede silită a-şi majora capitalul social, dublându-l la 600.000 fl. în adunarea generală din 27 Martie. S'a terminat edificarea aripei stângi a institutului, începută anul trecut. Dividenda creşte la 16% şi se acordă funcţionarilor băncii un adaos de chirie de 2% din salarul fundamental. Se înfiinţează „masa studenţilor" în localul băncii, unde primeau prânzul gratuit 50 tineri studenţi români pe baza certificatului de studiu. Erau admişi toţi fii de preoţi şi învăţători chiar dacă erau elevi mai slabi. Admiterea la „Masa studenţilor" era o distincţie, nu o pomană. Intâi se primeau elevii cei mai buni dela şcoalele secundare, apoi se complecta numărul cu toţi fiii de preoţi şi învăţători, chiar dacă aveau note mai mici pentrucă, zicea Partenie Cosma, părinţii lor nefiind plugari, trebuie să-şi continue studiile pentru o carieră intelectuală, până când fiii de ţărani, dacă n'au atragere pentru carte, se pot întoarce la coarnele plugului. „Masa studenţilor" era condusă de „Reuniunea Femeilor Române" din Sibiu, de sub preşedinţia d-nei *Maria P. Cosma.*

Pentru întreţinerea ei se acorda un fond de 3.000 fl. anual.

77) **„Revista Economică"** din 1 Ianuarie 1911, Sibiu.

S'au mai distribuit şi alte ajutoare diferitelor instituţii de cultură şi binefacere în sumă de 6.400 fl. Efectele bune rezultate pe urma acestor ajutoare se pot vedea din cartea fostului preşedinte de consiliu în Ungaria, contele Ştefan Bethlen: „Az olåhok birtokvàsàrlàsai Magyarorszagon az utolsó 5 évben", apărută în 1912, la Budapesta:

„Burghezia valahă e în plină desvoltare. In privinţa aceasta e deajuns să mă refer la faptul că în timp ce între Slovaci sunt 1561 de bărbaţi cu 8 clase de liceu în etate de peste 24 ani, după datele ultimului recensământ, între Români sunt 6525, iar între Germani 7056" [78]).

Jalnica sinceritate a grofului latifundiar, nu este singura.

„O altă mărturisire o desprindem tot dintr'un autor ungar care a spus: „Localurile de şcoli acoperite cu paie şi bisericile de lemn, care stăteau pipernicite în ruine pe culmi de dealuri dispar repede, făcând loc unor construcţii şcolare cu întocmiri moderne şi unor biserici de piatră împodobite cu mulţime de turnuri. Tinerii doritori şi capabili de studii sunt ajutaţi tot din partea acestor bănci cu burse şi urmarea impunătoare este că în cei din urmă 20 de ani Românii din Transilvania şi-au putut creşte, prin propriile lor mijloace, o considerabilă clasă mijlocie bine pregătită şi capabilă de muncă. In timpul din urmă băncile româneşti din Transilvania continuă cu nepilduită energie opera de parcelare şi cumpărare a moşiilor" [79]).

„Masa studenţilor" a fost cea dintâiu cantină din Transilvania, iar ideia înfiinţărei a fost a d-nei *Maria P. Cosma*, care se îngrijea şi de educaţia morală şi socială a tinerilor elevi ce se ospătau aici. Mesele începeau şi se sfârşeau cu o scurtă rugăciune.

Ajutoarele acordate de „Albina" anual, cresc în 1896 la 6.558 fl., continuându-se în fiecare an, iar în 1903 ating cifra de 17.300 coroane.

Din fondul de 500 fl. dat Şcoalei Superioare de Comerţ din Braşov se tipăresc până la finele anului 1896. patru manuale didactice de specialitate.

---

78) **Prof. Dr. Victor Jinga: Aspecte şi tendinţe în viaţa economică a Ardealului**, în „Observatorul Social Economic", pag. 17, Ianuarie—Iunie 1934, Cluj.

79) **Prof. Dr. Victor Jinga:** reproducere în „Observ. Soc. Economic" din Ianuarie—Iunie 1934, pag. 18.

Implinindu-se 25 ani dela înfiinţarea primului institut de credit român, viabil, banca „Albina" decretează anul 1897 de an jubiliar. Adunarea generală decide drept recunoştinţă, ridicarea unui bust fondatorului *Visarion Roman* şi crearea unui fond de 20.000 fl. pentru ridicarea unui internat de băeţi.

Aruncând o scurtă privire înapoi vom vedea că *Partenie Cosma* în afară de partea pur financiară, s'a mai ocupat intens şi cu reglementarea raporturilor dintre bancă şi funcţionari. Căci *Partenie Cosma* a creat primul contencios ca o ramură proprie institutului, avocatul băncii fiind încadrat, ca un funcţionar cu titlu definitiv. Iar pentru ceilalţi funcţionari întocmeşte un „Normativ pentru sistematizarea posturilor de funcţionari stabili", intrat în vigoare la 1 Ianuarie 1888, şi „Normativ pentru bărbaţii de încredere ai institutului", cari serveau băncii drept agenţi informatori şi pe baza recomandaţiilor date de ei, se acordau şi creditele. Aceştia mai au şi astăzi un mare rol în afacerile de împrumut ale băncilor. Bărbaţii aceştia „de încredere" erau recrutaţi din oameni cinstiţi şi de frunte, recunoscuţi ca atare de toată suflarea românească din Ardeal: *Gheorghe Pop de Băseşti*, *Vasile Ignat* advocat în Beiuş, apoi dr. *Ioan Raţiu* la Turda, dr. *Ştefan Cicio Pop* şi dr. *Nicolae Oncu* la Arad şi alţii [80]).

Tot *Partenie Cosma* s'a îngrijit de elaborarea Statutelor fondului de pensiuni, Normativ pentru aplicarea de practicanţi, cu un normativ de examene practice şi teoretice, în vederea eventualei definitivări, etc.

Situaţia pieţii financiare româneşti în Ardeal, la 25 ani după înfiinţarea „Albinei", se prezintă ca strălucită. Funcţionau în total 73 bănci cu un capital social de 8.871.265 cor. şi un fond de rezervă de aproape 2 milioane cor. Depunerile atingeau cifra de 32.25 mil. coroane şi 8 milioane alte angajamente (Reescont, dividend, creditori).

Aceasta în ceeace priveşte pasivul. Activul era de 56,6 milioane cor. din care scontul era de 29,3 milioane, Imprumuturile hipotecare 12,2 milioane, Creditele cu cavenţi 4,2 milioane şi cele cambiale 5 milioane coroane.

Băncile care se înfiinţează acum îşi au sediul în centrele cu

---

80) **Constantin Pop:** Partenie Cosma cu prilejul comemorării sale centenare, în „Revista Economică", pag. 166 Nr. 19 din 9 Maiu 1937, Sibiu.

populaţiune mai mică. Ele complectează reţeaua existentă, contribuind la emanciparea ţărănimei şi înzestrarea ei cu pământ. Linia aceasta a fost urmată de banca „Albina" încă dela înfiinţarea ei, ducând o acţiune sistematică, conştientă şi binefăcătoare în această direcţie. In opt ani de existenţă „Albina" împroprietăreşte 300 gospodari români cu familia lor, pe moşia unui proprietar ungur din Ocna Sibiului, în întindere de 300 jugăre pământ. Peste câţiva ani urmează o nouă cumpărare de 250 jugăre, parcelate şi vândute aceleiaşi plugărimi. Pământul cumpărat în ultimii 50 ani numai în Ocna Sibiului se urcă la aproximativ 2.000 jugăre în valoare de peste 13.000.000 lei actuali. Urmează apoi cumpărări de vite, clădiri şi zidiri noui. Cu câţiva ani înainte de războiu şi în interval de 15—30 ani, s'au construit 600 case şi 700 clădiri economice, reprezentând 8 — 10 milioane lei[81]).

Acţiunea odată începută este continuată mai vârtos de către *Partenie Cosma*, încă de pe când era numai membru în consiliu de administraţie. Cumpărările de pământ se fac după un plan sistematic, minuţios întocmit şi urmărit cu tenacitate. Ele se intensifică pe măsură ce plugarii prindeau noui puteri, întărindu-se în acelaş timp şi „Albina". Dar lucrul acesta atrage atenţia autorităţilor şi ziarelor şoviniste care dau alarma. Acestea la rândul lor întărîtă populaţia maghiară, care denunţă reţeaua noastră bancară autorităţilor ca pe un pericol naţional.

„Gazeta Transilvaniei" No. 85 din 15/24 Aprilie 1894, reproduce pe pagina a doua o scrisoare-petiţie a populaţiei maghiare din Cluj, către dieta din Pesta, din care reproducem câteva fragmente :

„Un factor aproape egal cu presa în a unelti contra statului maghiar şi a naţiunii, îl formează mai ales institutele de bani înfiinţate cu deosebire în ţinuturile locuite de naţionalitatea română şi cari au caracter de naţionalitate. Institutele acestea trădează în mod neîndoelnic organizaţia şi disciplina societăţii române şi tendinţele lor tind să imprime timbrul de rassă pe bani internaţionali".

Iar pentru a demonstra atmosfera naţionalistă ce domnea aici, petiţia continuă :

„Făcând abstracţie că aceste institute în toate manifestaţiunile de afaceri folosesc exclusiv numai limba română, merită aten-

81) Idem ibidem, pag. 171.

ţiune că bărbaţii conducători dela aceste institute sunt de obiceiu aceia care s'au făcut faimoşi prin atacurile îndreptate în contra statului şi naţiunii maghiare, împrejurare care, desigur, nu se poate atribui întâmplării.

Ca măsură de îndreptare Ungurii cer: „In direcţiunea societăţilor pe acţiuni şi în comisiunile supraveghetoare, respectiva autoritate administrativă să fie reprezentată printr'un membru delegat".

Peste cinci ani, însăşi direcţiunea băncii „Albina", alarmată de proporţiile ce luaseră atacurile maghiare, îşi manifestă public nemulţumirea, încercând o apărare şi pentru a pune lucrurile la punct:

„De un lung şir de ani oameni fără conştiinţă răspândesc prin presă şi în parlament acuzaţii tendenţioase la adresa institutelor de bancă româneşti şi în special la adresa institutului nostru ca cel mai vechi între ele, că urmăresc scopuri politice şi anume deposedarea elementului maghiar.

Nici când, însă, în parlament nu s'a discutat atâta pe această temă ca în anul acesta, cerându-se intervenţia guvernului şi aplicarea măsurilor excepţionale pentru curmarea răului.

Declarăm de calomnii tendenţioase toate afirmările de această natură şi nu ne putem suprima mirarea că se află şi bărbaţi de stat şi oameni serioşi, cari dau crezământ acestor fel de bârfeli şi stau de vorbă cu cei ce le răspândesc, ba provoacă societatea ca să ia măsuri de apărare contra unui rău care există numai în creierii înfierbântaţi ai unor existenţe fără căpătâi şi ai unor fanatici orbiţi de ură contra elementului românesc pentru vitalitatea lui.

Nimeni n'a arătat şi nici în viitor nu va putea arăta nici un caz concret, când institutul nostru ar fi deposedat vreo familie maghiară sau când institutul nostru ori la acordarea ori la încassarea împrumuturilor sale ar fi făcut deosebire între om şi om cu privire la naţionalitatea lui. Din contră noi putem dovedi că, cu ajutorul nostru nu numai şi-au scutit averea, dar şi-au şi cumpărat averi considerabile familii maghiare" [82]).

Şi peste şase ani, ziarul budapestan „Pesti Napló" avea să spună: „In ţinuturile din regiunea Tisei unde nu se află nici un

82) **Nicolae N. Petra:** Bancile româneşti din Ardeal şi Banat, pag. 201, Sibiu 1936.

proprietar român, astăzi peste 30% din pământuri este în mâna Românilor".

Cercetând mai deaproape întrucât este justificată alarma ziarelor şi a publicului maghiar, vom găsi că într'adevăr valoarea

Partenie Cosma şi familia sa, în anul 1885

moşiilor cumpărate de către Români din mâna Ungurilor este inestimabilă. Pentru o mai bună documentare dăm aci o listă a comunelor în care s'au făcut diferite achiziţii rurale de către banca „Albina" sub conducerea lui *Partenie Cosma* (după „Revista Eco-

nomică" din 9 Maiu 1937, pag. 166): Comuna Bogatu cercul Păuca. comuna Păucea, Ludoş, Şeica-Mare, Căpâlna, Sânnicolaul de Beiuş, Vezend, Buia, Ocna Sibiului, Haşag, Cristu, Poiana Arieşului, Dăişoara, Crihalma, Mihai Viteazul, Calvasăr, Timişoara, Mocira, Seini, Sântă-Măria-de-Piatră, Alţina, P. Szt. Mihály, Iánosda, Folt, Hondol, Sita-Buzău, Sângeorgiul de Pădure, Gurbediu, Comorişte, Cornăţel şi în Sibiu, imobilele urbane: curtea Sighişorenilor din str. Măcelarilor No. 20, casa din str. Bayer, azi Visarion Roman No. 3 în care se află şi clădirea băncii „Albina", casa Hagi-Constantin Pop, mai târziu Grigore Matei şi magazinele de lângă gara Braşov, Cluj şi altele.

Politica aceasta cu roade atât de convingătoare, din care *Partenie Cosma* a făcut o armă de luptă ofensivă a fost uitată odată cu înfăptuirea României Mari, precum uitat a fost ce a înfăptuit *Partenie Cosma* pentru neamul românesc. Şi atunci, rolurile s'au inversat. Astăzi suntem noi cei care dăm alarma împotriva achiziţionării de pământ din partea străinilor. Astfel ziarul „Curentul" din Bucureşti, făcând o dare de seamă despre înstrăinările de pământ de pe lângă graniţa de Vest, arată cazurile mai elocvente din Banat [83]).

La Bucova, sat şvăbesc, 3 Români împroprietăriţi şi-au vândut loturile la streini. La Dragşina, sat jumătate românesc şi jumătate unguresc s'au vândut 18 loturi din care 21 jug. la streini. La Unip, sat cu 582 Români şi 36 minoritari s'au vândut 16 loturi din care 18 jug. la streini. La Becicherecul Mic, sat cu 11,4% Români, s'au vândut 16 loturi din care 13 jug. la streini. La Ghiroda, 49,5% Români, s'au vândut 26 lot. din cari 30 jug. la streini. La Capăt, 75,3% Români, din 6 loturi vândute, 26 jug. au trecut pe mâna streină. Acela lucru la Cacova, sat cu 25,6% Români, din 13 loturi, au trecut 30 jug. la streini. La Moşniţa, 88,5% Români, 68 loturi vândute, din care 52 jug. la streini. La Săcălaz cu 4,7% Români, cei 2 Români împroprietariţi şi-au vândut loturile la streini. La Uisenteş, cu 23,1% Români, s'au vândut 20 loturi din care 40 jug. la streini. La Urseni, sat cu 43,2% Români, din 92 loturi, 129 jug. au trecut la streini. La Pesac, o comună fruntaşe cu 76,2% Români din 201 loturi vândute, 294 jug. le-au cumpărat streinii. Şi pomelnicul acesta îşi continuă limbajul lui lung, nes-

83) **Isaia Tolan**: Ne fuge pamântul de sub picioare, în „Curentul" No. 3253 din 21 Februarie 1937.

pus de lung şi de dureros, fără ca nimeni să se oprească mai atent asupra lui şi să ia lucrurile în serios. Pentrucă atâta timp cât vom continua să cultivăm o ţărănime mizeră, săracă şi bolnavă sufleteşte şi fiziceşte, suntem sortiţi să fim mereu un obiect de momeală în ochii streinătăţii flămânde, fie că ea se cheamă Ungaria, fie Germania, etc. Ceeace se întâmplă în Banat nu este ceva fără pereche, stingher. Se pare că revizionismul maghiar

Fetiţele lui Partenie Cosma: Lucia, Minerva şi Hortensia (1882)

obosit şi sărăcit, şi-a îndreptat privirea spre ceva mai practic, punând Ungurilor din Ardeal, sub picioare, pământul românesc, pentrucă numai cine stăpâneşte pământul reprezintă cu adevărat o părticică din univers. In faţa acestui pericol, mai mare şi cu mult mai grav decât cred oficialităţile noastre, trebue să opunem vechile „Bodenschutzverein"-uri (Societate pentru apărarea pământului)

iniţiate de către sasul dr. Carol Wolff din Sibiu, directorul Sparkassei de acolo. Această „Bodenschutzverein“ luându-şi drept deviză salvarea pământului săsesc din mâinile naţionalităţilor „streine“ („Fremdnationalen“) au opus o severă disciplină înstreinării de pământ, aşa încât Saşii, egoişti şi avari, i-au urmat cu credinţă deviza.

Iată acum şi un tablou cu principalele operaţiuni ale băncii „Albina“ întocmit pe primii 25 ani de funcţionare, minus timpul ce s'a scurs sub conducerea lui *Visarion Roman* :

Anul	Cap. social	Impr. pe cambii	Imprumuturi hipotecare	Scrisuri funciare în circulaţie	Fond de rezervă	Depuneri	Benef. net
1884	300.000	1.117.028	1.020.526	860.500	41.995	1.666.284	40.776
1885		1.212.086	1.103.738	972.100	46.640	1.749.780	44.312
Sub conducerea lui Partenie Cosma							
1886		1.340.037	1.119.236	972.100	52.992	2.089.131	45.710
1887		1.774.281	1.173.590	1.053.000	59.848	2.485.513	43.221
1888		2.109.477	1.185.262	1.074.400	66.466	2.864.397	50.064
1889		2.409.614	1.269.669	1.194.300	74.494	4.488.932	53.869
1890		3.109.577	1.266.205	1.171.000	83.385	4.137.260	59.298
1891		3.384.551	1.429.964	1.207.300	102.000	5.079.249	69.136
1892		4.210 915	1.470.386	1.337.700	102.000	4.867.979	86.486
1893		4.657.205	1.547.756	1.298.000	100.000	4.958.262	115.259
1894		4.046.750	1.894.836	1.751.000	100.000	4.945.227	121.667
1895	600.000	4.157.367	2.041.749	1.954.000	100.000	5.115.235	124.310
1896		4.120.754	2.141.302	2.050.000	300.000	5.498.373	131.357
1897		4.358.770	2.229.520	2.175.000	300.000	5.502.555	124.788
1898		4.451.919	2.386.744	2.298.250	300.000	5.425.478	125.038
1899		4.141.638	2.525.391	2.407.750	300.000	5.193.941	126.022

Examinarea tabloului ne permite următoarele reflecţii :

Din momentul ce *Partenie Cosma* ia conducerea „Albinei“ depunerile spre fructificare sporesc într'un tempo rapid. Şi nu trebue uitat că în diferitele colţuri ale Ardealului fiinţau peste 70 bănci. Cele mai multe depuneri se fac în 1897, aproape 5,5 mil fl. sau 11 mil. coroane la 600.000 fl. capital social. După aceste depuneri se plătea 5,1 2% şi 4,5% după cum era vorbă de depunerile pe termen sau la vedere.

Operaţiunile de scont şi credite cambiale, împrumuturile pe cambii sau personale, au luat acelaş desvoltare. Creşterea continuă a scontului se datoreşte, desigur, şi băncilor mai mici, care îşi reescontau poliţele la banca „Albina“, unde aveau credit deschis. La rândul ei „Albina“ avea credit la portofoliul „Băncii de Emisiune“ Austro-Ungară. Pe lângă „Albina“ mai reescontau poliţe şi băncile

româneşti mai mici şi alte institute, ca d. e.: Banca *„Victoria"* din Arad, *„Timişiana"* din Timişoara, *„Bihoreana"* în ţinutul Bihorului, Oradea. (A se vederea în această privinţă cartea d-lui Victor Slăvescu: Banca „Albina" din Sibiu, Bucureşti, 1919).

Scrisurile funciare în circulaţie au luat naştere alături de împrumuturile hipotecare, ca un privilegiu al Băncii „Albina". Pentru promovarea agriculturii se simţea nevoia unui credit pe termen lung, lucru îndeplinit de creditul hipotecar.

Fondul de rezervă s'a bucurat de o atenţie deosebită din partea lui *Partenie Cosma.* Fiind o bancă tânără, cu instinctul lui sigur, *Partenie Cosma* a avut grija să adune pe seama „Albinei", bani albi pentru zile negre. Fondul de rezervă se alimenta anual cu 5% din beneficiu, după ce alte 5% se distribuiau dividende acţionarilor. El era proprietatea băncii şi se fructifica cu 4% anual. Când era nevoie se lua o parte din el pentru dividend (când nu se putea da minimum de 5%) şi anii următori se vărsa la loc.

Dividendul merge crescând şi paralel cu profitul. In 1886 şi următorii 3 ani era de 10%, apoi 11, 12, 13 ,15, 16% în 1894 şi 1895, pe urmă 12% şi 14% în 1897, 1898, 1899. Incepând cu 1899, florinul se preschimbă în coroană, 1 fl.=2 coroane [84]).

Fondul special de rezervă destinat acoperirii obligaţiilor hipotecare puse în circulaţie, avea următoarea înfăţişare:

1891	10.000 fl.	1896	51.672 fl.
1892	59.030 „	1897	61.242 „
1893	116.687 „	1898	74.800 „
1894	164.256 „	1899	47.189 „
1895	220.423 „		

O formulă de credit specific Ardealului, rezultat din combinarea creditului cambial cu cel hipotecar, s'a introdus la „Albina" din 1887. Imprumutatul dădea o cambie semnată de 2 cavenţi (garanţi, sau bărbaţi de încredere) şi preschimbată la 3 sau 6 luni. Imprumutul avea un dublu avantaj : pentru client un termen lung şi pentru bancă, plasament mobilizabil, putând negocia cambiile.

84) Victor Slăvescu: Banca Albina din Sibiu, pag. 39 şi următ. Bucureşti 1919 şi Constantin Pop: Băncile Româneşti din Transilvania şi Ungaria, pag. 17 şi urm., Sibiu 1905.

Imprumuturile acestea, sub denumirea de credit cambial cu acoperire hipotecară avea aspectul următor:

1887	191.472 fl.	1894	532.123 fl.
1888	295.762 „	1895	588.841 „
1889	388.149 „	1896	693.161 „
1890	442.637 „	1897	700.790 „
1891	520.239 „	1898	794.975 „
1892	517.526 „	1899	836.099 „
1893	498.071 „		

Creşterea acestui fel de împrumut merge treptat şi în mod lent, fără salturi.

Creditele cambiale cu acoperire hipotecară scuteau de majorarea dobânzii prin acumularea de cheltueli de protest, cheltueli avocaţiale, etc.

Imprumuturile pentru producte folosite de ţărani şi cele în ct. crt. folosite cu predilecţie de orăşeni, comercianţi, şi cele pe efecte publice, aveau o circulaţie mai redusă, afacerile comerciale nefiind aşa de extinse.

Avem aici:

Imprumuturi pe producte:

1887	25.804 fl.	1895	32.247 fl.
1888	27.633 „	1899	4.183 „
1879	16.622 „		
1890	33.980 „		

Imprumuturi în cont curent:

1887	107.874 fl.	1890	106.392 fl.
1888	117.680 „	1895	212.706 „
1889	262.520 „	1899	374.265 „

Imprumuturi pe efecte publice:

1883	42.970 fl.	1893	75.438 fl.
1886	77.123 „	1895	70.569 „
1890	81.502 „	1899	61.206 „

Reescontul „Albinei" se făcea la următoarele instituţiuni: Banca de emisiune Austro-Ungară, poliţe cu scandenţe la 3 luni cu o dobândă între 4,5%—6%, la Anglo-Oesterreichische Comerzial Bank din Budapesta, apoi la Laenderbank şi Wiener Bankverein din Viena.

Totalul reescontului în preajma războiului era de 7.962.387 cor. aur.

In anul 1902 scrisurile funciare ale „Albinei“, se primesc drept cauţiune la toate întreprinderile publice şi ori şi ce obligaţiune faţă de stat; după ce cu un an înainte ele erau cotate la bursa din Budapesta. A fost aceasta o mare victorie personală a lui *Partenie Cosma* şi dovadă a încrederii şi stimei de care se bucura el, chiar şi în faţa autorităţilor. Peste doi ani, toate aceste scrisuri fonciare se declară lombardabile la Banca Austro-Ungară şi fondul lor de garanţie se urcă la 500.000 coroane.

Simţindu-se din nou nevoia majorării capitalului social, adunarea generală din 1907 procedează în consecinţă, mărindu-l la 2.400.000 coroane, compus din 12.000 acţiuni a câte 200 kor. In acest sens se modifică articolul şase din statute.

Ofensiva economică ia un nou avânt, când Banca „Albina“ introduce o nouă inovaţie sub forma creditelor personale ţărăneşti; mai mult un credit de filantropie, el nefiind producător de dobânzi şi împrumuturile ipotecare cedate; un fel de reescont al băncilor mai mici la „Albina“. In felul acesta, celelalte bănci cunosc şi ele epoca unui nou avânt sporindu-şi plasamentele şi circulaţia.

In 1909 se înfiinţează o filială la *Lugoj*, în care se contopeşte banca „Lugojana“, sporind capitalul la 3.000.000 kor. Se mai deschid agenţii la *Ibasfalău, Mediaş* şi *Dicionsânmărtin*.

La 1910 agenţia din Mediaş „Racoviţana“ se transformă în filială. S'a mai înfiinţat o filială la Tg.-Mureş şi agenţii în Şeica-Mare Sânnicolaul-Mare şi Zorlentul-Mare, care se încorporează filialei Lugoj şi Elisabetopole (Târnava Mică).

Fondul de ajutor al „Albinei“ sporeşte la 25.000 kor., iar ajutoarele acordate până aci se urcă la 365.122,52 kor. Profitul net este de 457.613,35 kor., iar fondul de rezervă 700.000 kor.

Depozitele spre fructificare au crescut cu 1.872.000 kor. trecând peste 2 mil.

La profitul net, filiala din Braşov a contribuit cu 95.086,29 kor., cea din Lugoj cu 27.116,43 kor., iar cea din Mediaş cu 10.624,93 kor. [85]).

Tot timpul acesta de muncă constructivă şi liniştită, cu roade atât de binefăcătoare, banca „Albina“ este sabotată, ameninţată,

85) Raportul Direcţiunii către adunarea generală din 25 Martie 1911.

denunţată de presa şovină a unui popor brutal şi barbar. Se pare că ziarele maghiare nu numai din Ardealul vechiu, găseau o plăcere sadică în a aduce tot felul de injurii şi calomnii la adresa noastră, întâmpinând cu isbucniri de ură vulcanică orice încercare de consolidare românească. Intoleranţa barbară şi van-

Miron Romanul Mitropolitul Românilor din Ardeal (1894)

dalismul asiatic se manifesta nu numai prin coloane de gazete, ci chiar în conferinţele ocazionale.

Dar şi presa noastră scrisă de oameni întregi, totdeauna la datorie, din vârful baricadei nu înceta a răspunde imediat atacurilor duşmane, reproducându-le insinuările pentru a putea fi mai bine date peste cap.

Astfel *„Revista Economică“* Nr. 32 din 6 August 1905, la pagina 279—280, reproduce din ziarul unguresc „Peesti Napló“, care în numărul 201 din 23 Iulie 1905, sub titlul „Szemlelődés“, se ocupă de năzuinţele antimaghiare ale băncilor „Albina“, „Victoria“, „Timişana“, cărora opinia publică maghiară nu le dă cuvenita atenţie pentru acţiunea desfăşurată. Cauza ar fi că ele sunt prea departe de centru. Apoi arată: „Şi zău, nu vei afla pe teritoriul din Treiscaune până la Arad şi din Caraş Severin până la Solnoc-Dobâca, unde domină Românii... o singură proprietate mică pe care să nu figureze ca creditor hipotecar un institut de bancă al naţionalităţilor“. Şi în continuare: „In Transilvania băncile române stau fără concurenţă, pentrucă băncile ungureşti sunt la oraşe. Din contră, băncile româneşti sunt în orice sat cu o populaţie de 6.000 suflete. Aceste bănci româneşti cuceresc total populaţia din ţinut, contractând orice fel de operaţiuni. „Dar o şi pot face, căci le curg în abundenţă mijloacele băneşti din România, unde bine se ştie că condiţiunea primordială a puterei politice este proprietatea economică, precum au dovedit-o aceasta cu evidenţă, succesele lor realizate în ultimele două decenii.

„Unde a prins rădacini o astfel de bancă românească, acolo cauza maghiarimii e pierdută. La alegerea preotului, a învăţătorului, la şcoală, în afacerile comunale la alegerile de deputat, colectarea contribuţiunilor, cu un cuvânt, în toate afacerile, directiva o dă banca, a cărei conducători întreţinând legături permanente cu comitetul daco-român, conduc cu foc şi sabie întreaga acţiune; rezultatul este că totdeauna, toate moşiile din ţinut ajung pe mâna băncii valahe, care ori românizează total poporaţiunea, ori o constrânge la emigrare. Nepăsarea guvernului de până acum şi ţinuta pasivă a organelor administrative au inveninat atât de mult situaţia, încât organizarea eventualei rezistenţe întâmpină cele mai mari greutaţi; şi dacă în urma situaţiei politice schimbate, noul guvern pătruns de un spirit mai naţional, va voi să stârpească aceşti paraziţi încuibaţi în corpul naţiunii, îi va trebui zău, multă perseverenţă şi energie pentru organizarea unei contra acţiuni eficace“.

Ziarul maghiar aduce soluţii: 1. Excedentele de cassă să fie puse la dispoziţia salvării maghiarimii şi a micilor moşii periferice:

2. Oprirea „puhoiului" de lei din Vechiul Regat;

3. Oprirea emigrării, şi

4. Intrarea statului în acţiune, „căci timp de pierdut nu este, dacă nu cumva voim ca chiar şi pământurile de pe la Seghedin să ajungă pe mâna Românilor. Inainte de aceasta cu cinci ani, încă n'a existat în comitetul Cenadului nicio proprietate românească; astăzi Românii posed 30% din pământuri, căci banca valahă pretutindenea intră în acţiune cu propria sa politică de cucerire de moşii. Şi oamenii politici români ştiu pe ce se pot baza în această ţară, unde argumentul a fost totdeauna: al cui este pământul, a aceluia e şi ţara".

„Revista Economică" reproducând aceste afirmaţiuni ale ziarului pestan, le desminte, protestând prin articolul sugestiv *„Calomnii"*, zicând că, „dovezi acceptabile în direcţia aceasta nici când n'a produs şi nu poate produce nici una din simplul motiv că nu există". Cu alte cuvinte, băncile noastre nu urmăresc scopuri antimaghiare şi nu primesc bani din vechiul Regat.

Un alt ziar maghiar „Budapesti Hirlap" într'un articol reprodus în *„Revista Economică"* Nr. 38 din 17 Sept. 1905, pag. 325 şi 326 referindu-se la lucrarea d-lui *Constantin Popp*: „Băncile Româneşti din Transilvania şi Ungaria", arată că institutele bancare româneşti sunt un reazim al intereselor specifice de rassă. Cumpără pământurile maghiare prin credite mai eftine, ca de ex.: „Albina" 6% şi celelalte bănci mai mici 8%. In ceeace priveşte culanţa faţă de debitori şi clienţi în general, ziarul maghiar arată lucruri care ne fac numai cinste: Băncile româneşti „sunt cu cea mai mare prevenire faţă de clientela lor, fie acea română, fie de orice altă naţionalitate". Aceste bănci cu toate că s'au ridicat din sărăcie — continuă ziarul în chestie — doar de cinci ani încoace ele au dat 400.000 cor. pentru studenţi, ajutoare la învăţători, biblioteci, spitale, şcoli, teatre, reuniuni de meseriaşi, etc.

„Budapesti Hirlap" mai recunoaşte şi alte fapte care ne măgulesc: Rezultatele băncilor române se datoreşte în mare parte şi activităţii lor desinteresate şi umane. „In tot timpul existenţei — zice ziarul — nu s'a întâmplat la institutele acestea nici măcar un singur caz de malversaţiune sau pagube deponenţilor şi altor creditori".

Ca încheere, „Budapesti Hirlap" afirmă desmiţând pe colegul său întru gazetărie, „Pesti Napló": „Iar Românii fără nici

un ajutor dela stat, cu mijloace modeste, numai prin tăria lor de voinţă, prin muncă cinstită şi desinteresată repurtează mari succese economice. Astfel de succese cari numai printr'un singur mijloc pot fi contrabalansate: Prin o concurenţă puternică şi tot asemenea organizată".

Şi pentrucă argumentele pe cale publicistică nu conving îndeajuns capetele guvernanţilor, s'a pornit ofensiva pe calea conferinţelor, instigând maghiarimea, prin punerea în contrast a ţăranului român, exploatator şi bogat, cu starea ţăranului maghiar exploatat şi sărac. Aşa, în luna Decembrie din anul 1905, profesorul Barabàş Endre, dela preparandia de stat din Cluj, ţine o conferinţă la sediul societăţii „Magyar Kőzgazdasàgi Tàrsasàg", arătând viitorul trist al Ungurilor ardeleni şi starea precară în care se găsesc.

Lupta împotriva Ungariei s'a schimbat dela procesul *Memorandului* — zice conferenţiarul. Românimea se organizează fără sgomot, pe terenul social şi economic. Işi concentrează toate puterile spre a face pe Români culţi şi bogaţi şi a crea clasa proprietarilor de mijloc români. Profesorul Barabàş Endre, în sprijinul tezei sale invoacă puterea de convingere a cifrelor: din moşiile de peste 100 jug., 22% se află în mâinile Românilor şi 7% din cele peste 1.000 jug. „Asupra unei economii din comunele maghiare răspândite în cele 19 cercuri ale Ardealului, cad relativ mult mai puţine capete de vite şi mult mai puţin pământ arător, decât asupra singuraticelor economii din comunele româneşti din împrejurime. Românii au repurtat pe terenul economic, într'un deceniu, succese mult mai mari faţă de elementul maghiar, decât a repurtat acesta într'o jumătate de secol"[86]).

Afirmaţiile profesorului ungur pune laurii biruinţei pe frontispiciul băncii „Albina" şi pe fruntea lui *Partenie Cosma*. Căci nu poate exista un mijloc mai sigur de control asupra eficacităţii unei acţiuni, decât lamentările şi ieremiadele adversarilor. In lupta gigantică ce se angajase între *Partenie Cosma* şi oficialităţile maghiare, primul a învins. Şi duşmanul denunţând la tot pasul, fie prin scris, fie prin grai viu „furtul Ardealului", recunoaşte implicit geniul lui *Partenie Cosma*.

---

86) „Revista Economica" Nr. 52 din 22 Decembrie 1905, pag 452, Sibiu.

SOLIDARITATEA

„Asociaţiune de institute financiare ca însoţire în Sibiu"
Rolul ei economic şi social

Motto: Drepturile nu se câştigă, decât dacă se luptă pentru ele.
Partenie Cosma

Instituţiile financiare înmulţindu-se într'un ritm cât se poate de viu, nu prezintau de multe ori toate garanţiile de soliditate pe care trebuie să le aibă orice institut de credit. Insuşi cooperativele dela sate, care se mărgineau mai mult la forma decât la fondul cooperatist, dădeau de gândit persoanelor cu credinţă faţă de prestigiul şi bunul renume al înfăptuirilor româneşti. Din cele peste optzeci de bănci se desfiinţaseră trei: „Prevederea" din Codlea (Braşov) 1888, „Reuniunea" din Răşinari şi „Persieni" din Chisbaia. Nevoia de a găsi mijloace, care să asigure o desvoltare normală, se lasă simţită din ce în ce mai mult.

I-a fost dat şi de data asta lui *Partenie Cosma* să facă primul început, convocând în acest scop la 25 Iunie 1898, la Sibiu, prima conferinţă a băncilor române, în vedere luării unei atitudini comune pentru viitor. Apelul, însă, este adresat în anul posterior crizei bancare din 1896 din Ungaria şi, probabil, influenţat în bună măsură de ea.

Iată cum s'a legitimat necesitatea convocărei unei atari conferinţe: [87]).

„Din conversaţiile ocazionale ce am avut cu directorii institutelor de credit români de vreo doi ani încoace, mi am câştigat convingerea că este generală dorinţa ca din când în când să se întrunească reprezentanţii băncilor române în conferinţă, cu scopul de a-şi împărtăşi vederile asupra situaţiei economice şi financiare şi a stabili o procedură armonică întru realizarea scopului pentru care s'au înfiinţat aceste institute".

---

87) Nicolae N. Petra: op. cit. pag. 92—93.

„Dacă până în prezent s'a simţit nevoia unei astfel de întruniri, cu atât mai vârtos se impune aceea din incidentul legei despre însoţirile de credit, votată deja de legislatura noastră, care este venită a creea o nouă situaţiune, cu care trebue să ne tragem seama“.

„După experienţa ce o am în calitate de director executiv al „Albinei“, cu care mai toate băncile româneşti stau în legătură de afaceri, ar fi mai multe chestiuni de discutat.

„Intre altele ar fi de dorit:

1. Ca contabilitatea să fie uniformă şi anume astfel ca evidenţa să fie uşoară şi perfectă.

2. Ca să se evite concurenţa duşmănoasă între institutele vecine.

3. Ca prin informaţiile reciproce să se evite daunele care provin din informaţiuni neexacte relativ la acei debitori care în acelaş timp împrumută dela mai multe institute.

4. Ca în proporţie cu averea institutului să se stabilească suma maximală a reescontului de care se poate folosi un institut care ţine la soliditatea sa.

5. Ca după putinţă şi cu considerare la raporturile locale să se stabilească etalonul maxim al intereselor atât la depuneri, cât şi la împrumuturi.

„Afară de acestea, s'ar mai putea discuta şi chestiunea înfiinţării unui organ de revizuire a manipulaţiunii la toate institutele de bani româneşti şi alte chestiuni de interes comun“.

La consfătuire participă 52 de bănci din totalul de 81.

S'au luat mai multe hotărîri de interes capital pentru organele noastre financiare, ca, d. p. uniformitatea conducerii în scripte, solidaritatea afacerilor şi revizuirea bilanţurilor prin experţi. Tot atunci s'a pus prima dată chestiunea înfiinţării unei bănci de asigurare la care să-şi dea concursul toate institutele noastre bancare.

Intre altele, s'a mai hotărît editarea unui anuar al băncilor române, care şi apare în 1900 şi înfiinţarea unui organ periodic al tuturor institutelor financiare. Pentru scopul acesta s'a alocat $^{1}/_{4}$% drept contribuţie din venitul fiecărei bănci. In acelaş an apare *„Revista Economică“*, devenită organ al „Solidarităţii“, ce există şi azi. Primul director al *„Revistei Economice“* a fost *Dr. Cornel Diaconovich*, pe atunci secretar al „Astrei“, autorul

primei Enciclopedii Române la Români, publicată sub auspiciile „Asociaţiunii". El cade victimă războiului de întregire. După *Cornet Diaconovich* urmează în 1906 d-l *I. I. Lapedatu*, astăzi administrator la Banca Naţională a României, urmat de d-l *Constantin Pop dela 1908* şi până în zilele noastre.

Se formează o delegaţie permanentă de cinci membri aleşi de conferinţă, care aveau să inspecteze, inopinat, administraţia fiecărei bănci. Preşedintele acestei delegaţii este ales *Partenie Cosma.*

Băeţii lui Partenie Cosma: gemenii Romulus şi Remus (1885)

Procentul după împrumuturi trebue redus la minimum posibil.

Creditul să se acorde în primul rând în raza fiecărei bănci şi să se transmită informaţiuni reciproce asupra solvabilităţii debitorilor.

Conferinţele s'au ţinut an de an, până la 6 Iulie 1907, când s'a înfiinţat *„Solidaritatea"*, asociaţiune de institute financiare ca

însoțire în Sibiu. La înființare participă 84 bănci. Capitalul societar se cifrează la 42.000 cor. Responsabilitatea membrilor este limitată.

„Toate aceste conferințe — zice *Revista Economică* [88]), — au fost convocate și prezidate de d-l Cosma, precum este și „Solidaritatea", care la 1 Octombrie a. c. întrunea 121 din 147 bănci române existente (anul 1910 n. a.).

„Toate aceste bănci, supuse revizuirii prin experții „Solidarității" se bucură de credit de reescont al institutului nostru". (Albina n. a.) [89]).

Scopul înființării „Solidarității" este arătat în art. IV din statute care prevede că: în vederea promovării prosperității solide a băncilor române.

„1. Va mijloci tot felul de afaceri bancare, în special va cumpăra și va vinde efecte publice și va procura credit de orice natură pe seama institutelor membre;

2. Va stabili norme generale și unitare de ordin administrativ, ca, în privința contabilității, bilanțul tip, etc.

3. Va supune unui control periodic contabilitatea și administrația băncilor membre, prin revizori experți numiți de asociație;

4. Va studia norme generale, făcând propuneri pentru consolidarea și prosperitatea institutelor federalizate;

5. Va studia înființarea de întreprinderi economice și financiare, care s'ar putea crea cu ajutorul material și moral al institutelor membre;

6. Va edita un organ de publicitate, eventual și alte publicațiuni menite a populariza cunoștințele social-economice și financiare;

7. Membrii sunt obligați a se supune, cel puțin la doi ani odată, unei verificări temeinice ce se va face de experții asociației.

Cine poate fi membru?:

Orice institut de credit, înscris în registrul firmelor comerciale și obligat a-și publica bilanțul" [89]).

88) din 1 Ianuarie 1911, Sibiu.

89 Odata cu reintregirea, „Solidaritatea" își transformă firma în „Solidaritatea, asociația bancilor românești de credit din Ardeal, Banat, Crișana și Maramureș".

In ceeace priveşte controlul:

1. Controlul era obligator pentru toate băncile membre cel puţin la doi ani odată.

2. Revizorii experţi erau delegaţi de „Solidaritatea" sau ceruţi de către fiecare instiut.

3. Ei erau aleşi de consiliul asociaţiei bancare pe o perioadă de timp nelimitată.

4. Revizorii erau obligaţi a păstra deosebită discreţie. Controlul lor se raporta la: a) Contabilitate; b) Administraţie; c) Inventar şi Bilanţ; d) Activitatea specială a institutului.

5. Aceşti revisori erau îndatoraţi a introduce o contabilitate uniformă la toate băncile, ţinând însă seamă de specificul fiecăreia.

6. După control, revizorii erau obligaţi a întocmi o dare de seamă, raport, în dublu exemplar, din care unul se înainta institutului revizuit şi altul „Solidarităţii"[90]).

Bilanţul pe 1908, publicat în 1910, avea următorul aspect (Cf. dr. *Traian Nichiciu:* „Solidaritatea" în „*Economia Românească*" pag. 107, anul I No. 1, din Ian.—Marte 1936, Cluj:

ACTIV 1908 **PASIV**

	COROANE			COROANE	
Cont curent	63.250	—	Capital social	44.200	
			Fond de pensie	16.256	44
			Dobânzi tranzitorii	1.157	62
			Beneficii	1.635	94
	63.250	—		63.250	—

Astăzi sunt membre ale „Solidarităţii" 154 institute bancare, dar caracterul ei esenţial s'a pierdut.

Infiinţarea „Solidarităţii" s'a dovedit a fi dintre cele mai salutare pentru buna propăşire a institutelor noastre financiare. Mai ales în primii ani de funcţionare „Solidaritatea" a avut darul de a uni sforţările izolate ale băncilor resfirate pe întreg Ardealul, făcând din ele o forţă de temut pentru stăpânitorii ma-

90) Nicolae N. Petra: op. cit. pag. 96—97.

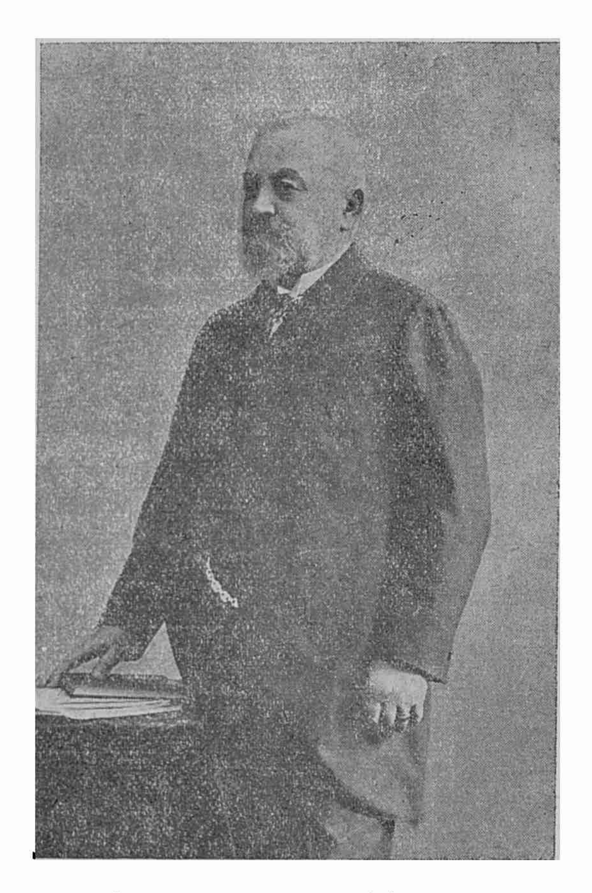
ghiari. A eliminat apoi concurenţa ivită cu timpul, când în multe localităţi se înfiinţaseră două, şi mai multe bănci, uneori şi cu caracter confesional. Din această situaţie a decurs apoi un alt mare rău care periclita prestigiul creditului nostru românesc: acel al crizei de conducere. Rezultatele frumoase ce le dădeau anual bilanţurile băncilor au îndemnat pe mulţi să pună bază unor atari institute, fără ca să fie — cum am mai spus — complect stăpâni pe ştiinţa financiară şi economică. Pentrucă patriotismul nu era, cum nu este nici astăzi, o carte de vizită suficientă pentru a conduce o bancă, atunci când experienţa necesară este absentă Şi oricâtă bunăvoinţă şi tragere de inimă ar fi avut preoţii şi învăţătorii directori de bănci, totuşi, introducerea unor norme şablon de administrare, ca bilanţul tip şi contabilitate uniformă, a constituit o inovaţie demnă de remarcat.

Introducerea controlului obligator prin revizorii experţi care semnau bilanţurile verificate, s'a dovedit deasemenea a fi de cel mai bun augur. Odată cu începutul răsboiului mondial „Solidaritatea" număra în cadrele ei 17 astfel de „revizori experţi". Girului moral ce-l dădeau semnăturile controlorilor pe bilanţuri îi corespundeau exactitatea cifrelor şi obiectivitatea întocmirii. Ambele la un loc constituiau un maximum de încredere, fără de care nu există posibilitate de desvoltare a creditului. Pentrucă în materie de credit cea mai bună garanţie este „creditul personal" simbolizat în maxima germană „Ein Mann, ein Wort".

Pe baza încrederii ce o aduceau semnăturile controlorilor experţi ai „Solidarităţii" pe bilanţurile băncilor membre, s'a putut desvolta un intens schimb de capitaluri între Ardeal şi marile concerne financiare din Viena şi Budapesta. Având un rescont bogat şi eftin, avantagiile prezentate micilor agricultori la împrumuturi au asigurat acestora o situaţie economică relativ înfloritoare. Şi sprijiniţi pe pământ, ţăranii puteau mai uşor rezista represiunilor politice. Multe mai sunt serviciile aduse de „Solidaritatea".

„A înfiinţat norme şi condiţiuni generale — zice d-l dr. Traian Nichiciu în articolul citat — pentru primirea şi întrebuinţarea depunerilor, pentru acordarea de credite ipotecare pe o durată mai lungă; a fixat un sistem uniform de evaluare şi cota până la care se pot acorda aceste credite ipotecare în raport cu garanţiile oferite. Apoi a stabilit norme şi condiţiuni în ce priveşte

acordarea de credite personale. A reglementat distribuirea veniturilor lor, fixând limita până la se pot acorda dividende şi a îndemnat băncile membre să creeze fonduri de binefacere. Cea mai salutară intervenţiune a fost făcută în privinţa creerii de fonduri de pensiune pe seama funcţionarilor".

Partenie Cosma în anul (1905)

Comparând sumele acordate de băncile noastre pentru diversele scopuri de binefacare, burse, stipendii, etc., cu cele acordate de băncile ungureşti, constatăm o uriaşe înclinare a balanţei în favorul nostru [91]).

91) Dr. Victor Jinga: articolul citat, pag. 18, reproducere după dr. Kenez Bela: Nép és föld, pag. 130.

Felul instituţiilor bancare după naţionalitate	Nr. lor	Capitalul de care dispune în mil. cor.	Venitul net în mil. cor.	Sume destin. pt. scopuri generale
Româneşti	97	10,11	2,08	109,060
Maghiare	142	34,23	4,21	61.488

Prin ajutoarele acordate elevilor merituoşi, şcolilor, bisericilor, spitalelor, societăţilor culturale, etc., s'a făcut un pas mare spre consolidarea unui început de înjghebare a nouii clase sociale româneşti, burghezimea. Ea a fost considerabil întărită prin crearea noului tip de intelectual, acela al funcţionarului de bancă, ce se impunea în viaţa noastră românească ca un element de prim ordin. Prin originea lui rurală, funcţionarul de bancă făcea legătura între pătura ţărănească ale cărei nevoi le cunoştea ca nimeni altul, şi micul număr al liber profesioniştilor români dela oraşe, diriguitorii politici.

Cu ajutorul „Solidarităţii", *Partenie Cosma* dirija şi controla, ajuta şi încuraja întreg creditul bănesc din Ardeal, ca şeful unei orchestre magice, ale cărei elemente le constituiau institutele financiare. In urma acestui fapt, *Partenie Coma* poate fi considerat ca cel mai genial organizator economic şi financiar ce l-a dat ţinutul Ardealului.

Infiinţarea Societăţii de Asigurare „Prima Ardeleană"

„Transilvania", prima societate de asigurare în Ardeal, înfiinţată în 1868, vea o conducere dualistă româno-săsească, dar cu un pronunţat accent săsesc. Fidelitatea ce domnea aici între cele două naţiuni, i-a prilejuit nemuritorului cooperator dela Răşinari, *Visarion Roman*, inspector al acestei societăţi, să scrie: *„M'am convins de tristul adevăr că Românul ori de câte ori s'a întovărăşit cu altul, totdeauna a fost înşelat"*.

In aceste condiţiuni, despărţirea era inevitabilă. Şi atunci s'a pus problema înfiinţării unui institut de asigurare curat românesc.

Societăţile de asigurări sunt nişte instituţiuni foarte ciudate. Problema lor se pune cu deosebită persistenţă în vremurile de depresiune economică, când fac şi cele mai bune afaceri. Totodată ele îşi găsesc un teren prielnic la popoarele cu o cultură mai ridicată, fiind o formă oarecum superioară, de organizare economică De aceea, numărul lor este întotdeauna mai mic ca al celorlalte institute financiare. La noi, ca şi în domeniul cooperaţiei de altfel, ideia s'a compromis fie din cauza lipsei de personal bine pregătit, fie din cauza moravurilor scăzute ale conducătorilor, care au dat naştere societăţilor de asigurare „de sezon" cu o nesăţioasă poftă de câştig în dauna asiguratului.

Problema înfiinţării s'a pus, de altfel, înainte de ce a luat naştere cu câţiva ani. Dar prospectul de fondare al Institutului general de asigurări „Fortuna", societate pe acţiuni, s'a emis la 30 Octombrie 1910. Prospectul era semnat de către *Partenie Cosma* ca director executiv al „Albinei" şi preşedinte al „Solidarităţii", dimpreună cu *Roman Cărăbaş*, director executiv al „Timişanei" din Timişoara, *Andrei Cosma* director executiv al „Silvaniei" din Şimleu, *Ioan I. Lapedatu*, director executiv al „Ardelenei" din

Orăştie, *dr. Coriolan Pop*, advocat şi director executiv al „Bihorenei" din Oradea, *Constantin Popp* pe atunci revizor şef de lichidatură la „Albina" şi redactorul „Revistei Economice" din Sibiu, *Sava Raicu*, secretar şi director subtitut la banca „Victoria" din Arad, *dr. Gavril Suciu*, advocat în Haţeg şi *dr. Gavril Tripon*, advocat şi director executiv al „Aurorei" din Bistriţa.

„Prin acest institut — zice prospectul — voim să cultivăm în mod sistematic asigurările de tot felul, în prima linie însă asigurările contra focului şi asigurările asupra vieţii omeneşti.

„Voim toate acestea pentru ca să deprindem poporul a-şi asigura avutul şi viitorul şi să-i dăm putinţă a ajunge cu un ceas mai devreme la uşurarea marilor sarcini hipotecare ce-i îngreunează averea".

Societatea de asigurare se înfiinţează în şedinţa de constituire din 14 Maiu 1911 sub denumirea schimbată de *„Banca Generală de Asigurare"* [92]).

Primul preşedinte al consiliului de administraţie a fost ales *Partenie Cosma*, iar *Ion I. Lapedatu*, director.

„Preşedintele Consiliului era directorul Băncii „Albina" şi totodată preşedintele „Solidarităţii", care în ambele sale calităţi luase partea leului la înfiinţarea acestei prime societăţi de asigurare, româneşti, pur sânge. Cronicarul loial, comentând încă dela 25 Decembrie 1910 activitatea de 25 ani ca director al „Albinei", a aceluia care a fost titanul luptelor naţional-economice ale Românilor din Transilvania antebelică, a ţinut să remarce în deosebi... „şi devotamentul cu care Partenie Cosma a îmbrăţişat toate lucrările şi străduinţele „Solidarităţii" între care amintim „Banca Generală de Asigurare", cea mai nouă zală a organizaţiunei economice a poporului nostru" [93]).

Capitalul social, subscris aproape în întregime de cele 12 bănci membre ale „Solidarităţii" era de 1.200.000 coroane. Subscrierea lui a trecut cu mult peste limită.

92) După războiu „Banca Generală de Asigurare" se transformă succesiv în „România" (1919). Iar peste doi ani, în 1921, reorganizându-se şi fuzionând cu societatea de asigurare „Prima Ungară" respective „Első magyar általános biztositó társaság", devine **„Prima Ardeleană"** de astăzi.

(Vezi : **Nicolae Petra** : Băncile româneşti din trecut, în „Economia Românească", pag. 91 din 1936.

93) **Vasile Vlaicu : „Primele întreprinderi româneşti de asig. în Transilvania"** în **„Economia Românească"** pag. 102, din 1930, Cluj.

„Banca Generală de Asigurare“ îşi începe activitatea la 1 Ianuarie 1912. Capitalul asigurat era — pe 1912 — de 20.107.000 cor., emiţându-se 6.418 poliţe.

Prima încheere pe 1912 şi cea din 1914 are înfăţişarea următoare: (După Nicolae Petra: articolul citat, pag. 91):

		1912	1914
1	Capital	1.200.000	1.200.000
2	Fond de pensiune . . .	—	8.960
3	Rezervă la asigurări de viaţă . .	14.825	110.864
4	Efecte.	405.000	413.000
5	Primele de asigurări pe viaţă . ,	75.702	193.231
6	Primele de asigurări elemntare. .	80.381	167.452
7	Pagubele la asigurări pe viaţă . .	—	183.270
8	Pagubele la asigurări elementare plătite.	7.025	43.532
9	Rezerva asigurărilor elementare . . .	18.182	87.590
10	Profitul	37.316	62.402
11	Dividenda	3%	4%

Primii funcţionari ai societăţii sunt în număr de patru, afară de director, şi anume: dr. I. Creţu, Ştefan Boer, Vasile Vlaicu şi Mihail Săeşan, cărora li se cuvine o parte din meritul bunului merş al acestei societăţi.

„Muntele de Pietate"

Activitatea economică a omului de acţiune şi progres care a fost *Partenie Cosma*, pe măsură ce timpul îşi scurgea anii, găsea terenul tot mai îngust, din ce în ce mai neîncăpător. Aşa se explică de ce el a fost silit să evadeze din cercul strâmt al Ardealului în Vechiul Regat, unde a organizat dimpreună cu celelalte bănci, primele case de împrumuturi pe amanet, sau de zălogire, denumite generic „Munte de Pietate" [94]).

Muntele de Pietate, organizaţie de credit încetăţenită în statele din Apus, cu o cultură majoră, unde datează de sute de ani, au prilejuit cea dintâi operaţie financiară la care erau angajaţi financiari din România Veche, Ardeal, Banat şi Bucovina, ca o anticipaţie a României Mari.

Inceputurile Muntelui de Pietate, datează din 4 Aprilie 1906, sub denumirea oficială „Casele privilegiate de Imprumut pe Amanet din România". Ele iau naştere în Bucureşti şi înfiinţarea lor este salutată cu mare bucurie. Durata însă le este scurtă, numai 10 ani, până când România intră în răsboiu la 1916. O creaţie a acestora este „Banca Carpaţilor" tot în Bucureşti, care activează în mod îmbucurător.

Casele de zălogire sau Muntele de Pietate, vor să fie o organizare financiară cu scopuri mai mult altruiste, în sprijinul populaţiei sărace şi nevoiaşe. Ele nu sunt propriu zis, cel puţin ca ideie, un mijloc de afaceri economice şi de îmbogăţire rapidă.

In stadiul iniţial ele îşi păstrează acest caracter apoi, pierzându-l, devin un mijloc odios de exploatare a omului sărac.

Prima iniţiativă în Vechiul Regat a avut-o ministrul de finanţe Menelas Germani (din guvernul român conservator), care

94) Datele folosite aicea sunt luate din articolul D-lui Const. Pop: Partenie Cosma — din „Revista Economică" din 9 Maiu 1937, pag. 172—73, Sibiu.

eşuiază din diferite motive, în 1905. Peste un an, ministrul de finanţe fiind Tache Ionescu, ideia prinde teren, fiind susţinută de banca „Albina" la iniţiativa *d-rului Cornel Diaconovich*, sprijinit de sufletul înţelegător al lui *Partenie Cosma*.

Ministrul de finanţe, Tache Ionescu încredinţează pe *d-rul Cornel Diaconovich* cu întocmirea unui proect de lege, care a şi fost votat de Camera şi Senatul român în 2 Februarie 1906. Prin această lege se concesionează înfiinţarea Muntelui de Pietate sub denumirea de mai sus, unui sindicat de financiari români din provinciile amintite. Ei şi fondează o societate anonimă, pe acţiuni.

Subscrierea acţiunilor se face într'o atmosferă nespus de însufleţită şi deşi ea nu era publică, capitalul de 1.000.000 lei reprezentând valoarea nominală a 2000 acţiuni de 500 lei, este subscris de trei ori.

Caracterul organizării este specific Ardealului. Consiliul de Administraţie şi consiliul de cenzori era compus în majoritate de oameni din Ardeal.

Primul consiliu de administraţie avea ca preşedinte pe *Partenie Cosma* şi vicepreşedinte pe deputatul *Nicolae Xenopol*. Membrii erau: economistul *dr. Ioan Mihu*, advocat şi mare proprietar din Orăştie, *dr. Ioan Meţianu*, idem, din Braşov-Zărneşti; *Nicolae Cavaler de Flondor*, marele român şi proprietar din Cernăuţi, deputatul *Nicolae Lahovari* din Bucureşti, *Victor Ionescu*, deputat din Bucureşti şi bancherul *Constantin Steriu* din Bucureşti.

In ceeace priveşte consiliul de censori, el era compus din: *Alexandru Ciurcu*, prim ajutor de primar din Bucureşti şi medicul *dr. Constantin Rădulescu*, tot din Bucureşti. Mai erau din Bucureşti, ca supleanţi: *Gheorghe Stroescu*, ajutor de primar şi inginerul *N. Paciurea*. Din Ardeal era *Ion I. Lapedatu*, pe atunci secretar general al băncii „Ardeleana" din Orăştie şi *Dominic Raţiu*, revizor la „Albina", ca censor supleant.

In funcţiunea de director general era dr. Cornel Diaconovich, marea speranţă intelectuală a Ardealului, mort după răsboiul mondial.

Muntele de Pietate formează un mare gol în economia României Mari şi el se impune a fi reorganizat cu oameni capabili, care, stând pe acelaş plan moral şi intelectual cu iniţiatorii lui, vor duce populaţiei nevoiaşe, o armă de luptă. Dar cu o singură

condiţie: ca funcţiunea Muntelui de Pietate să nu decadă dela rolul ei nobil şi altruist la un mijloc vulgar şi egoist, de acumulare rapace de avere. Incercarea timidă ce s'a făcut mai acum câţiva ani sub guvernul liberal, se pare a fi rămas tot în stadiul iniţial. Căci ideile generoase şi mari, nu-şi au rostul în cadrele unui secol materialist. Şi meritul lui *Partenie Cosma,* aici, este de a fi deschis un nou drum spre alinarea durerilor. Iar nouă ne incumbă datoria să-l cultivăm.

Răscoala dela 1907 văzută de un Ardelean

Motto: **Purtăm poveri, răbdăm nevoi**
Şi ham de cai şi jug de boi,
Dar vrem pământ...

Gheorghe Coşbuc

Nevoile în care se sbătea clasa de jos, precum şi reformele ce se impuneau tot mai mult ca o consecinţă firească a evoluţiei concepţiilor sociale şi politice ce cuprinse omenirea către sfârşitul secolului al XVIII-lea, au adus cu sine o serie de transformări profunde de care n'a scăpat nici dreptul de proprietate.

Atât în România veche cât şi în Ardealul subjugat, reformele agrare au devenit, în timpul lui *Partenie Cosma*, de o acută necesitate. Fiind în nemijlocita apropiere a ţăranilor pentru ridicarea cărora a luptat, lui *Partenie Cosma* nu putea să-i scape modul, oarecum deplorabil, cum se făcuseră aceste reforme, mai cu seamă în Vechiul Regat. Observările lui îi dau prilejul să facă unele reflexii amare, adunate într'o broşură [95]), prin care raportează reformele agrare din Transilvania la cea din România din 1864, trăgând anumite concluzii.

Prevăzând consecinţele nenorocite ce n'au întârziat să vină la 1907, Partenie Cosma atrage atenţia oamenilor politici români, de pe acele timpuri.

Credem de oarecare importanţă a şti părerea unui Ardelean contimporan exprimată în legătură cu cele petrecute în 1907 în Vechiul Regat, cu atât mai vârtos, cu cât şi astăzi, întâmplările acestea sângeroase n'au încetat a se folosi ca o armă de luptă între partidele noastre politice, sau motiv de inspiraţie literară.

95) Răscoala ţărănească în România, Sibiu 1907.

„Efectele desrobirii ţăranului în România, sunt îngrozitoare zice *Partenie Cosma*.

„La vedere, pentru ochii lumii a împroprietărit legea rurală din 1864 pe săteanul clăcaş, dar în fapt l-a condamnat ca si mai departe să rămână tot sclavul foştilor lui stăpâni".

Iată de ce:

1. Puţinul pământ primit dela proprietar, l-a cumpărat pe bani;

2. Ţăranul este legat de pământul cumpărat de el însuşi, dar nu el este stăpânul absolut, ci e pus sub tutelă;

3. L-a condamnat să rămână plugar pe veci, dar statul nu i-a dat ţăranului posibilitatea să trăiască independent de fostul său stăpân.

Aceste trei argumente îi servesc apoi ca permise din care descoltă observaţii judicioase şi pline de tâlc.

Vorbeşte apoi de o convorbire avută cu *Ion C. Brătianu* în 1876, relativ la aceeaş chestiune ţărănească, care, cunoscându-i competenţa în materie agrară, îi ceruse anumite informaţiuni asupra sarcinilor ce le are ţăranul din Monarhie, „care erau şi sunt multe şi grele".

„Şi-a exprimat mirarea cum poate suporta ţăranul nostru atâtea dări, pe când al lor nu are să plătească aproape nici o dare către stat şi, totuş, se ivesc semne de nemulţumire.

„Eu i-am reflectat că deşi sunt grele dările ce le plăteşte ţăranul nostru, totuşi, acestuia îi este dată posibilitatea ca să trăiască, ca ţăran, agricultor şi să prospereze. Pentrucă desrobirea ţăranului în Ungaria aşa cum sub presiunea curentului democratic din 1848 a făcut-o Kosuth, este cu mult mai perfectă şi mai stabilă decât cea făcută cu 16 ani mai târziu în România".

In Ungaria, ţăranul iobag, eliberat, a devenit proprietar absolut pe toată moşia sa. A mai căpătat loc de păşune şi pădure tot din pământul fostului proprietar în aşa fel încât să poată trăi cu familia lui fără să poată fi silit a apela la bunăvoinţa fostului stăpân. Prosperitatea, în urma acestei reforme, este vizibilă. Mulţi ţărani sunt capabili să-şi trimită copiii la şcoli.

Foştii proprietari din Ungaria au fost despăgubiţi de stat, însă ei au contribuit cu partea cea mai mare, printr'un impozit de 35%, adaus la darea foncieră.

In România pământul este răscumpărat de ţăran. In aceste condiţiuni, desrobirea s'a făcut fără nici o jertfă din partea fostului proprietar şi a statului.

Tăranul este obligat să-şi cultive singur pământul, dar nu i s'a dat posibilitatea cultivării: nu are vite, nici case şi zidiri economice. Vitele nu se pot ţine fără păşune şi nici casele nu se pot construi fără lemne.

Ca o consecinţă fatală şi în viitor, vechiul proprietar va exploata pe ţăran după plac.

Deputatul Partenie Cosma (1874)

In imperiul austro-ungar au căpătat pământ atât comunele, cât şi bisericile şi şcoalele, cel puţin pentru notar, preot şi învăţător. S'a mai acordat apoi desdaunare pentru dreptul regalian de beuturi, de târg, etc., iar în România nimic din toate acestea.

„Deci eu nu m'aş mira deloc — continuă *Partenie Cosma* — dacă în România însişi ţăranii vor căuta mod şi mijloace, ca statul să fie necesitat a rezolvi încă odată desrobirea ţăranilor în mod drept şi echitabil.

„D-l Brătianu mi-a reflectat, că legea de împroprietărire a ţăranului din rezoane mai înalte de stat, s'a făcut cum s'a făcut, pentrucă: dacă emancipau ei de tot pe ţăran de fostul lui stăpân, atunci marii proprietari, din lipsă de braţe muncitoare nu-şi puteau cultiva moşiile, fiind populaţiunea României foarte rară, iar maşinile economice pe atunci încă necunoscute".

Bărbaţii politici ai României de pe acele timpuri învinuiau ţăranul că este leneş şi beţiv.

Conducător al satelor era considerat primarul, nu preotul şi dascălul cum era şi natural.

Răscoala ţărănească „socialistă" din 1888 suprimată curând, n'a dat învăţăturile ce se puteau lua din ea.

Singurul ardelean, *Gheorghe Coşbuc*, după un studiu profund al stărilor din România vede situaţia reală şi dovedeşte prin poezia lui dela 1896 „Noi vrem pământ", că starea ţăranului fără acest pământ este insuportabilă.

Boierii s'au făcut că nu pricep avertismentul lui Gh. Coşbuc, zicând că nu se potriveşte cu stările din România, ci cu cele din Rusia.

In 1900, într'o excursie a „Astrei" la Turnu Severin, la banchetul dat de guvern în onoarea excursioniştilor, *Partenie Cosma* atrage atenţia celor în drept asupra situaţiunei insuportabile a ţăranului, creată prin legea dela 1864, fără ca nimeni să se alarmeze.

Nu peste mult, cuvintele din poezia lui Coşbuc s'au adeverit, împlinindu-se.

„Partidele politice care erau agitate cu înverşunare unul contra altuia, pentru putere, la moment au uitat şi ertat toate, pentru salvarea statului oferindu-şi tot ajutorul posibil Domnitorului şi guvernului său, pentru stângerea focului şi pentru stârpirea cauzelor lui".

Guvernul liberal de atunci lansează un manifest prin care apelează la preoţi şi învăţători. Dar prin aceasta se recunoaşte că adevăratul conducător al ţăranului nu este proprietarul, cum s'a crezut, ci părintele lui sufletesc, preotul. Căci interesele proprietarului de multe ori se bat cap în cap cu ale ţăranului.

Măsurile luate în pripă de guvern, sub presiunea evenimentelor, sunt doar paliative. Pentrucă „nici o rană nu se vindecă pentrucă ai acoperit-o cu plasture de culoarea pielei...

„Să priceapă odată cei chemați să vindece răul, că țăranul plugar nu poate subzista fără pășune și fără pădure.

„Dar de aceste două lucruri nu este vorba în manifestul în chestiune“.

Dreptul la pășune și la pădure, *Partenie Cosma* îl numește de utilitate publică și din motive de utilitate publică, statul are dreptul a proceda la expropiere.

In Ungaria, lacunele legilor au fost complectate ulterior prin legile din 1868, 1871, 1873, 1878, 1883, 1891, 1896, etc.

Ca măsură de îndreptare, *Partenie Cosma* reclamă :

1. Acordarea ulterioară de pășune si pădure, cu despăgubirea proprietarului. In felul acesta proprietarul nu va pierde nimic, iar țăranul ar fi mulțumit, devenind în acelaș timp în loc de dușman, prietenul proprietarului, dispărându-i ura și dorul de răsbunare. Proprietarii și în viitor vor găsi brațe de muncă, pentrucă, prin legea firii, oamenii înmulțindu-se totdeauna vor rămâne persoane fără ocupație.

2. Proprietatea țărănească să fie scoasă de sub tutelă, obținând acesta dreptul de a dispune liber de ea, cu o singură restricție, ca moșia să nu poată fi vândută decât tot unui țăran.

3. In felul acesta, țăranul absolut liber pe moșia lui, va putea-o hipoteca pentru acoperirea nevoilor sale reclamate de cultivarea pământului. Țăranul leneș va rămâne în urmă, iar cel harnic, prin cumpărare de noui terenuri, va da naștere în scurt timp la comune înfloritoare.

Așa a văzut *Partenie Cosma* problema reformei agrare și a primei împroprietăriri la frații noștri din Vechiul Regat. Și, om de o extraordinară putere de pătrundere a lucrurilor și puternică viziune profetică, a avut curajul să-i atragă atenția lui Ion Brătianu, marele om de stat, asupra nenorocirilor ce vor decurge dintr'o atare situație. Pe cât de măreață este fapta lui *Partenie Cosma*, preconizând măsurile impuse de justiția socială, pe atât de amară este neînțelegerea oamenilor politici din România veche, care a costat, cu decenii în urmă, atâtea jertfe de oameni nevinovați, însetați după dreptate.

După un sfert de veac în slujba „Albinei"

Jubileul dela Sibiu

In anul 1910 se împlineau 25 de ani, un sfert de veac, dela intrarea lui *Partenie Cosma* în direcţiunea „Albinei", zi de fericită binecuvântare pentru întreaga suflare românească din Transilvania şi Ungaria. Constatându-se frumoasele şi evidentele rezultate la care s'a ajuns în tot acest interval de timp, *Iosif Şterca Şuluţiu*, preşedintele consiliului de direcţie al băncii, convoacă la o conferinţă în 22 Octombrie 1910, pe conducătorii filialelor şi agenţiilor institutului, pe membrii din direcţiune şi din comitetul de supraveghere. Inşirându-le înaintea ochilor realizările cunoscute, din ultimii 25 de ani, *Iosif Şterca Şuluţiu* face propunerile de mai jos, pe care „conferinţa le-a primit cu însufleţire şi în unanimitate şi a decis să fie recomandate direcţiunii spre primire şi realizare. Anume:

1. Să se creeze un fond cultural, care să poarte numele „Fondul cultural Partenie Cosma". Destinaţiunea acestui fond o va stabili Direcţiunea, în înţelegere cu d-l jubilant (Partenie Cosma).

2. Direcţiunea să procure pe spesele institutului portretul sărbătoritului şi să-l aşeze în sala de şedinţe Acest portret să se fotografieze pentru toate filialele institutului.

3. Să i se prezinte d-lui jubilant, în semn de aducere aminte, un album, cu portretele tuturor membrilor din direcţiune, din comitetul de supraveghere al funcţionarilor şi al practicanţilor institutului" [96]).

Cu o zi în urmă, Direcţiunea băncii aduce în unanimitate, următoarele hotărîri:

1. Cu prilejul împlinirii a 25 ani de activitate în slujba „Albinei", să se sărbătorească *Partenie Cosma* printr'un jubileu la 25 Decembrie 1910.

---

96) „Revista Economică" din 1 Ianuarie 1911, Sibiu.

2. Din fondul de rezervă să se institue un fond special de 40.000 coroane, care să poarte numele *„Fondul cultural Partenie Cosa"* Destinaţia fondului se va fixa mai târziu în înţelegere cu sărbătoritul.

3. Se aprobă pictarea în ulei a unui portret al sărbătoritului de un pictor cu renume. (Portretul a fost făcut de către pictorul Kimon Loghi). După portret se vor trimite copii tuturor filialelor institutului.

4. Se hotărăşte întocmirea unui album cu tot personalul băncii, care să se predea jubilantului.

5 In ziua jubileului, se va ţine la ora 10 a. m. o şedinţă solemnă în care i se vor aduce felicitări jubilantului din partea direcţiunii, a comitetului de supraveghere şi a funcţionarilor institutului. Tot atunci se va preda şi albumul comemorativ.

6. După masă, se va ţine un banchet intim, cu participarea jubilantului şi a familiei lui şi personalului de conducere şi administrativ. Cu această ocazie se vor rosti două toaste oficiale: din partea membrilor de direcţiune şi a comitetului de supraveghere, iar altul din partea funcţionarilor institutului.

7. Direcţiunea crede de cuviinţă ca şi filialele şi agenţiile să serbeze la timp potrivit, acest moment important în istoricul institutului „Albina".

Astfel a înţeles banca „Albina" să-şi cinstească conducătorul

Jubileul lui *Partenie Cosma* s'a serbat în 29 Aprilie 1911 şi la institutul „Furnica" din Făgăraş, fondat de „Albina" şi în direcţiunea căreia — de altfel unicul caz — *Partenie Cosma* funcţionează ca membru de 25 ani. Cu acest prilej, imitând gestul centralei, s'a instituit un fond de 1.000 cor. sub denumirea „Fond cultural Partenie Cosma", care să se poată mări în viitor şi a cărui menire este: „a vota din interese ajutoare, burse, etc., pe seama funcţionarilor „Furnicii" pentru călătorii de studiu şi pentru a se perfecţiona în cunoştinţele lor de specialitate" (Revista Economică din 6 Maiu 1911).

Cât priveşte celălalt fond cultural instituit de „Albina", el a luat următoarea destinaţie:

a) Ajutoare băneşti funcţionarilor care fac călătorii de studii bancare în străinătate, cu învoirea direcţiunii;

b) Cheltueli de călătorie acelor funcţionari ai institutului care participă la întruniri economice în patrie şi străinătate;

c) Burse funcţionarilor care după serviciu de cinci ani se trimit la studii mai înalte de specialitate în patrie sau străinătate;

d) Premierea scrierilor de natură financiară, economică, publicate de autori români. (După Revista Economică din 1 Aprilie 1911).

Bursele de studii şi diversele ajutoare distribuite din acest fond de 40.000 cor., care astăzi se urcă la aproape un milion lei, însumează un total de 0,5 milioane. El se augumentează cu do-

D-na Maria P. Cosma (1878)

bânzile proprii, venituri ocazionale şi subvenţiile votate anual de către adunările generale.

Pentru a ne putea de seama de momentul înălţător care a prezidat acest jubileu al muncii cinstite pe ogorul spinos al economiei financiare pusă în slujba nevoilor naţionale, ar trebui să redăm, în totalitatea lor, telegramele primite cu această ocazie so-

lemnă, relatările presei şi cuvântările omagiale. Noi ne vom mărgini, din motive uşor de ghicit, să spicuim doar partea caracteristică a acestei sărbătoriri.

„La patru ani după înfiinţarea „Albinei“ — zice d-l Ion I Lapedatu, în Revista Economică din 25 Decembrie 1910, — când vremurile de încercare şi greutăţile începutului nu trecuseră peste această instituţie financiară românească, consiliului de administraţie îi este dat să primească în sânul lui o putere nouă, tânără şi plină de energie, în persoana advocatului şi deputatului dietal al Beiuşului, Partenie Cosma, bărbat cunoscut deja poporului nostru prin o norocoasă şi mănoasă activitate publică pe terenul cultural, bisericesc şi politic de aproape 15 ani.

„Intrarea unei puteri noui şi plină de bărbăţie în serviciul „Albinei“ era cerută cu insistenţă de evoluţiunea firească a lucrurilor. Alături de Bologa şi Măcellariu, îmbătrâniţi în muncă pentru neam... Partenie Cosma fu omul viitorului. Ajuns în consiliul de administraţie al tânărului institut, prin superioritatea calităţilor sale şi mai ales prin serviciile reale prestate, ca advocat şi delegat direcţional timp de aproape 10 ani, se impune în aşa măsură, încât după moartea primului director.. Partenie Cosma e ridicat la înalta distincţiune împreunată însă cu o grea chemare şi mare răspundere, de director executiv al „Albinei“.

Arătând progresele făcute de bancă în tot acest timp, revista continuă :

Rezervele s'au urcat dela 125.000, în 1885 la aproape două mil. coroane. Raportată la capitalul social, care a crescut iarăşi de cinci ori ca înainte şi exprimată în procente, creşterea fondului de rezerve este dela 21% la 66%.

Se emt titluri de 4%, cel mai practic mijloc pentru procurare de capitaluri pe termen lung.

Creditele de reescont, de cont curent, au crescut şi ele dela 300.000 cor. în 1885, la 8 mil. cor. garantate prin efecte publice.

Creditele combinate şi-au redus venitul brut dela 8,4% la 5,5% şi cele hipotecare dela 7,5% la 5,3% o reducere de 3%, în timp ce produsul efectelor publice care constitue o sarcină pentru institut, a ajuns la un procent aproape dublu, iar venitul net a rămas la aceeaş proporţie.

Dar nu numai în interiorul ei şi-a amenajat banca situaţia.

Numărul institutelor de credit a crescut în ultimul pătrar de veac la aproape 200, ajutate de banca „Albina".

Paralel cu activitatea economică s'a desvoltat o mare operă culturală. Cota de binefacere s'a urcat la 325.000 cor. — „o sumă care capitalizată, cu interese de 4% ar reprezenta astăzi peste o jumătate milion coroane".

Martorii operei de binefacere inaugurată de „Albina" pe lângă instituţiuni culturale, biserici, şcoli, etc., mai sunt şi „acei tineri de odinioară, care cu sprijinul „Albinei" au fost puşi în poziţiunea să-şi continue studiile la Academii Comerciale din streinătate, precum şi multe alte ajutoare, cari vor rămâne învăluite în taina trecutului".

In tot asemenea termeni elogioşi se exprimă cu această ocazie şi alte organe de publicitate româneşti, ca „Telegraful Român", „Tribuna", „Foaia Poporului" etc. Iar cele peste 250 telegrame şi scrisori, au adus la această măreaţă sărbătoare, salutul obştei româneşti de pretutindeni, ba chiar şi a celei streine. Toate aceste articole, telegrame şi scrisori s'au înfrăţit cu vorbele frumoase şi urările emoţionate rostite de direcţiune, comitetul de supraveghere şi corpul funcţionarilor, întru preamărirea lui *Partenie Cosma.*

Printre cei care au trimis telegrame de felicitare se numără o mulţime de persoane, care astăzi deţin locuri de frunte în viaţa publică, şcolară etc., iar altele s'au înfrăţit cu *Partenie Cosma* în pacea liniştei eterne.

Mitropolitul Ioan Meţianu, Episcopul Miron Cristea, apoi Tache Ionescu, Vasile C. Osvadă, corpul profesoral dela liceul comercial din Braşov: Vlaicu, Socaciu, Bârseanu, Panţu, Pricu; dr. Blaga, Bunea, Ciorfea, Vătăşan, Lacea; dr. Stinghe, etc. Societatea „România Jună" din Viena, redacţia „Gazeta Transilvaniei", „Tovărăşia", ş. a.

Serbarea jubileului a început la ora 11 a. m. cu o şedinţă festivă a direcţiunii şi comitetului de supraveghere, prezidată de Iosif Şterca Şuluţiu, care ia primul cuvânt, relevând meritele cunoscute, ale sărbătoritului. Urmează apoi Matei Voileanu, preşedintele comitetului de supraveghere şi dr. Nicolae Vecerdea, în numele funcţionarilor dela filiala din Braşov.

Sfârşitul fiecărei vorbiri a fost salutată cu îndelungi aplauze. Munca prestată cu atâta desinteresare faţă de sine, pentru întărirea economică a neamului asuprit, nu putea să-şi găsească o mai bună răsplată.

Tuturora le-a răspuns sărbătoritul. In fraze clare, precise, cu o uşoară tremurare în glas, *Partenie Cosma*, iluminat de măreţia momentului, spune:

„Vă rog d-lor, în momentul acesta de firească emoţiune să nu cereţi dela mine, ca şi eu să vă răspund cu cuvinte atât de elocvente, cum au fost felicitările rostite de Dvs., cu atât mai vârtos, cu cât de când am abandonat terenul politic, nu-mi mai bat capul şi cu arta oratoriei.

De 33 ani împliniţi, de când în diferite calităţi mi s'a dat posibilitatea să iau parte activă la conducerea acestui institut, am participat şi eu la atâtea festivităţi jubiliare, dar nici odată n'am râvnit la astfel de onoruri. Pentrucă, n'am ce face, dar aşa-mi este firea. Eu nu ţin la reclamele moderne, adeseori puse la cale de înşişi cei sărbătoriţi, ci mă mulţumesc cu satisfacţia internă, care o simte fiecare bărbat serios, convins că după putinţă şi-a împlinit misiunea în posiţia ce o ocupă.

Şi dacă cu toate acestea Dvs., — din care unii cunoaşteţi aceste vederi ale mele — găsiţi că prestaţiunile mele la prosperarea institutului mă învrednicesc şi de o astfel de manifestaţiune, n'am decât să mă plec, să cred şi eu, că doară acesta ar fi interesul institutului în al cărui serviciu stau, şi să vă mulţumesc din inimă pentru extraordinara distincţiune cu care mă surprindeţi.

Atât pentru trecut, cât mai vârtos pentru viitor însă, ţin să fixez mijloacele prin care mi-s'a dat posibilitatea, ca să ajungem la desvoltarea actuală a institutului.

Factorul principal, care mi-a stat atât în ajutor, este corpul funcţionarilor institutului.

Pentrucă, oricât de corecte şi folositoare să fie dispoziţiile consiliului de administraţie, ele nu capătă viaţă decât prin ducerea lor la îndeplinire prin funcţionarii institutului.

Intru realizarea acestui scop, prima şi permanenta mea îngrijire a fost să-mi creiez un corp de funcţionari zeloşi, ambiţioşi de situaţiunea lor şi disciplinaţi.

In acest scop, din timp în timp, după împrejurări, m'am năzuit să le asigur o subzistenţă sigură şi o calificaţie superioară.

Am introdus examenul de calificare care în întreagă Ungaria numai la institutul nostru există, la care după o practică de cel mult doi ani, au să se supună practicanţii care reflectează posturi de oficiant în institutul nostru.

Am introdus clasele între funcţionari şi avansarea normală, cu posibilitatea, însă, ca înaintarea să se facă şi în mod excepţional, după vrednicia funcţionarului.

Şi am introdus şi o disciplină după putinţă calculată la greşeli omeneşti; de care nici unul nu suntem scutiţi; dar severă şi fără nici o cruţare, relativ la delicte premeditate, despre ce au avut ocaziunea să se convingă funcţionarii institutului, de câteva ori.

Astfel mi-a succes a crea un corp de funcţionari, de care sunt mândru cu colaborarea cărora am înălţat institutul la nivelul de care se bucură astăzi, situaţie la care fiecare funcţionar îşi are partea sa de muncă cinstită.

Constatate acestea, repet mulţămita mea, urându-vă, ca D-zeu să vă ţină la mulţi ani fericiţi".

Desigur, emoţia momentului solemn nu i-a permis să spună toată bucuria ce o simţea. Pe de altă parte, însăşi modestia lui caracteristică, care punea munca în tăcere mai presus de vorbăria sterilă şi ineficace, îl oprea de a lungi vorba. Cuvintele lapidare şi laconice spuse de el la alcătuirea „Solidarităţii", ne sunt mărturie.

„Toţi bărbaţii maturi, care urmăriţi cu atenţiune manifestaţiunea pe teren social şi politic în ţara aceasta, nu aveţi nevoie, ca dela acest loc să vă arăt situaţiunea ce se încearcă a se pregăti instituţiunilor noastre economice româneşti. Faţă de acest curent, singurele noastre arme trebue să fie onestitatea, corectitudinea şi soliditatea" (Revista Economică din 3 Octombrie 1923).

Cu aceste trei arme: onestitatea, corectitudinea şi solidaritatea, a dus *Partenie Cosma* lupta împotriva unui imperiu şi a reuşit!

După terminarea şedinţei festive urmează felicitările celor mai de frunte personalităţi şi instituţiuni româneşti şi chiar streine.

La ora 1 d. m. s'a ţinut un banchet festiv în restaurantul Bratu, luând parte aproape 100 persoane. S'au rostit aici două toaste oficiale, unul din partea d-rului Liviu de Lemény, vicepreşedintele direcţiunii şi comitetului de supraveghere, şi altul din partea advocatului dr. Octavian Rusu, în numele funcţionarilor institutului.

„A fost o serbare simplă — scrie Revista Economică din 1 Ianuarie 1911 — fără pompă externă, dar cu atât mai înălţătoare şi impunătoare prin mulţimea participanţilor şi manifestaţiilor de simpatie şi stimă. Ele sunt cu atât mai preţioase pentru jubilant, cu cât au fost de o spontaneitate cum puţinor muritori le e dat să vadă".

III. AMURG DE VIAȚĂ, RĂSĂRIT DE ȚARĂ

Motto: „Mărirea ce Ți-o urăm, Sire, este:
Să te încoronezi la Alba Iulia, sau
să mori pe câmpia dela Turda".

Nicolae Filipescu

Peste simbolicul jubileu dela Sibiu s'a lăsat cortina. Timpul scurt ce i-a mai rămas până la răsboiu, nu i-a permis lui *Partenie Cosma* să continue rodnica activitate. Viața noastră financiară este saturată acum de cele 100 bănci existente, la care se mai adaugă alte 175 înființate în decursul ultimilor unsprezece ani, cu un pronunțat caracter de concurență. Iau naștere chiar bănci cu caracter religios, cultural, bănci confesionale, ceeace este o caracteristică a acestei perioade.

Privirea lui *Partenie Cosma* îmbrățișează mereu câmpuri mai vaste, peste care, însă, nu-și poate întinde mâna-i binefăcătoare. Destinul implacabil îl urmărea îndeaproape, făcându-l să ia drumul pribegiei nu peste mult. Aceasta a fost singura răsplată a omului care n'a cerut nimica pentru el.

Dar înainte de ce pleacă din fruntea „Albinei", sub conducerea lui *Partenie Cosma* se mai înființează o filială la Bozovici, în Banat, iar agentura din Elisabetopole se transformă în filială și la Orșova se creiază o nouă agentură.

Capitalul social se urcă la 6.000.000 coroane. Majorările de capital, dela înființare până la 1914, sunt în număr de patru:

La 1872	300.000 fl.
„ 1895	600.000 fl.
„ 1907	2.400.000 cor.
„ 1909	3.000.000 cor.
„ 1912	6.000.000 cor.

Se decide înfiinţarea unei agenturi în America, şi anume la New York. In acest scop au şi fost trimişi doi funcţionari de-ai „Albinei“ pentru a studia chestiunea la faţa locului. Operaţiunile cu care avea să se ocupe această agentură, sunt: primirea şi expedierea de bani dela emigranţi, pe lângă un comision minim, vinderea biletelor de călătorie, primirea depozitelor spre fructificare şi exoperarea pe seama emigranţilor de acte de notariat şi legalizarea acelora la autoritatea competentă.

Planul acesta, conceput de *Partenie Cosma* încă de prin anul 1911, a fost abandonat, din motive independente de voinţa directorului „Albinei“. Şi ce mari servicii ar fi făcut emigranţilor români!

In anul 1914, banca „Albina“ cu tot caracterul ei de institut economic şi comercial, nu uită, totuşi, partea culturală. Prin ajutoarele ei, care la această dată se urcau la frumoasa sumă de 489.122 cor. participă la majorarea fondurilor diferitelor asociaţiuni şi reuniuni. Totalul ajutoarelor, stipendiilor şi subvenţiilor distribuite dela 1872 — 1914, constitue la un loc o sumă de aproape 800.000 coroane!

Beneficiile realizate după cei 15 ani de funcţionare a lui *Partenie Cosma* în fruntea „Albinei“, se prezintă astfel:

1900	252.661	coroane	1907	270.531	coroane.
1901	258.539	„	1908	341.893	„
1902	263.124	„	1909	405.610	„
1903	252.982	„	1910	457.613	„
1904	245.471	„	1911	500.646	„
1905	262.010	„	1912	500.546	„
1906	266.633	„	1913	703.627	„
			1914	458.200	„

In tot acest interval s'a acordat un divident între 14% (8 ani), 10% (4 ani), 8 şi 6%.

Depunerile spre fructificare, pe aceeaş perioadă de timp (1900 — 1913) au următoarea înfăţişare:

(După V. Slăvescu, op. cit. şi Const. Popp. op. cit).

Anul	Depunerile spre fructificare	Anul	Depunerile spre fructificare
1900	10.453.782 coroane	1908	16.756.913 coroane
1901	11.092.300 "	1909	18.135.654 "
1902	11.525.646 "	1910	20.007.795 "
1903	12.289.853 "	1911	24.815.383 "
1904	13.122.625 "	1912	23.174.300 "
1905	13.833.376 "	1913	22.773.692 "
1906	15.530.087 "	1913	22.489.462 "
1907	15.140.915 "		

Iată şi un tablou al principalelor operaţiuni active:

Anul	Scont cambial	Imprumuturi hipotecare în scris func. şi numerar	Credite cambiale cu acoperire hipotecară	Credit in ct. crt.
1900	8.259.964 cor.	5.060.962 cor.	1.660.959 cor.	640.475 cor.
1902	9.742.494 "	5.299.963 "	1.960.421 "	1.008.947 "
1904	10.232.547 "	5.844.168 "	1.868.679 "	2.228.346 "
1906	12.187.606 "	6.893.592 "	1.861.344 "	2.462.401 "
1908	14.406.417 "	9.184.551 "	1.834.534 "	3.524.877 "
1910	15.815.365 "	11.093.354 "	4.984.059 "	4.666.665 "
1914	19.259.704 "	12.519.906 "	9.624.534 "	4.852.240 "

Paralel cu această desvoltare îşi măresc capitalul şi celelalte bănci româneşti din Ardeal. Aşa avem:

„Timişana“ dela 50.000 fl. în 1885 la 2.000.000 cor.
„Ardeleana“ dela 75.000 fl. în 1885 la 1.000.000 cor.
„Victoria dela 100.000 fl. în 1887 la 2.500.000 cor.
„Bihoreana“ dela 600.000 fl. în 1898 la 1.723.000 cor.

Ce sume s'au dat pentru scopuri publice: Şcoli, binefacere, societăţi culturale etc. (După dr. Kenész Béla: Nép es föld, p. 130, Budapesta 1917).

BĂNCI	Nr. băncilor	Cap. soc. în mil. coroane	Venit curat în mil. cor.	Sume date p. scopuri publice	
				Coroane	%
Ungureşti . . .	142	34,23	4,21	61.488	1,45
Săseşti	33	10,11	2,24	450.548	20,43
Româneşti . .	97	16,37	2,08	109.060	5,20

Cele mai mari ajutoare le-au dat băncile săseşti, urmte în ordine de băncile româneşti şi maghiare. Băncile Saşilor în număr de numai 33, au dstribuit 450.548 coroane la un capital de 10 milioane coroane, adică 20,45% pe când cele româneşti 5,20% şi ungureşti, un procent şi jumătate.

După naţionalitate, băncile din Ardeal, aveau în 1910, următoarea grupare [97]).

BĂNCI	Nr. lor	IN MILIOANE COROANE:			
		Cap.social	Depuneri	Imprumut. cambiale	Imprumut. hipotecore
Ungureşti	361	31,4	160,6	161,3	64,3
Săseşti	27	9,7	91,1	23,1	103,5
Româneşti	91	13.8	58.2	62.4	25.7

Cumpărările de moşii de peste 50 jugăre făcute în Ardeal între 1903—1912 [98]).

JUDEŢE	Moşii cumpărate în jug. cadastrale		Românii au câştigat	Ungurii au pierdut
	De Români de la Unguri	De Unguri de la Români		
Alba de jos . .	16 429	340	16.096	21.741
Bistriţa Năsăud ·	3.411	—	3.395	3.668
Braşov	—	—	89	—
Ciuc.	383	159	224	. 224
Făgăraş · . .	1.181	126	1.055	1.055
Trei Scaune . ·	10 840	3.650	7.905	10.675
Hunedoara . · .	22.597	42.635	20.060	18.572
Târnava mică .	7.128	876	6.137	15.296
Cojocna . · . .	20.378	3.069	17.364	17.364
Mureş Turda · ·	7.017	1.282	5.735	5.874
Târnava mare ·	8.217	—	8.053	18.849
Sibiu . . . · .	5.93	—	593	593
Sălagiu . . · .	23.594	—	23 854	23.594
Solnoc Dobâca ·	23.651	1.191	31.460	33.512
Turda Arieş . .	10.980	1.060	9.920	9.750
Odorheiu · · .	995	—	995	995
In moşii sub 50 jug.	13.077	222	12.855	12.855
Total · ·	179.471	54.610	124.861	157.773
Preţul în coroane.	64.086.506	5.371.367		

97) Pákél Sándor József: Az Emke megalapitása és negyedszàzados müködése 1885—1910 pag. 391, Cluj 1910, reproduse şi de Kenész Bela, op cit. p. 131. şi Petru Suciu: Proprietatea agrară în Ardeal, p. 66, Cluj.

98) Tokaji László: Eladó Ország, p. 12 Cluj 1913, P. Suciu: Proprietatea agrară în Ardeal p. 67.

Din cauza răsboiului „Albina“ ca de altfel şi celelalte bănci, sistează acordarea de împrumuturi, guvernul instituind un moratoriu pe toată durata războiului. Salariile personalului mobilizat s'au plătit familiilor rămase acasă.

Directorul executiv al „Albinei“ ia drumul pribegiei, nu înainte de a se fi încercat împotriva lui o tentativă de distrugere fizică. Incepând cu anul 1915, nu mai conduce efectiv destinele băncii, decât doar cu numele. Teama de persecuţiile guvernului maghiar — fiind mereu ameninţat, ba chiar şi d-na Maria Cosma — îl face să petreacă cu interminenţă o parte din timp la Călimăneşti, în Vechiul Regat, unde avea o vilă şi unde era în bune raporturi cu oamenii politici români de pe acele vremuri: *I. Brătianu, Tache Ionescu, Nicu Filipescu,* etc.

Legăturile avute cu Vechiul Regat nu se pot stabili precis, corespondenţa fiindu-i ridicată de către autorităţile maghiare, care demult îi urmăreau activitatea.

Dar lucru hotărât este că *Partenie Cosma* întreţinea strânse legături cu conducătorii României, a cărei întregire o urmărea cu o perseverenţă fanatică. In vederea acestei idei, el nu se dă la o parte din calea pericolului înfruntând orânduirea maghiară printr'o activitate revoluţionară ce enerva stăpânirea. Se cunoaşte acţiunea *„Iridentei române“* din 1885, în care *Partenie Cosma* a avut un rol de frunte, când agenţii agitatori şi manifestele revoluţionare răscoleau satele româneşti, îndemnându-le la rezistenţă. In scrisoarea sa către ministerul de justiţie, în legătură cu aceste evenimente ministerul de interne scrie speriat: „şi ca trufaşa agitaţie să fie mai completă, Mitropolitul Miron Romanul pretutindenea şi la toate manifestaţiile îi dă un rol însemnat lui Partenie Cosma, care e unul din cei mai faimoşi agitatori [99]).

Intre alţii, a fost un bun prieten al mecenatului basarabean şi marele prieten al Românilor din Transilvania, devenit aproape legendar, *Vasile Stroescu*. La sfatul lui *Partenie Cosma*, sunt ajutate nenumărate şcoli cu banii primiţi prin „Albina“ iar altele sunt construite în întregime. Insăşi mişcarea naţională din Ardeal s'a

---

99) I. Matei: Personalitatea lui Partenie Cosma, pag. 27—28, Cluj 1938, reprodus după Al. Lapedatu: Un episod revoluţionar în luptele naţionale ale Românilor de peste munţi, acum o jumătate de veac, p. 69, Bucureşti, 1937 (An. Ac. Rom.).

bucurat de preţiosul ajutor bănesc al lui *Vasile Stroescu* [100]),în valoare de 500.000 coroane depuse tot la „Albina".

Grav bolnav în urma unei intoxicaţii alimentare misterioase cere concediu şi se retrage la Călimăneşti.

Ultimul bilanţ semnat de el şi pe care-l dăm mai jos, este cel din anul 1914. O simplă aruncătură de ochi asupra lui, va lămuri şi pe cel mai puţin deprins în ale contabilităţii, cu drumul avântat ce l-a făcut „Albina" dela înfiinţare şi până în preajma răsboiului. Căci banca „Albina" în trecut, sub conducerea întemeetorului ei, *Visarion Roman* din Răşinari şi a lui *Partenie Cosma*, care i-a consolidat şi continuat opera, n'a fost decât un imn al muncii cinstite, o sforţare încordată în serviciul căreia se mobilizează cele mai luminate minţi financiare ale vechiului Ardeal.

Iată acuma şi bilanţul anului 1914, care marchează, aproape, sfârşitul activităţii binefăcătoare a marelui financiar şi economist, la banca „Albina":

---

100) „Desigur nu greşesc dacă atribui o mare parte a meritului, dacă nu chiar întreg meritul, acestei mari şi neuitate acţiuni filantropice şi culturale, sugestiilor fericitului Partenie Cosma, cu care Vasile Stroescu intrase în strânse şi devotate legături de prietenie. Prin munificienţa sa nemaipomenită la noi, felul direct cum aceasta era exercitată dela distanţă, de acest donator generos, cunoscut de puţini oameni dela noi precum şi prin concepţia şi dispoziţia sa, ca ajutoarele să fie imediat întrebuinţate... Vasile Stroescu a devenit o figură legendară în sânul populaţiei noastre. Precum tot legendă a fost şi credinţa guvernului maghiar şi a presei iudeo-maghiare, care vedeau în marele mecenat un emisar politic deghizat, la spatele căruia presupunea Rusia ţaristă ori România".

Vezi : **Const. Pop : Partenie Cosma** în „Revista Economică" din 9 Maiu 1937, pag. 175.

ACTIV **1914** **PASIV**

ACTIV	SUMA Florini	Fil.
Casa în umerar . . .	213.508	44
Monete	347	02
Cambii de bancă 19.259.704,49		
Credit cambial cu acoperiri hipotecare 9.624.534,13	28.884.237	62
Imprumut. hipotecare în scrisuri funciare. 12.115.085,63		
Imprumut. hipotecar în numerar. 404.820,59	12.519.906	22
Credite de cont. crt. .	4.852.240	71
„ personale . .	1.636.997	26
Avansuri pe ef. publice.	43.107	50
Casele instit. la centrală Filiale, realități dela Brașov și div. realități de vânzare	1.750.274	27
Efecte publice	3.384.717	60
Acțiuni dela div. bănci	314.800	—
Ef. fond de gar. al scris func.	531.301	—
Ef. fond de pens. al funcț. inst. . . .	349.430	—
Interese transit. de efecte	61.118	54
Mobilier amort. . . .	7.444	6
Interese transit. restante	124.935	64
	54.074.367	43

PASIV	SUMA Florini	Fil
Capital social	6.000.000	—
Fond general de rezervă 1.100.000		
Fond de garanție al scris func. 560.000		
Fond de pensiuni 899.315,44	2.559.315	44
Fondul Partenie Cosma	48.186	—
Dep. spre fructificare	22.489.462	
Scris func. cu 5% în fl. 436.000		
Scris func. cu $4\frac{1}{2}$% 8.228.000		
Scris func. eșite la sorți 2.292.000	10.956.000	—
Cambii de bancă reescontate	7.962.386	61
Diverse conturi creditoare	3.076.498	98
Dividente neridicate	4.348	—
Interese anticip. prv. 1915	260.355	69
Int. transit. de scris. fonc.	143.113	75
Profit net	458.210	57
	54.074.367	43

Progresul realizat de banca „Albina“ sub conducerea lui *Partenie Cosma*, este de natură să înduplece şi pe cei mai neîmpăcaţi advesari ai lui, situându-l într'o lumină dintre cele mai favorabile. Dela 300.000 florini capital social la şase milioane, este o distanţă pe care economistul ardelean a străbătut-o pas cu pas, cu o voinţă de neînfrânt. Desigur, nu ori şi cine putea să poarte cu sine teribila răspundere a ridicării materiale a ţăranilor ardeleni, aşa cum a făcut-o directorul „Albinei“. Căci *Partenie Cosma* era un om călit în lupta aspră a vieţii, în lupta care, în statul maghiar, se ducea cu riscul anumitor consecinţe chiar şi de ordin fizic.

Celelalte posiţii, ne indică aceiaş desvoltare treptată şi sănătoasă, acelaş ritm vioi, pe care nu-l putea imprima decât un adânc cunoscător a realităţilor noastre aici în Ardeal.

Raportând situaţia actuală a băncii la cea din 1885, demisia lui Partenie Cosma forţată de guvernul maghiar, nu poate să lase indiferentă conducerea institutului:

„Dar pe lângă aceste renunţări din direcţiune — Antoniu Mocsonyi, Trăilă, A. Lebu, etc. — ne este dat să aducem la cunoştinţa adunării generale trecerea la pensiune a directorului executiv, a d-lui Partenie Cosma, despre care putem afirma, că întreaga vieaţă şi-a dedicat-o intereselor institutului nostru. Timp de 30 de ani a condus dânsul cu devotament şi energie afacerile institutului, după ce mai înainte $8^1/_2$ ani fusese advocatul lui [101]).

Intr'adevăr, rareori s'a văzut cu o atât de bogată experienţă a vieţii, cu o atât de vastă cunoştinţă a lucrurilor, a realităţilor, a infinitelor dorinţi ale mulţimii, ca Partenie Cosma. I-a fost hărăzit de Dumnezeu, acestui bihorean din cetatea culturală a Beiuşului, să pătrundă în sufletul ţăranilor, ca şi în cel al intelectualilor, să-i exploreze tainele lui fără hotar pentruca, din toate acestea, să-şi formeze o anumită judecată despre lume, ajunsă apoi, la o desăvârşită maturitate. Adăogând la acestea puternicul lui spirit de iniţiativă, ajutat de o cultură bogată, ne putem forma în faţa ochilor o imagine — fie cât de imperfectă — a celui ce a fost Partenie Cosma şi a puterii lui de muncă şi sacrificiu.

Făcând o scurtă incursiune în progresele realizate, raportul continuă:

---

101) Raportul Cons. de Ad-ţie către Ad. g-rală din 13.V.1916.

„Progresele frumoase realizate de institut în acest interval se pot uşor evidenţia, dacă comparăm bilanţul anului 1885 cu al anului 1915.

„Capitalul societar de atunci de c. 600.000 — a ajuns astăzi la c. 6.000.000; fondurile de rezervă s'au urcat dela c. 125.000 la c. 2,68 mil., iar activul total dela c. 6,6 mil. la 46,7 mil. c.

„Aceste succese sunt în cea mai mare parte meritul directorului executiv, al d-lui Partenie Cosma, care şi pe alte terene ale vieţii noastre publice a desvoltat o activitate din cele mai fecunde". Dar, exemplul cel mai clasic al operii înfăptuită de către *Partenie Cosma* în fruntea institutelor româneşti de credit, este însăşi mărturisirea scriitorului maghiar Tokay Làszló, în cartea lui apărută în 1913 „Eladó Orszàg", prin care dă alarma asupra pericolului ce-l prezintă cumpărarea de pământ dela Unguri, din partea Românilor, arătând că numai în timp de zece ani, s'au cumpărat peste 160.000 jugăre. Pericolul denunţat de Tokay Làszló a fost, desigur, răspunsul dat de *Partenie Cosma*, oficialităţii maghiare care inaugurează prin legea de colonizare din 1894, noua politică agrară:

„Faţă de colonizările statului ungar făcute pe 67.000 jugăre în 20 de ani, în întreaga Ungarie — 1894—1914, n. a. — din cari jumătate s'au făcut pe terenuri cari aparţineau statului, Românii, cu singurele lor puteri şi combătuţi cu toate mijloacele puterii de Stat au cumpărat dela Unguri în 10 ani şi numai în 15 judeţe ale Ardealului, 160.394 jugăre şi acestea numai din proprietăţi de peste 50 jugăre [102]).

Luptei parlamentare, bisericeşti şi şcolare i se alăturase şi aceea economică, care sprijinea cu succes acţiunea de eliberare, dând ţăranilor putinţa de a înfrunta cu succes opresiunile maghiare şi a se ataşa mai cu temeiu politicei partidului naţional român. Pentrucă, zice domnul profesor Nicolae Iorga „Omul liber e acela care se poate sprijini pe ce este în adevăr al lui. Tot restul e formulă şi închipuire. Cu iobagi se poate face o revoluţie, dar nu se poate înjgheba o alcătuire politică. A stârni pe sărac e uşor, dar numai cu cel avut se poate face un lucru, care să se menţină şi să se poată desvolta".

Şi pentru a ilustra mai bine opera lui *Partenie Cosma* în această direcţie d-l Nicolae Iorga, continuă: „A pus Românilor

---

102) **Dr. Victor Jinga**: ibidem, pag. 17.

pământ sub picioare. Cu aceasta s'a spus tot ce reprezintă acţiunea economică a marelui Ardelean, în vremea subjugării şi a prigoanei".

Acesta a fost serviciul ce l-a adus marele Ardelean cauzei româneşti, fără sgomot şi fără reclamă. Despre serviciul acesta *Gheorghe Bariţiu* are ocazia să scrie în a sa Istorie a Transilvaniei, vol. III, pag. 498 în graiul lui dulce[103]) : „Cutezăm a susţine după experienţa ce avem, că de atunci încoace — dela înfiinţarea „Albinei" n. a. — în mijlocul atâtor asupriri şi spoliaţiuni, până în *50.000* de familii române au scăpat de o ruină sigură, cauzată prin uzură de câte 50, *100* şi chiar 200%, numai cu ajutorul băncii „Albina" şi cu a celorlalte care s'au înfiinţat cu ajutorul lui Dumnezeu pe urma acesteia, în cele mai multe regiuni locuite de Români".

Iar defunctul ministru, *Vasile Goldiş* va avea şi el ocazia să se pronunţe asupra activităţii aceluia, al cărui nume „va rămâne pentru totdeauna un exemplu viu de cinste şi muncă devotată şi conştientă în istoria institutului „Albina",[104]) în termeni ca aceştia:

„Ori e nevoie să spun eu ce a fost „Albina" pentru Ardeal? Prin pilda ei şi cu ajutorul ei o întreagă reţea de bănci şi cooperative de credit româneşti iau viaţă, cari până în anul eliberării Ardealului au atins numărul de 300, iar singură banca „Albina" a donat până la 1918 pentru scopuri culturale româneşti echivalentul sumei de peste 30 milioane lei" [105]).

Afirmările lui *Vasile Goldiş, Gheorghe Bariţiu, Nicolae Iorga*, etc., ne scutesc a aduce alte argumente în sprijinul şi evidenţierea unei munci dintre cele mai rodnice. De aceea, retragerea din fruntea „Albinei" nu a constituit un fapt divers, ca atâtea altele, ci, prin însăşi evenimentele ce au urmat după războiu, o perdere ireparabilă atât pentru institut, cât şi pentru întreg Ardealul. Căci odată cu refugiul, *Partenie Cosma* şi-a perdut şi multiplele calităţi ce le avea. Pensiunea votată de „Albina" n'a putut-o primi din cauza atât a conjuncturei, cât şi a opunerii guvernului maghiar. Retra-

---

103) **Gh. Bariţiu : Istoria Transilvaniei**, vol. III, pag. 498, Sibiu, 1891.
104) Rap. Cons. de Ad-ţie către Adunarea g-lă din *29 III 1924*, Sibiu.
105) **Vasile Goldiş : Discursuri**, pag. *112*, Bucureşti, 1928.

gerea la Călimăneşti, apoi în Moldova, Iaşi, este plină de peripeţii şi greutăţi; mai ales pentru un om de 76 ani. Pribegeşte apoi, dimpreună cu soţia şi întreaga familie prin Rusia, Norvegia, Anglia şi Franţa şi se stabileşte pentru mai multă vreme la Genova. Dela Paris î se oferă preşedinţia Consiliului Naţional Român, dar e prea bătrân ca să mai poată accepta această sarcină. Ţara invadată de hoardele teutone, gemea sub călcâiul strein. Doar în inima Moldovei, acolo unde duşmanul şi-a frânt în două mân-

Soţia lui Partenie Cosma când a împlinit vârsta de 75 ani (1929)

dria, mai licăria o rază de speranţă. Si când a sunat din nou ceasul cel mare, Ardealul a devenit într'adevăr teatrul pe crestele căruia s'au aprins luminile laudei: *Dreptatea istorică căreia i s'au jertfit atâtea lacrimi de sânge, se împlinea aevea.* Monarhia îşi zdrobise creerii de porţile de fer ale Albei Iulii, Mihai Viteazul îşi scutură ţărâna din câmpia dela Turda şi se coborî a doua oară printre noi. Ţara întreagă se îmbrăca în haine de sărbătoare.

Odată cu anul 1919 s'a reîntors şi *Partenie Cosma.* Visul pentru care a luptat şi a suferit nu era o himeră deşartă. *Partenie Cosma* a avut dreptate. Şi cu sufletul împăcat s'a dat la o parte din calea onorurilor. Căci Maurul îşi făcuse datoria..., Singur, înconjurat de dragostea familiei, bătrânul *Partenie Cosma* îşi plimba

visul împlinit dealungul Sibiului, care a fost martorul atâtor lupte şi biruinţi ale celuia ce părea acuma un strein din altă lume.

„Alături de multe exemple, unul mai ales e dureros, acela în legătură cu conducătorul vieţii bancare dinainte de războiu, Partenie Cosma. La adunarea generală din 1922, când se aniversau 50 ani dela înfiinţarea „Albinei“ s'au găsit cuvinte frumoase, dar puţine despre el, în timp ce se arăta mai ales activitatea acelor bărbaţi, cari în anii din urmă au stat în fruntea instituţiei, făcând cu putinţă ca „Albina“ să-şi îndeplinească rolul ce a avut şi să obţină rezultatele materiale ce le-a realizat.

„La această adunare oarecum istorică, l-au candidat şi pe Partenie Cosma pentru un loc din cele trei care erau libere în consiliul de administraţie, unul pe doi ani şi două pe cinci ani“. (N. N. Petra : op. cit. p. 178—179).

La cea dintâiu votare, obţine cele mai multe voturi dar împărţite între locul de doi şi de cinci ani.

Era natural să obţină pe cel de doi ani. Prietenii pleacă şi în absenţa lor se forţează balotajul. Până să prindă de veste, greşala se consumase.

Iar pentru calificarea acestei fapte de necrezut, d-l profesor *dr. Iosif Gârbacea*, dela Academia Comercială din Cluj, referindu-se la serbarea centenarului lui Partenie Cosma, de către „Albina“, inchee cu legitima revoltă :

„Oare între vorbitorii de azi nu sunt şi dintre aceia, care au asistat la infamia dela 1922 — cea arătată mai sus, n. a. — şi cărora nu le crapă obrazul de ruşine?“ [106]).

Suntem siguri că întrebarea grea a d-lui profesor Gârbacea îşi aşteaptă şi astăzi răspunsul, — zadarnic.

Mulţumirea sufletească i-a fost, însă, deplină. Plecat din Beiuş dintr'o ţărănime înstărită, purtând cu el merindea reîntregirii naţionale care l-a alimentat în toate acţiunile, şi-a văzut visul împlinit.

Intors între alegătorii de unde a plecat în tinereţe, a fost primit cu braţele deschise. Acei care l-au trimis în parlamentul din Pesta, îl aleg din nou senator în România Mare, liberă şi întregită. Poate că în clipa când s'a urcat în tren pentru a merge

---

106) **Prof. Dr. Iosif Gârbacea : Partenie Cosma** în „Ofensiva Română“ din 29 Noembrie 1934, pag. 8, Cluj.

cu fruntea sus în Senatul românesc, nu-i venea să-şi creadă ochilor... Oţelit în luptele parlamentare de pe vremuri, unde apăra viaţa unui neam întreg, în faţa dietei maghiare care nu-şi precupeţea insultele şi ameninţările, poate că nu se simţea bine în atmosfera senină a Bucureştilor. Pentrucă leul nu se simte la largul lui decât în vâltoarea luptei...

Şi moartea l-a găsit împăcat cu sine însuşi.

Intr'o zi însorită de început de toamnă, acel care a fost *Partenie Cosma*, în 22 Septembrie 1923, la vila lui din Călimăneşti, a văzut pentru ultima dată lumina zilei şi pământul sfânt al Ţării pe care l-a iubit atâta. Viaţa care i-a hărăzit o lume de bucurii şi necazuri şi-a încheiat cursul la 86 ani. Clopotele vestesc în lung şi'n lat moartea uneia dintre cele mai mărețe figuri pe care le-a dat Ardealul subjugat. Doliul cuprinde întreaga Ţară. Guvernul ţine să-i facă funerarii naţionale, dispărutul fiind declarat mortul neamului.

Inmormântarea se face la Sibiu. Pe tot parcursul drumului este întâmpinat de pâlcuri de ţărani cu capetele descoperite. Acela care le-a făcut atâta bine, care i-a ajutat cu dărnicie, nu mai este. Şi în judecata lor smerită se socot obligaţi a-i aduce un ultim prinos de recunoştinţă.

La Oradea, regretatul episcop Roman Ciorogariu îi dedică una dintre cele mai inspirate pagini, referindu-se la cei mai destoinici fii ai Bihariei.

„Şi tu Biharie, întru nimic nu eşti mai mică în ţinuturile Ardealului", pentrucă această Biharie a avut suflet care a dat neamului românesc pe Emanoil Gojdu, Nicolae Jiga, pe Miron Romanul, Miron Pompiliu, Partenie Cosma, şi atâţia bărbaţi valoroşi care au avut partea leului în apărarea naţională.

Apoi, arătându-ne pe *Partenie Cosma* în cele trei ipostaze care au luminat 50 de ani cărarea dreaptă a Românilor din Ardeal, continuă:

„El, care era concrescut în epoca mare din jumătatea a doua a veacului al XIX, şi începutul veacului al XX, era mărturie vie a sbuciumului şi împreună lucrător la toate faptele mari ale marelui ierarh Şaguna, ale luminatelui mecenate Gojdu şi sufletul întemeietor al partidului naţional, începător în conducerea şi în îndrumarea acestui partid spre epoca de aur. Personalitatea superioară i-a creiat o poziţie dominantă în corporaţiile noastre bise-

ricești. Toate câte s'au făcut în viața noastră bisericească constituțională printrânsul s'au făcut și fără dânsul nimic nu s'a făcut din câte s'au făcut.

„Când a luat el conducerea, „Albina“ era o bancă mică. El a făcut din ea o bancă mare: matca financiară a Ardealului, din care au răsărit băncile românești din Ardeal, ca tot atâtea arterii economice, care au creat proprietate mică în Ardeal, în care rezida puterea economică a poporului românesc dincoace de Carpați. Ardealul muncitor lui are să-i mulțumească deschiderea terenului de muncă.

„Asociațiunea, acest centru cultural, care susținea unitatea culturală cu Românii de pretutindenea... trezind conștiința națională, a fost susținută cu jertfe bănești, când a trebuit, și cu trâmbița glasului răspicat și cinstit de purtător al credinței strămoșești pe plaiurile românești“ [107]).

Inmormântarea lui *Partenie Cosma* s'a făcut cu tot fastul cuvenit unui mort ilustru, în fața reprezentanților guvernului și ai autorităților. Ceremonia s'a desfășurat la Sibiu, unde vagonul mortuar a fost adus cu un tren special, în 26 Septembrie, la patru zile după moarte. O mulțime de coroane și o lume din toate straturile sociale întovărășia convoiul funebru. Doi miniștri întovărășesc dispărutul pe tot parcursul: Generalul *Traian Moșoiu*, reprezentând guvernul și *dr. Aurel Cosma*, ginerele defunctului. Onorurile sunt date la gară de un batalion de soldați din infanterie.

Serviciul funebru este făcut de mitropolitul Bălan, însoțit de opt preoți și doi diaconi. Apoi vorbește generalul Traian Moșoiu în numele guvernului:

„Intreaga-i viață a fost o neîntreruptă strădanie tăcută, dar plină de roade, un neîntrerupt drum spre propășire. N'a fost un răscolitor de suflete. Cuvântul său n'a fost grai de trâmbiță, n'a ridicat massele spre a le svârli halucinate spre un țel, dar din rostul lui cuminte se desprindea în fiecare clipă o povață.

„Cosma n'a dărâmat casele altora, ci cu stăruitoare trudă a clădit casa neamului său.

„Indemnul de muncă l-a primit, privind sărăcia țăranilor bihoreni, dintre ai căror era, și mai apoi bogăția trândavă dela Budapesta, pe unde a fost purtat la învățături mai înalte.

---

107) **Roman Ciorogariu:** Zile trăite, pag. 499, Oradea, 1926.

„A visat, fiindcă în orice om de faptă se află un visător, un trai mai bun pentru neamul său, pentru robii pământului acestuia, care rodea pentru alții.

„Și lucru rar, și-a înfăptuit visul, atât pe cât îngăduesc puterile noastre, „Albina“ lui a strâns și a sporit banul adunat cu trudă de plugarii noștri, iar în casa de peatră pe care Românii și-au clădit-o lor, aici în Sibiu, atâtea gânduri bune și-au aflat putința de îndeplinire, atâția entuziaști, care nu aveau altă avere decât puterea gândului lor, au aflat putința ca acest gând să se prefacă trup.

„A fost credinciosul bisericii neamului său în care vedea sâmburele luminos al solidarității poporului românesc.

„Sub povața marelui păstor de oameni a cărui pomenire s'a sărbătorit de curând, Cosma pe atunci tânăr, a devenit un luptător pentru identificarea vieții ei cu viața națională a poporului român din Ardeal.

„Amintirea profeților arde sufletele ca o văpae, amintirea muncitorilor stăruitori într'un ideal e domolă, ca un îndemn bun, — dar cine știe care e mai tainică?

„Guvernul, prin glasul meu, plângând pe Partenie Cosma, aduce amintirii lui prinos de recunoștință“.

Din partea „Albinei“ vorbește d-l *Ioan I. Lapedatu*, arătând în prea frumoase cuvinte toată opera înfăptuită de dispărut, pe terenul economic-financiar.

Vasile Goldiș, pe atunci președinte al „Asociațiunii“ aduce salutul cernit al bătrânei instituțiuni culturale.

Iar în numele parlamentarilor ardeleni, vorbește deputatul *Gheorghe Tripon*.

Iată și câteva fragmente mai caracteristice din relatările ziarelor:

„Revista Economică“ din 24 Septembrie 1923: „Se simte în aer dojana părintească a bătrânilor stejari, ce ne părăsesc.

„Voi vă plângeți de valută copii! La vremea voastră noi am luptat și am sdrobit capetele hidrei economice și financiare, vestita „sărăcie națională“.

„Vă doare criza de numerar și inflația monetară. Ce copii! Pe noi ne durea mai mult criza oamenilor buni și inflația slăbănogilor.

„Pentruce vă tânguiți chiar atâta de căile ferate? Noi am

organizat lumea şi ţara cu picioarele apostolilor şi cu toiagul, când voi vă săltaţi în automobile şi vă întindeţi somnul în vagoanele cu pături".

Iar drept încheere:

„Prin moartea lui Partenie Cosma încă unul din marii oameni cari au luptat mai mult şi mai real pentru afirmarea noastră aici, în ultimii şasezeci de ani, trece în lumea dreptăţii. El a fost o energie creatoare pusă în slujba românismului. O minte ageră şi iscusită, un suflet întreg. A avut toate însuşirile unui realizator şi pe toate le-a întrebuinţat în folosul neamului său. Iată de ce, la moartea lui întreg Ardealul se simte cernit".

„Tribuna" Nr. 39, din 7 Octombrie 1923, Arad: „La Călimăneşti a încetat din viaţă unul din cei mai de frunte luptători ardeleni pentru cauza românească, un bărbat al cărui nume e pomenit ca model de urmat în istoria neamului nostru".

„Dimineaţa" din 25 Septembrie 1923, Bucureşti,: „Din Călimăneşti vine ştirea că acolo a încetat din viaţă cunoscutul fruntaş al partidului naţional român din Ardeal şi unul din întemeietorii acestui partid, Partenie Cosma.

„Defunctul a fost un luptător de frunte pentru cauza românismului în Ardeal, etc".

„Telegraful Român", Nr. 74—12/25 Sept. 1923, Sibiu,: „A văzut multe şi a trecut prin multe. I-a fost dat să moară ca bătrânului Simion, să nu moară până nu va vedea mântuirea neamului. Şi când a văzut ziua mântuirii a putut rosti cu inima liniştită: Acum slobozeşte pre robul Tău, Stăpâne".

Iar *„Universul"* din 24 Septembrie 1923, într'o notiţă laconică — pe care o reproducem în întregime — anunţă: „La Călimăneşti a încetat din viaţă Partenie Cosma, fost luptător din Ardeal pentru cauza naţională".

Şi peste un an, congresul naţional bisericesc din Sibiu, în şedinţa dela 15 Octombrie 1924, aduce omagii postume aceluia care „dela statornicirea mitropoliei noastre pe temeliile statutului organic a fost unul dintre cei mai de frunte colaboratori la desvoltarea şi cimentarea vieţii noastre bisericeşti şi unul dintre cei mai binemeritaţi fii ai bisericii noastre".

In 1937 împlinindu-se 100 ani dela naşterea marelui fiu al Bihorului, *Partenie Cosma*, admiratorii lui au ţinut de cuviinţă

să-i reîmprospăteze memoria prin serbări jubiliare. Am avut astfel festivitatea dela Academia Comercială şi Industrială din Cluj, din 12 Februarie, cu care ocazie domnul profesor dr. Ioan Mateiu, preşedintele Asociaţiei Profesorilor dela această Academie a ţinut cuvântarea festivă, trecând prin faţa marelui număr de studenţi care-i ascultau fermecaţi conferinţa, filmul minunatei poveşti a vieţii marelui dispărut.

Ultima fotografie a lui Partenie Cosma şi a familiei sale (1922)

In Beiuş, oraşul natal al lui Partenie Cosma, centenarul din 12 Februarie 1937 a fost prăznuit în cadrul unor serbări impresionante. După slujba religioasă s'a aşezat o placă comemorativă pe casa lui Partenie Cosma iar d-na Lucia Cosma a cetit amintiri din viaţa ilustrului ei tată.

A doua zi s'a inaugurat în palatul Primăriei „*Casa Culturală*

Partenie Cosma" înfiinţată din iniţiativa d-lui avocat Nerva Traian Cosma, pe atunci primar al oraşului şi deputat de Bihor.

Banca „Albina" din Sibiu, în 9 Maiu 1937, în cadrul unui bogat program a ţinut de cuviinţă să aducă laude şi mulţumiri lui *Partenie Cosma*. După serviciul divin oficiat de mitropolitul Ardealului, a urmat un parastas pentru odihna sufletului fostului director executiv. Au asistat aici d-nele: *Maria P. Cosma, Minerva Cosma* măr. Col. Schaffer, *Hortensia* şi *Lucia P. Cosma*, apoi d-nul ing. *Remus Cosma* fiul dispărutului, d-l Col. *Schaffer*, d-na *Maria Cosma* din Beiuş nepoată, d-l dr. *Partenie Dan*, Cluj, nepot, d-l dr. *Gheorghe Foica advocat* dinpreună cu dna, Sibiu.

In afară de membrii familiei mai sunt prezenţi d. Alex. Lapedatu, fost ministru şi preşedinte al Academiei Române, Ioan I. Lapedatu, dir. la B.N.R., fost ministru, dr. Aurel Vlad, Orăştie, fost ministru şi preşedinte al „Solidarităţii", T. P. Păcescu, delegatul guvernului şi inspector general în Ministerul Cultelor, ş. a.

Mai sunt prezenţi reprezentanţii autorităţilor locale, băncilor şi întreprinderilor din Sibiu precum şi conducerea şi funcţionarii „Albinei".

Cuvântări festive au ţinut: d-l Ioan Vătăşianu, director general al „Albinei", d-l dr. Ilie Beu, preşedintele Consiliului de Administraţie al „Albinei", I. P. S. mitropolitul Bălan, d-l dr. Vasile Bologa, în numele „Asociaţiunii", d-l dr. T. P. Păcescu, în numele guvernului, d-l Anastasie Boiu, în numele Senatului, d-l dr. Aurel Vlad, în numele reuniunii „Solidaritatea".

Redarea în întregime a prea frumoaselor discursuri fiindu-ne imposibil iar trunchiarea lor o impietate, ne cerem respectuase scuze pentru faptul de a ne vedea siliţi să trecem oratorii aicea, doar cu numele.

In anul acesta, amintirea lui Partenie Cosma s'a mai preaslăvit la Liceul Comercial de băieţi din Oradea, în prezenţa unui numeros şi select public, a corpului profesoral şi al elevilor.

La radio, d-l *Ioan I. Lapedatu*, e evocat din Bucureşti, în seara zilei de 12 Februarie 1937,, figura fostului luptător, în cuvinte, ca acestea: „Partenie Cosma a fost un muncitor neobosit pentru cauza românismului, un muncitor din aceia, care în modestia lor şi în temeinicia convingerilor lor, lasă urmaşilor nu atât un nume, cât rodul vădit al activităţii lor".

Presa românească, ziare, reviste de specialitate şi-au îmbogăţit coloanele oferind cititorilor pilda vieţii lui *Partenie Cosma*.

„Universul" Nr. 126 din 10 Mai 1937, într'un articol intitulat „Un mare advocat al neamului românesc" datorită d-lui prof. univ. *Ioan Lupaş*, scrie:

„In contribuţia lui Partenie Cosma vor găsi — tinerele generaţii, n. a. — o nepreţuită comoară de îndemnuri la muncă sistematică, pricepută şi devotată cu desăvârşire permanentelor interese de existenţă şi ascensiune naţională cu ajutorul ideii de drept, care l-a ridicat pe strădalnicul Bihorean la rangul unui dictator român al Transilvaniei, timp de patru decenii, atât în chestiuni financiare-economice, cât şi în cele de ordin politic — cultural şi bisericesc. Dar Cosma era un dictator foarte respectuos pentru formele constituţionale, la a căror încetăţenire în viaţa românească a contribuit esenţial prin rolul şi activitatea sa din cursul congresului naţional bisericesc dela 1868, dar mai ales prin covârşitoarea-i înrâurire personală din timpul mitropoliţilor Miron Romanul şi Ioan Meţianu".

„Curentul" din 13 Februarie 1937, prin peana directorului lui, îşi încheie articolul „Evocarea lui Partenie Cosma" cu cuvintele: „Am perdut 18 ani fără să fi fost utilizaţi în înstărirea Românilor, singura formă în care o politică de afirmare naţională trece din faza retorică, în faza realizărilor — (concepţia unei politici naţionale în spiritul realist al lui Partenie Cosma, n. a.).

„Am vrea ca fugara evocare a lui Partenie Cosma să treacă grea ca o mustrare, prefaţând o desmeticire".

„Ţara Bârsei", admirabila revistă din Braşov, pe Iulie — Octombrie 1937, la pagina 398 şi urm. închină steagul în faţa înfăptuirilor lui Partenie Cosma, pe care le enumără în totalitatea lor.

De asemenea o sumedenie de publicaţiuni, a căror număr ne face peste putinţă înşirarea lor, măcar nominală.

Aşa se încheе minunata viaţă a celui ce a fost *Partenie Cosma*. Când stăm o clipă în faţa trecutului neamului nostru plin de jertfe şi cimitire la tot pasul, va trebui să parcurgem cu gândul înaripat şi pilda de abnegaţie ce ne-a dat-o cu atâta dărnicie acest fiu al plaiurilor bihorene, care a adus prin faptele sale nepieritoare numai cinste neamului din care a făcut parte şi a sfinţit cu sudoarea frunţii locul ce i l-a hărăzit soarta.

Conştient de rolul ce i-a fost dat să-l joace în hora redeşteptării Ardealului, n'a făcut niciodată târg din credinţele şi ideile ce l-au călăuzit.

Continuarea operei de consolidare la baza căreia şi-a dat obolul *Partenie Cosma* timp de aproape 50 ani, nu se poate face decât întorcându-ne faţa înspre trecut, inspirându-ne din brazda neagră a lutului în care-şi dorm somnul de veci părinţii şi fraţii noştri mai mari. Vom simţi în ceasurile de adâncă reculegere cum prin firul de iarbă se urcă la cer prin scara sufletului nostru răsuflul cald al oaselor albe ce ne-or da putere când vom slăbi, dar niciodată nu ne vor ierta de vom fi laşi sau de vom da înapoi.

Povestea vieţii fără de sfârşit a lui *Partenie Cosma* ne este imboldul de totdeauna; pentru că oamenii de acţiune ne sunt singurele călăuze. Şi'n faţa mormântului din Sibiu, încă destul de proaspăt pentru a nu fi dat uitării, generaţia tânără din Ardeal îşi pleacă cucernic gândul recunoştinţei.

Literatură:

Gheorghe Bariţiu: Istoria Transilvaniei, vol. III. Sibiu 1891.
Pavel Berariu: Economistul ardelean Visarion Roman (1833—1885), Cluj. 1937.
La 100 ani dela naşterea lui Partenie Cosma, în Gazeta Ilustrată Nr. 3—4. Cluj, 1937,
Roman Ciorogariu: Zile trăite, Oradea, 1926.
Partenie Cosma: Regularea de posesiune în Transilvania, Sibiu 1880.
Procesul de presă contra lui Septimi Albini, Sibiu 1889.
Insemnări despre Emanuil Gojdu.
Răscoala ţărănească în România, Sibiu 1907.
Dr. Colonel Diaconovich: Enciclopedie, III volume, Sibiu, 1904.
Prof. Dr. Iosif Gârbacea: Partenie Cosma, în „Ofensiva Română" din 29 Noembrie 1937, Cluj.
Ioan Georgescu, canonic: Dr. Ioan Raţiu, Sibiu 1928.
George Pop de Băseşti, Oradea 1935.
Vasile Goldiş: Discursuri, Bucureşti, 1928.
Prof. Dr. Victor Jinga: Aspecte şi tendinţe în viaţa economică a Ardealului, în „Observatorul Social Economic", No. 1, 2. Cluj, 1934.
Kenész Bela: Nép és főld, Budapesta, 1917.
Tokaji Làszlo: Elado Orszàg, Cluj, 1915.
Prof. Ioan Lupaş: Un mare advocat al neamului românesc, în „Universul" din 10 Mai 1937, Bucureşti.
Ioan Mateiu: Personalitatea lui Partenie Cosma, Cluj, 1938.
Gheorghe Moroianu: Les Luttes des Roumains Transylvains pour la liberté, et l'opinion Europeénne, Paris 1933.

Teodor Neş: Oameni din Bihor, Oradea 1937.
Pàkél Sandor Iozsef : Az Emke megàlopitàsa es negyedszàzados müködöse (1885—1910), Cluj, 1910.
Dr. Traian Nichiciu : „Solidaritatea" în „Economia Românească", anul I, Nr. 1, Cluj, 1936.
Petru E. Papp: Din trecutul Beiuşului, Beiuş 1928.
Legături sufleteşti între Beiuş şi Sibiu, Beiuş 1937.
Dr. Constantin Pavel : Zile trăite (1918—1919) Beiuş 1926.
Şcoalele din Beiuş, (1828—1928) Beiuş 1928.
T. V. Păcăţianu : Cartea de aur, vol. VI—VII, Sibiu 1913.
Nicolae N. Petra : Băncile româneşti din Ardeal şi Banat, Sibiu 1936.
N. Petra Petrescu : Monografia „Albinei", Sibiu 1897.
Constantin Popp : Băncile româneşti din Transilvania şi Ungaria, Sibiu 1905.
Partenie Cosma, cu prilejul comemorării sale centenare, în „Revista Economică" Nr. 19 din 9 Maiu 1937, Sibiu.
Dr. Florian Puşcariu, Dr. E. Miron Cristea, Matei Voileanu : Biserica catedrală din Sibiu, Sibiu 1908.
Victor Slăvescu : Banca „Albina" din Sibiu, Bucureşti 1919.
Partenie Cosma şi Eugeniu Carada, în Analele Economice şi Statistice, Nr. 3—5 din Martie — Maiu, 1937, Bucureşti.
Ioan Slavici : Tribuna şi Tribuniştii, Bucureşti, 1896.
Sever Stoica: Stat creştin sau stat etic? Oradea, 1934.
Mileniul, Cluj, 1934.
Dr. Ioan Suciu : Arădanii şi Partidul Naţional Român, Arad, 1926.
Petre Suciu : Proprietatea agrară în Ardeal, Cluj, 1931.
Isaia Tolan : Ne fuge pământul de sub picioare, în „Curentul" din 21 Februarie 1937, Bucureşti.
Dr. Alex. Vaida Voevod : Episoade din viaţa lui Partenie Cosma, în „Curentul" din 13 Februarie 1937, Bucureşti.
Vasile Vlaicu : Primele întreprinderi româneşti de asigurare în Transilvania, în „Economia Românească" Nr. 1 din 1936, Cluj.
„Familia" : revistă lunară, Oradea, 1936.
„Gazeta Transilvaniei" : Braşov, 1894.
Protocoalele congreselor naţional-bisericeşti din Sibiu : Tipogr. arhidiecezană, pe anii 1897, 1898, 1900, 1903; 1924.

Protocoalele sinodului bisericesc, Sibiu, pe anii 1864, 1870 până în 1911.
Rapoartele direcţiunii băncii „Albina" către adunarea generală anuală, pe anii 1885 — 1914, 1916, 1924.
„Revista Economică", Sibiu 1905, 1910, 1911, 1923, 1924; 1937.
„Telegraful Român", ziar, Sibiu, 1923.
„Ţara Bârsei", Braşov, 1937.
„Universul", Bucureşti, 1923.
Apoi: „Curentul", „Economia Românească", „Gazeta Ilustrată", „Observatorul Social Economic", „Ofensiva Română", toate din Cluj, „Tribuna" din Arad, „Dimineaţa" Bucureşti, „Naţionalismul", Cluj, ş. a.

CURPINSUL:

De acelaş autor:

ECONOMISTUL ARDELEAN
VISARION ROMAN
(1833—1885)
Cluj, 1937.
Premiată de Asociaţia Profesorilor dela Academia de Inalte Studii Comerciale şi Industriale din Cluj.

IOAN PIUARIU - MOLNAR
(1749—1815)
Studiu economic, cu o prefaţă de Iosif Gârbacea, prof. univ.